

**EL Phare projekti 2003/004-582.03.04
“Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe
muukeelsele elanikkonnale”
vahehindang**

Detsember 2005

Sisukord

Sisukord.....	3
Sissejuhatus	5
Kokkuvõte: järelused ja soovitusel	8
Phare programmi vastavus riiklikule integratsioonipoliitikale ja ühiskonna vajadustele	13
Phare programmi taust ja tegevused	13
Phare programmi vastavus riiklikule integratsiooniprogrammile ja ühiskonna vajadustele	17
Phare programmi üldeesmärkide saavutamine ja tegevuste jätkusuutlikkus	24
Phare programmi üldeesmärkide saavutamine	24
Phare programmi tegevuste jätkusuutlikkus.....	31
Hinnangud Phare programmi tegevustele.....	35
Eesti keele õppe toetuseks suunatud tegevused	36
Taust ja vajadused.....	36
Eesti keele õppe kulude tagasimakse projekt "Interest"	39
Tasuta keelekursused sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele	45
Keelelaagrid ja perevahetusprojektid	48
Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes lasteaedades	54
Kokkuvõtteks.....	58
Eestikeelse aineõppe toetuseks suunatud tegevused	59
Taust ja vajadused.....	59
Õpetajakoolituse arendamine kõrgkoolides.....	61
Õpetajate ümberõpe ja täiendkoolitus	67
Täiendavate eesti keele õppematerjalide väljatöötamine.....	70
Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes kutsekoolides	73
Kokkuvõtteks.....	78
Keelekümbelprogrammi toetuseks suunatud tegevused.....	79
Taust ja vajadused.....	79
Koolitusprogrammi ja õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbeluskoolidele	81
Konsultatsioon keelekümbelprogrammi juhtimiseks ja arendamiseks.....	86
Psühholoogilise toetuse oskuste ja teadmiste arendamine hiliskeelekümbeluskoolides.....	89
Kokkuvõtteks.....	93
Mittetulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste integratsioonialaste projektide toetamine	94
Taust ja vajadused.....	94
Projektiga seotud eesmärgid, tegevused ja saavutatud tulemused	94
Lisad	99
A Integratsiooniga seotud toetused mitte-tulundusühendustele ja kohalikele omavalitsustele	99
B Kasutatud materjalid	101

Sissejuhatus

Euroopa Liidu Phare programmi 2003/004-582.03.04 "Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" vahehindangu teostajaks on uuringufirma TNS Emor.

EL Phare 2003 programmi "Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" näol on tegemist neljanda etapiga Euroopa Liidu poolt rahastatud programmidest, mille eesmärgiks on luua tingimusi Eesti muukeelse elanikkonna eesti keele õppeks, kindlustamaks Eestis elavatele inimestele võrdset juurdepääsu haridusele ja tööle. Programmi raames rahastatakse mitmesuguseid tegevusi, mis on suunatud Eesti muukeelse elanikkonna eesti keele õppe toetuseks ning eestikeelse õppe läbiviimiseks Eesti vene õppekeele koolides.

Phare programmi rakendamise üldsuunad on kindlaks määratud Eesti riigi ja Euroopa Komisjoni vahel sõlmitud rahastamismemorandumiga,¹ programmi tegevussuunad ja rakendamispehmoõtted on täpsemalt määratletud programmi kirjelduses.²

Programmi elluviimist koordineerivad Haridus- ja Teadusministeerium ning Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse juurde loodud Phare 2003 administratiivüksus. Programmi lepingute sõlmimise eest on vastutav Rahandusministeeriumi lepingute sõlmimise ja rahastamise talitus. Programmi järelvalvet teostab Euroopa Komisjoni Esindus Eestis.

Programmi alguskuupäevaks (rahastamismemorandumiga allakirjutamise kuupäevaks) oli 9. juuni 2003.a ning projektiga seotud tegevuste lõppkuupäevaks on 30.aprill 2006.a.

Eesmärgid

Käesoleva vahehindangu eesmärgiks on hinnata EL Phare programmi raames 2003-2006.a elluviidavate projektide ja tegevuste teostust, saavutatud tulemusi ning programmi lühi- ja pikaajalisi mõjusid. Lähtudes sellest, et käesoleva Phare programmi lõpp 2006.a märgib kogu senise EL Phare toetussüsteemi lõppemist, on vahehindangus pööratud tähelepanu just sotsiaalsetele vajadustele, mille toetuseks programmi tegevused on suunatud, ning samuti programmi tegevuste jätkusuutlikkusele.

Vahehindamine viidi läbi perioodil 1. juuli – 15. november 2005.a ning see kajastab projekti tegevuste olukorda ja saavutatud tulemusi seisuga 31. august 2005.a.³

Täpsemalt käsitletakse vahehindangus järgmisi EL Phare programmi strateegia ja rakendamisega seonduvaid aspekte:

---

¹ Financing Memorandum http://europaeu.int/comm/enlargement/fiche_projet/document/2003-004-582%20Phare%20National%20programme%20for%20Estonia%20-%20First%20Part.pdf

² "Estonian Language Training and Teaching in Estonian for Non-Estonian Speakers" (2003/004-582.03.04). Standard Summary Project Fiche. http://europa.eu.int/comm/enlargement/fiche_projet/document/2003-004-582.03.04%20Estonian%20Language%20Training.pdf

³ Juhul kui teatud tegevuste puhul on saavutatud tulemuste hindamisel lähtud muust kuupäevast, sisaldub aruandes selle kohta vastav märg.

1. Programmi asjakohasus ja tegevuste põhjendus, sealhulgas:

- vastavus riikliku integratsioonipoliitika eesmärkidele ja prioriteetidele, mis on määratletud riiklikus programmis "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007";
- vastavus ühiskonna vajadustele, mis ilmnevad sotsiaal-majandusliku analüüsi ja sotsioloogiliste uuringute tulemustest;
- sihtrühmade valik, kellele EL Phare programmi tegevused on suunatud, ning antud valiku põhjendus lähtuvalt eelmainitud aspektidest;
- projekti eesmärkide kui ka nende eesmärkide saavutamiseks kavandatud meetmete asjakohasus ning tulemuste hindamiseks kasutatud indikaatorite adekvaatsus.

2. Programmi juhtimise tõhusus ja efektiivsus, sealhulgas

- programmi tegevuste ühildamine teiste mitte-eestlaste integratsiooniga seotud programmide ja institutsioonidega.

3. Programmi tulemuslikkus ja mõjud, sealhulgas

- programmi raames lõpetatud kui ka käimasolevate tegevuste tulemused ning üldine tulemuslikkus;
- programmi lühiajalised ja pikaajalised sotsiaalsed mõjud.

4. Programmi jätkusuutlikkus, sealhulgas

- programmi tegevuste jätkusuutlikkuse tagamiseks ja saavutatud tulemuste säilitamiseks kavandatud meetmed ja tegevused.

Käesoleva vahehindangu puhul tuleb arvestada järgmiste piirangutega:

- Vahehindang ei hõlma EL Phare 2003 programmi ja selle tegevuste finantsanalüüsi. Samuti ei ole viidud läbi täiendavat kontrolli Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse poolt esitatud informatsiooni, sh projektide tegevusaruannete ja neis toodud andmete paikapidavuse osas.
- Tekkiva huvidekonflikti tõttu ei hinnata EL Phare programmi 9. komponendi "Avalikkuse teavitamise meetmete väljatöötamine sotsiaalse integratsiooni toetamiseks" teostust ja tulemuslikkust.⁴
- Kuna tegemist on EL Phare programmi vahehindanguga ning mitmed programmi tegevused pole hinnangu läbiviimise ajaks veel lõppenud, siis pole võimalik hinnata ka vastavate projektide tegevuste lõplikku tulemuslikkust ja mõjusid ning lähtutud on programmi vahetulemustest. Põhjalikumalt on käsitletud ja hinnatud programmi komponente, mille tegevused on vahehindangu koostamise ajaks lõppenud.

---

⁴ Lisaks käesolevale vahehindangule viis TNS Emor Phare projekti 2003/004-582.03.04 Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" 9. komponendi "Avalikkuse teavitamise meetmete väljatöötamine sotsiaalse integratsiooni toetuseks" raames läbi eestikeelse aineõppe olukorda ja vajadusi hindava uuringu Eesti vene õppekeelegra koolide seas.

Metoodiline lähenemine

Vahehindangu koostamisel toetuti mitmesuguste dokumentide analüüsile ning projekti erinevate osapoolte, sh programmi rakendamist koordineerivate organisatsioonide esindajate, tegevuste otsuste elluviijate ja olulisemate sidusrühmade esindajate vahetule tagasisidele.

Analüüsitud dokumentidest võib põhiliste allikatena välja tuua riikliku integratsiooniprogrammiga seotud dokumente ja programmi rakendamise tegevusaruandeid ning EL Phare 2003 programmi lähtedokumente ja tegevusaruandeid. Samuti on programmi tegevuste vajadustele vastavuse hindamisel toetunud programmi tegevustega seotud valdkondades läbi viidud sotsiaaluuringute ja sotsiaal-majanduslike analüüside tulemustele.

Käesoleva vahehindangu koostamisel on arvesse võetud ka varasemate Phare programmide vahehindanguid:

- Phare projekti "Eesti rahvusvähemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppeprogramm" vahehindang, Pricewaterhouse Coopers. Juuni 2003 (*inglisekeelse originaalaruande tõlge eesti keelde*);
- Phare projekti "Etniliste vähemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppeprogramm" (ES 0003.01) vahehindang nr. M/ES/EDU/ 02004. Haridusministeerium. Oktoober 2002 (*originaalaruanne inglise keeles*);
- "Eesti sotsiaalse integratsiooni projektide vahehindang", Michael Hopkings, Tiit Elenurm, Greg Feldman. Mai 2000 (*originaalaruanne inglise keeles*).

Vahetu tagasiside kogumisel kasutati poolstruktureeritud süvaintervjuude läbiviimist. Intervjueeriti programmi rakendamist koordineerivate asutuste esindajaid, valdkonna eksperte, tegevuste vahetuid elluviijaid ning EL Phare 2003 programmi juhtkomitee esindajaid. Programmi tegevustes osalenud sihtrühma esindajate (lõppkasusaajate) tagasiside puhul on toetunud valdavalt programmi tegevuste raames kogutavale tagasisidele, mis kajastub üldjuhul kokkuvõtetena ka programmi tegevuste aruannetes.

Vahehindangu koostamisel kasutatud dokumentaalsete materjalide, läbi viidud intervjuude, sotsiaaluuringute ja analüüside ning muude allikate täielik nimekiri on esitatud aruande lisas.

Tulemuste esitamine

Vahehindangu aruande üldosas on hinnatud programmi eesmärkide ja tegevuste vastavust riiklikule integratsioonipoliitikale ja ühiskonna vajadustele. Samuti on analüüsitud programmi üldiste ja konkreetsete eesmärkide püstitust ja saavutamist kui ka saavutatud tulemuste hindamiseks väljapakutud indikaatoreid. Eraldi teemana on käsitletud Phare programmi tegevuste jätkusuutlikkust ja tulemuste püsivust. Aruande üldosas sisaldub ka vahehindangu kokkuvõtte koos peamiste järelduste ja soovitusetega.

Aruande teises osas on detailsemalt hinnatud programmi tegevuste teostust ja tulemusi konkreetsete teemavaldkondade kaupa.

Kokkuvõte: järeldused ja soovitus

Programmi asjakohasus, sihtrühmade ja tegevuste põhjendus

Phare programmi eesmärgid ja tegevused on vastavuses ja tulenevad otseselt riikliku integratsiooniprogrammi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" eesmärkidest ja integratsiooniprogrammi tegevuskavadest aastateks 2004-2007.

Phare programmi koostamisel ning tegevuste valikul on osatud ette näha ja arvestada olulisemate integratsioonivaldkonna arengutega ning viimastest lähtuvate vajadustega. Siinjuures on silmas peetud eeskätt kavandatavat osalisele eestikeelsele aineõppele üleminekut vene õppekeelele gümnaasiumides alates 2007. a, mille osas puudusid programmi koostamisel ajal veel konkreetseid tegevuskavad ja –juhised. Samuti on osatud ette näha keelekümblusprogrammi juhtimise ja rakendamise kaasnevaid muutusi ja arenguid, mis on tingitud vajaduse programmi uute juhtimisaluste ja põhimõtete väljatöötamiseks ning programmi laienemise toetuseks. Seega on Phare programmi lähenemine ja kavandatud tegevused olnud mitmetes integratsioonivaldkondades *probleeme ennetava* iseloomuga.

Eelmainitud uute tegevussuundade kõrval on käesoleva Phare programmi raames jätkunud Phare toetussüsteemi varasemates etappides sisaldunud muukeelse elanikkonna eesti keele õppe võimaluste toetamine – sh eesti keele õppe kulude osaline hüvitamine riigikeeleksami sooritajatele, tasuta eesti keele kursused sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele ning muukeelsetele laste ja noorte koolivälise eesti keele õppe toetuseks mõeldud keelelaagrid ja perevahetusprogrammid – seda tulenevalt vajaduse püsivusest ning elluviidud tegevuste tulemuslikkusest. Mainitud eesti keele õpet toetavate tegevuste vajalikkust ja senist tulemuslikkust näitab muuhulgas ka nende jätkuv rahastamine Eesti riigieelarvest Phare 2003 programmi lõppedes.

Phare programmi tegevuste peamiste sihtrühmade valik on lähtuvalt nii riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidest ja tegevuskavadest kui ka sotsiaalsetest vajadustest põhjendatud. Arvestades eestikeelse aineõppe üldist laienemist vene õppekeelele koolides ning eelseisvat osalisele eestikeelsele aineõppele üleminekut venekeelsetes gümnaasiumides, on igati õigustatud tasuta eesti keele kursuste laiendamine ka muukeelsete koolide õpetajate sihtrühmale. Samas ilmneb mitmete programmi tegevuste puhul vajadus nende laiendamiseks täiendavatele sihtrühmadele. Nii on käesoleva Phare programmi raames haridusvaldkonnas elluviidavad tegevused, sh eestikeelse aineõppe toetuseks suunatud õpetajate täiend- ja ümberõpe ning õppematerjalide väljatöötamine olnud suunatud eeskätt põhikooliastmele, eesmärgiga valmistada vene õppekeelele põhikoolide lõpetajaid ette eelseisvaks eestikeelsele aineõppele üleminekuks gümnaasiumiastmes. Õpilaste ettevalmistuse kõrval ilmnevad venekeelsete gümnaasiumide puhul samas selged vajadused ka (aine)õpetajate ümber- ja täiendõppe ning eestikeelset aineõpetust toetavate õppematerjalide ja meetodikate väljatöötamise järele.

Täiendavate sihtrühmade kaasamise vajadusele võib tähelepanu juhtida ka põhikooliastme õppekavast lähtuva multikultuurilise aineõppe õpetajakoolituse moodulite ning multikultuurilise klassiõppe täiendkoolitusprogrammi väljatöötamise ja rakendamise osas. Vajadus multikultuurilise kooslusega õpperühmade õppetegevuse läbiviimist toetavate teadmiste ja oskuste järele ilmneb nii koolieelse hariduse puhul, kus eesti õppekeelele lasteaedades ja rühmades kasvab vene emakeelele laste osakaal, kui ka algkooliastmes, kus muukeelsete

õpilaste osakaal eesti õppekeelega koolides/ klassides on võrreldes järgnevate kooliastmetega suurem.

Hinnates programmi tegevuste vastavust sotsiaalsetele vajadustele ning viimaste kaetust, tuleb paratamatult arvestada nii rahaliste kui mitterahaliste ressursside piiratusega, mis on vastavate tegevuste elluviimise eelduseks. Nii näiteks ei sea õpetajakoolitusega seotud tegevuste ja nendega hõlmatud sihtrühma esindajate arvule piiranguid mitte üksnes rahaliste vahendite hulk, mis on antud tegevuse elluviimiseks eraldatud, vaid ka koolitusprogramme väljatöötavate ja rakendavate kõrgkoolide ja asutuste institutsionaalne suutlikkus ja inimressurss.

Programmi rakendamine, juhtimise tõhusus ja efektiivsus

Programmi tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt ette antud lähteülesandele ning toetab seeläbi programmi eesmärkide ja oodatud tulemuste saavutamist.

Programmi plaanipäraselt elluviimist on toetanud järgmised tegurid:

- Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse administratiivne suutlikkus ja kompetents programmi tegevuste elluviimise juhtimisel ja koordineerimisel, mida on esile tõstetud ka varasema Phare programmi vahehindangus.⁵
- Tõhus koostöö programmi olulisemate sidusrühmadega, sh näiteks muukeelsete töötajate tööandjatega, keeleõppefirmadega, laagri ja perevahetusprojektide koordinaatoritega, koolide esindajate ja juhtkonnaga.
- Programmi tegevuste vahetute elluviijate valik, sh tegevuste teostajate tugev valdkonna ekspertiis ja kompetents, märkimisväärne projektijuhtimise suutlikkus ja kogemus, mis on võimaldanud vältida ja/ või edukalt toime tulla programmi tegevuste rakendamise seotud võimalike riskidega (vt allpool).
- Programmi tegevuste elluviimist toetavate (institutsionaalsete) tugisüsteemide olemasolu ja ressursside olemasolu, sh näiteks keelelaagrite ja perevahetusprogrammide koordinaatorite ja projektijuhtide üle-eestilise võrgustiku olemasolu, varasemate projektide käigus välja töötatud ja käesoleva programmi tegevustes rakendatavad õppekavad ja koolitusmaterjalid.
- Programmi erinevate osapoolte, sh eeskätt programmi tegevuste vahetute elluviijate huvi ja motivatsioon programmi eesmärkide ja selle konkreetsete tegevuste tulemuslikkuse saavutamiseks.
- Programmi tegevusi puudutav tõhus teavitustöö, mis on taganud sihtrühmade osaluse programmi tegevustes ning on toetanud seeläbi ka programmi eesmärkide saavutamist.

Programmi tegevuste elluviimist ja eesmärkide saavutamist raskendavate asjaolude seas võib omakorda tähelepanu juhtida järgmistele teguritele:

⁵ EL Phare projekti "Eesti rahvusvahemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppeprogramm" vahehindang. Pricewaterhouse Coopers. 2003.

- Programmi tegevuste elluviimiseks ette nähtud ajalistest raamidest tulenevad piirangud (eeskätt tegevuste puhul, mis on seotud õppematerjalide koostamise ja publitseerimisega), samuti mitmete sihtrühmade spetsiifikast (õpetajad, haridustöötajad) tulenevad täiendavad ajalised piirangud tegevuste läbiviimiseks (kooli- ja suvevaheajad, semestri ja õppeaasta lõpp).
- Programmi tegevusvaldkondade ekspertide (sh õppeainete valdkonna eksperdid, õppematerjalide koostajad) arvuline piiratus ning sellest tulenev hõivatus (st mitte niivõrd vajaliku ekspertiisi puudumine).
- Programmi otseste ja kaudsemate sihtrühmade hoiakud ja väärtused, mis ei toeta projekti tegevuste elluviimist ja/või strateegilisi eesmärke. Näitena võib siinkohal tuua eestlastest sihtrühma madalama valmiduse ja huvi projekti tegevustes osalemise vastu (kutsekoolide vahetusprogrammide ja mitte-tulundusühenduste integratsiooniprojektide näitel). Muukeelse elanikkonna puhul hoiakute näiteks toetuse puudumine kavandatavale osalisele eestikeelse aineõppele ülemineku kohta vene õppekeelega gümnaasiumides alates 2007.a.
- Puudulikud võimalused ja regulatsioonid programmi tegevuste sihtrühma esindajate kaasamise ja (püsiva) osalusmäära kindlustamiseks, sh omavastutuse reguleerimiseks – seda eeskätt muukeelsetele sihtrühmadele suunatud erinevate koolitusprojektide puhul (tasuta eesti keele õppe kursused, õpetajate ümber- ja täiendõpe), milles osalemine põhineb kas vabatahtlikkusel ja/või sihtrühma esindaja töödandja nõusolekul.

Programmi tulemuslikkus ja mõjud

Kuna käesoleva vahehindangu koostamise ajaks ei olnud programmi enamike komponentide seotud tegevused veel lõppenud, saab saavutatud tulemuste hindamisel lähtuda eeskätt programmi vahetulemustest. Saavutatud vahetulemuste põhjal võib tegevuste (otseseid) lõppeesmärke hinnata enamasti saavutatavateks.

Programmi tegevuste otseste väljundite ja lähieesmärkide põhjal võib projekti enamikke tegevusi hinnata tulemuslikeks ning lähteülesandele vastavaks.

Programmi kaugemate ja strateegilisemate eesmärkide hindamist, mis on seotud muutustega teatud protsessides (nt õppekvaliteedi paranemine, juhtimissuutlikkuse kasv jm) raskendab asjaolu, et nende saavutamine ei pruugi olla tõenäoline programmi tegevuste elluviimiseks ette antud ajalistes raamidest ning nende hindamine saab tegelikkuses toimuda alles peale projekti tegevuste lõppemist. Samuti puuduvad muutuse hindamiseks kokkuleppelised alused ja kriteeriumid ning nende väljatöötamise nõue sisaldub vaid vähestes programmi tegevuste lähteülesannetes.

Programmi tulemuslikkuse ja mõjude analüüsimisel võiks alternatiivseks lähenemise viisiks olla ka integratsiooniprotsesside ja -olukorra hindamine Phare toetussüsteemi puudumise tingimustes. Nagu näitab integratsiooniprogrammi 2004-2007.a tegevuskavade rakendamiseks ette nähtud rahaliste ressursside jaotumine allikate alusel, kus Phare programmi toetus moodustab ligi neljandiku hariduse alamprogrammi ja poole täiskasvanute eesti keele õppe alamprogrammi tegevuste elluviimiseks eraldatud eelarvest (käsitletud detailsemalt ptk 1.2).

Programmi jätkusuutlikkus

Phare programmi tegevuste jätkusuutlikkust võib seda toetavate tegurite põhjal hinnata kõrgeks (käsitletud detailsemalt ptk 2.3):

- Programmi tegevuste seisukohalt oluliste sidusrühmade, sh programmi tegevuste vahetute elluviijate kui koostööpartnerite huvi ja motivatsioon jätkutegevusteks on olemas.
- Mitmete tegevuste käigus on loodud ekspertgrupe ja töörühmi, kes on tõestanud oma koostöövalmidust ja –suutlikkust ning kelle olemasolu võib pidada käesoleva programmi tegevustest väljakasvavate jätkutegevuste üheks eelduseks.
- Mitmete Phare programmi raames ellu viidud tegevuste rahastamine jätkub ka tulevikus ning mitmete tegevuste puhul saab välja tuua kavandatud jätkuprojekte.
- Keelelaagrite ja perevahetusprogrammide puhul on aastate jooksul välja kujunenud üle-eestiline kogemustega projektijuhtide võrgustik, mida võib pidada oluliseks tugisüsteemiks antud projektide jätkumisel ning edasiarendamisel.
- Phare programmi raames toetatud tegevuste jätkusuutlikkuse tagamiseks sisalduvad programmis ka konkreetsed tegevused, mis on suunatud teatud valdkonna tegevuste stabiilse toimimise kindlustamiseks.
- Projekti tegevuste jätkusuutlikkust toetavad ka tegevuste jätkamiseks vajalike kompetentside koondamine ning edasiandmine koolitusprogrammide koostamise ning koolituste läbiviimise näol, mis võimaldavad koolitusel osalenutel vastavaid oskusi antud tegevuste rakendamiseks ka tulevikus kasutada.
- Phare programmi tegevuste kavandamisel, lähteülesannete koostamisel kui ka tegevuste elluviimisel omandatud kompetentsid toetavad toetuste taotlemist teistest välisabiprogrammidest ja –meetmetest. Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse juurde on 2004.a loodud Struktuurfondide administratiivüksus ning Ülemineku toetuse tugiuksus, mille ülesehitamisel on muuhulgas toetatud Phare administratiivüksuse juhtimise kogemustele.

Programmi tegevuste jätkusuutlikkust vähendavate tegurite puhul tuleb arvestada mitmete välisabiprogrammide, sh EL Phare toetussüsteemi lõppemist 2006.a. ning integratsiooniprogrammi tegevuskavade elluviimise jätkuvat rahastamist Eesti riigi eelarvest, millega kaasneb prognoositavalt ka integratsiooniprotsesside toetuseks eraldatud rahaliste vahendite koguhulga vähenemine.

Täiendava riskitegurina võib tegevuste jätkusuutlikkuse all välja tuua nn "õpitud sotsiaalse abituse" fenomeni, kus arvestamine mitmesuguste toetuste jätkumisega võivad vähendada programmi sihtrühmade omapoolset panust integratsiooniprotsessidele kaasaaitamisel.

Projekti tegevuste jätkusuutlikkuse hindamisel ei saa arvestamata jätta laiema avalikkuse hoiakuid, mis on oluliseks eelduseks integratsiooniprotsesside toetuseks suunatud tegevuste jätkumisele. Nii laiema avalikkuse kui projekti sidusrühmade huvi ja hoiakulise toetuse kindlustamiseks on oluline, et nii käesoleva Phare programmi kui ka muudest allikate toel elluviidavad tegevused ja tulemused leiaksid Eesti ühiskonnas jätkuvalt kajastamist ning tunnustamist

Soovitused ja ettepanekud

Mitmed Phare programmi tegevused on olnud suunatud muukeelse elanikkonna eesti keele õppe võimaluste laiendamiseks ja toetamiseks. Antud tegevuste tulemuslikkus ja saavutatud tulemuste püsivus sõltub aga suures osas omandatud eesti keele oskuste rakendamisest ning kasutusvõimalustest. Muukeelse elanikkonna eesti keele oskust ja kasutust kaardistavate uuringute ja analüüside tulemusel võib keeleoskuse püsivust pidada probleemiks just (täiskasvanud) muukeelse elanikkonna puhul, kelle igapäevane suhtlus- ja töökeskkond on valdavalt venekeelne (Ida-Virumaa piirkonna elanikud, samuti näiteks venekeelsete koolide õpetajad). Seetõttu tuleks eesti keele õppe võimaluste laiendamise kõrval pöörata enam tähelepanu just omandatavate eesti keele oskuste kasutusvõimaluste teadvustamiseks ja tingimuste loomiseks.

Kuigi projekti vahetute läbiviijate tagasiside Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse tegevusele programmi tegevuste koordineerimisele oli valdavalt tunnustav, juhti ühe probleemina tähelepanu puudulikule teadlikkusele projekti tegevusaruannete nõuete ja kriteeriumide kohta – st mis tegevusaruannetes peaks sisalduma ning kuidas aruandeid koostada ja vormistada. Seetõttu on soovitatav töötada välja nõuetekohased aruandemallid ja vastavad vormistusjuhendid ning tagada nende kättesaadavus projektide teostajatele nõutava tegevusaruandluse hõlbustamiseks.

Ehkki enamuse Phare programmi tegevuste lähteülesannetes sisaldub ülesanne projekti otseste sihtrühmade ja lõppkasusaajate tagasiside kogumiseks, on osa projektide puhul soovitatav täiendada ja tõhustada seniseid tagasiside kogumise viise. Soovitus puudutab eeskätt muukeelsetele lastele ja noortele mõeldud keelelaagrite ja perevahetusprogrammide läbiviimist, mille puhul oleks vajalik kaardistada põhjalikumalt ka projektis osalevate laste, nende vanemate ja õpetajate ning projektis osalevate ning perede tagasisidet ja hinnanguid projekti tegevustele, mis oleks oluliseks allikaks projekti tegevuste läbiviimise ja tulemuslikkuse hindamisel kui ka eelduseks nende tulemuslikumaks läbiviimiseks. Vajadust tõhusama tagasiside ja infovahetuse järele Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse kui programmi ja selle rakendamist juhtiva-koordineeriva üksuse ning keelelaagrite ja perevahetusprogrammide läbiviijate ning neis osalejate vahel tõi välja ka perevahetusprogrammide 2005.a läbi viidud monitooring.

Kuna Phare programmi mitmete tegevuste tulemuslikkus ja mõju on seotud tegevuste käigus edasi antud teadmiste ja oskuste või koostatud õppe- ja koolitusmaterjalide rakendamisega, oleks selle hindamiseks mõttekas rakendada programmi tegevuste järgseid hilisemaid vaatlusi koolides ja lasteaedades.

Programmi eesmärkide ja nende saavutamise mõõtmiseks väljapakutud baasnäitajate, indikaatorite ja mõõdikute valikul oleks soovitatav täiendavalt konsulteerida poliitikaanalüüsi ekspertidega ja sotsiaalteadlastega, et tagada eesmärkide ja nende hindamiseks välja pakutud mõõdikute adekvaatsus ja põhjendus.

Nagu kinnitab projektide läbiviijatelt kogutud tagasiside, on eestlasi ja mitte-eestlasi kaasavate projektide ettevalmistamisel ja läbiviimisel valmistanud raskusi just eestlastest sihtrühma kaasamine projekti tegevustesse. Seetõttu on eestikeelse elanikkonna puhul jätkuvalt oluline aidata teadvustada eestlaste rolli integratsiooniprotsesside arengus ja tulemuslikkuses, mille üheks viisiks on kindlasti eestikeelse sihtrühma aktiivsem osalus integratsiooni toetuseks suunatud tegevustes.

Phare programmi vastavus riiklikule integratsioonipoliitikale ja ühiskonna vajadustele

Phare programmi taust ja tegevused

Käesoleva EL Phare projekti "Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" (2003/004-582.03.04) näol on tegemist neljanda etapiga EL Phare programmi toetussüsteemist Eesti ühiskonna integratsiooniprotsessidele.

- Esimese etapi (projekt nr ES 9502.02 aastatel 1996-1997) eesmärgiks oli välja töötada Eesti muukeelse elanikkonna eesti keele õppe riiklik strateegia. Programmi raames koordineeriti ka erinevaid keeleõppe programme ja projekte ning taotleti nende rahastamiseks välisabi.
- Teise etapi ehk "Eesti keele õppe programm 1998-2000" (projekt nr ES 9622.03) eesmärgiks oli eesti keele õppe strateegia elluviimine konkreetsete projektide kaudu, sh keelekursused muukeelsetele täiskasvanutele, õpetajakoolitus, keeleõppelaagrid muukeelsetele noortele, intensiivsed keelekursused õpilastele, avalikkuse teavitamise kampaaniad, keelepoliitikat puudutavad tegevused jm.
- Kolmanda etapi ehk EL Phare projekti "Eesti sotsiaalne integratsioon ja keeleõppe programm rahvusvähemustele Eestis 2001-2003" (projekt nr ES0003.01) tegevused hõlmasid eesti keele õpet vene õppekeelega koolides, eesti keele õpet täiskasvanutele ning teadlikkuse tõstmist multikultuurilisusega seonduvatest küsimustest Eesti avalikkuses.

EL Phare programm "Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" lähtub EV Valitsuse poolt 14. märtsil 2000.a heaks kiidetud riiklikult integratsiooni-programmist "Integratsioon Eesti ühiskonnas aastatel 2000-2007" ning selle alamprogrammide "Haridus" (I), "Eesti keele õpetamine täiskasvanutele" (II) ning "Ühiskonnapädevus" (IV) eesmärkidest ja tegevuskavadest (käsitletud detailsemalt ptk 1.2).

Täpsemalt hõlmab antud Phare programm "Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" 10 komponenti:

1. Õpetajakoolituse programmide väljatöötamine (1.1), täiskasvanute keeleõpe (1.2) ning keelelaagrid ja perevahetusprogrammid muukeelsetele lastele ja noortele(1.3).
2. Õpetajate ümberõpe ja täiendkoolitus
3. Täiendavate eesti keele õppematerjalide väljatöötamine
4. Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes kutsekoolides
5. Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes lasteaedades
6. Koolitusprogrammide ja õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbluse koolide jaoks
7. Tehniliste vahendite ja õppematerjalide hankimine hiliskeelekümbluse koolide jaoks
8. Tehniline abi hiliskeelekümbluse koolide jaoks
9. Avalikkuse teavitamise meetmete väljatöötamine sotsiaalse integratsiooni toetuseks

10. Integratsiooniga seotud toetused mittetulundusühendustele ja kohalikele omavalitsustele

Käesoleva Phare programmi raames on jätkunud mitmete varasemates Phare toetusprogrammides sisaldunud tegevuste, eeskätt muukeelse elanikkonna eesti keele õppe võimaluste toetamine: sh täiskasvanute eesti keele õppe toetuseks mõeldud tegevuste all (komp. 1.2) eesti keele õppe kulude osalise tagasimakse projekt "Interest" (komp. 1.2.1; sisaldus ka Phare toetusprogrammi II ja III etapis) ja tasuta eesti keele kursused sotsiaalselt prioriteetsete valdkondade muukeelsetele töötajatele (komp. 1.2.2; sisaldus ka Phare III etapis), samuti muukeelsete laste ja noorte koolivälisest eesti keele õpet toetavad keelelaagrid ning perevahetusprogrammid (komp. 1.3; sisaldusid ka Phare II ja III etapis) ning eesti- ja venekeelsete kutsekoolide vahelised õpetajate ja õpilaste vahetusprogrammid (sisaldusid ka Phare III etapis).

Eesti keele kui teise keele õpetamist toetatakse vaid eelhariduse tasandil vene õppekeelegra lasteaedade eesti keele õpetajate täiendkoolituse kaudu.

Sarnaselt varasemate Phare programmidega sisalduvad ka käesolevas programmis laiema avalikkuse ja programmi sihtrühmade teavitamiseks ning integratsioonivaldkonna temaatika olulisuse teadvustamiseks mõeldud meetmete väljatöötamise ja rakendamise seotud tegevused (komp. 9).

Uuteks toetussuundadeks on käesolevas Phare programmis ühelt poolt eestikeelse aineõppe toetuseks suunatud tegevused, sh

- üldhariduskoolide põhikooliastme aineõpetajate ümber- ja täiendõppe (komp.2),
- õppematerjalide (eestikeelsed seletavad ainesõnastikud 10 kohustuslikus õppeaines) väljatöötamine vene õppekeelegra põhikoolide jaoks (komp.3),

ning teisalt hiliskeelekümblusprogrammi käivitumise ja juhtimise toetamine, sh

- koolitusprogrammide väljatöötamine ja koolituste läbiviimine hiliskeelekümbluse koolides ning õppematerjalide (õppeainete töölehed) koostamine (komp 6),
- hiliskeelekümbluse koolide varustamine infotehnoloogiliste vahendite (arvutid, printerid) ja raamatukogumaterjalidega (komp.7),
- psühholoogilise toe koolitus hiliskeelekümbluse koolide jaoks ning keelekümblusprogrammide juhtimiskonsultatsioon ning uue juhtimismudeli väljatöötamine (komp. 8).

Samuti võib Phare programmi raames uuteks tegevusteks pidada multikultuurilist aineõpet käsitlevate veebipõhiste õpetajakoolitusprogrammide väljatöötamist (komp. 1.1) ning integratsiooniga seotud projektide toetusi mitte-tulundusühendustele ja kohalikele omavalitsustele (komp. 10), toetamaks integratsiooni protsesside edendamist n-õ rohujuure tasandil. Ehkki mitmete Phare programmis rahastatavate tegevuste elluviijateks või partneriteks on olnud mitte-tulundusühendused ja/ või kohalikud omavalitsused, eristub käesolev komponent eeskätt toetuste vormi poolest, rahastades mitte-tulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste enda algatusi integratsiooni valdkonnas.

Eelmainitud 10 komponendi alla kuuluvate tegevuste elluviimiseks on Phare 2003 programmi raames eraldatud kokku 4 295 000 EUR, millest EL Phare programmi otsene toetus on 3 296

700 EUR. Komponentide lõikes jaotuvad Phare programmi toetussummad alljärgnevalt (vt tabel 1).

Tabel 1. EL Phare programmi "Eesti keele õpe ja eestikeelne õpe muukeelsele elanikkonnale" eelarve jaotus 31. oktoobri 2005.a andmete seisuga

KOMPONENT	Eraldatud eelarve (EUR)				Lepingutega kaetud eelarve (EUR)			
	Phare	Kaasfin.	Kokku	%	Phare	Kaasfin.	Kokku	%
1. Õpetajakoolituse arendamine, täiskasvanute keeleõpe ning keelelaagrid ja pereõppe projektid	1 324 700	496 640	1 821 340	42	1 324 700	496 640	1 821 340	45
2. Õpetajate ümberõpe ja täiendkoolitus	90 000	-	90 000	2	85 000	-	85 000	2
3. Täiendavate eesti keele õppe materjalide väljatootamine	123 000	-	123 000	3	118 800	-	118 800	3
4. Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes kutsekoolides	154 000	-	154 000	4	154 000	-	154 000	4
5. Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes lasteaedades	40 000	-	40 000	1	39 500	-	39 500	1
6. Koolitusprogrammide ja õppematerjalide väljatootamine hiliskeelekümbluse koolide jaoks	715 000	182 000	897 000	21	715 000	81 843	796 843	20
7. Hiliskeelekümbluskoolide varustamine IT vahendite ja õppematerjalidega	198 000	66 000	264 000	6	193 586	64 529	258 115	6
8. Tehniline abi hiliskeelekümblusprogrammidele	199 000	-	199 000	5	41 857	-	41 857	1
9. Avalikkuse teavitamise meetmed sotsiaalse integratsiooni toetuseks	378 000	-	378 000	9	373 500	-	373 500	9
10. Integratsiooniga seotud toetused mittetulundusühendustele ja kohalikele omavalitsustele	75 000	25 000	100 000	2	73 452	24 484	97 936	2
11. (Koostöömemorandum) Programmi-ametniku tugiüksuse juhtimiskulud	-	228 660	228 660	5	-	228 660	228 660	6
KOKKU	3 296 700	998 300	4 295 000	100	3 119 395	896 156	4 015 551	100

Programmi eelarve jaotusest on näha, et ligi kolmandik käesoleva Phare programmi rahalistest vahenditest on algselt suunatud hiliskeelekümbluse programmi toetuseks (komponendid 6, 7 ja 8). Eestikeelse aineõppe toetuseks suunatud tegevuste maht hõlmab samas umbes kümnendiku kogu programmi eelarvest (komponendid 2, 3, ja 4).

Sealjuures **suurima osakaalu** moodustavad käesoleva Phare programmi eelarvest komponent 1 (koosneb omakorda kolmest alamtegevusest – õpetajakoolituse programmide väljatootamine (komp. 1.1), täiskasvanute keeleõpe (komp. 1.2) ning keelelaagrid ja perevahetusprogrammid muukeelsetele lastele ja noortele (komp. 1.3)), millest olulise osa moodustab kaasfinantseerimine, ning komponent 6 jaoks (koolitusprogrammide ja õppematerjalide väljatootamine hiliskeelekümbluse koolidele) jaoks eraldatud rahalised vahendid. **Väikseima osakaaluga** on kogueelarves muukeelsetes lasteaedades toimuva eesti keele õppe toetuseks eraldatud rahalised vahendid (komp. 5).

Lähtudes Phare 2003 programmi komponentidest ning rahaliste vahendite jaotusest, võib programmi tegevustes eristada valdkonniti seega kolme põhilist toetussuunda:

- Muukeelsete täiskasvanute, laste ja noorte eesti keele õppe toetamine;
- Eestikeelse aineõppe toetamine muukeelsetes üldharidus- ja kutsekoolides;
- Hiliskeelekümblusprogrammi juhtimise ja elluviimise toetamine.

Phare 2003 programmi eesmärkide ja tegevuste põhjendatust, sh vastavust riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidele ja tegevuskavadele ning ühiskondlikele vajadustele käsitletakse järgmises peatükis.

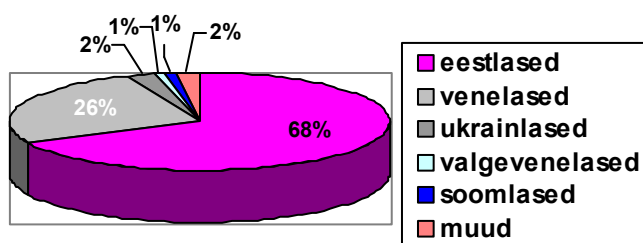

Phare programmi vastavus riiklikule integratsiooniprogrammile ja ühiskonna vajadustele

Vajaduse mitmesuguste integratsioonimeetmete rakendamise ja toetamise järele tingib Eesti ühiskonna mitmerahvuseline koosseis, mida lisaks teiste rahvusrühmade suurele osakaalule kogurahvastikus iseloomustab ka elanikkonna jagunemine kodakondsuse alusel erinevatesse õiguslikesse kategooriatesse, sh Eesti kodanikud, muude riikide kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud.

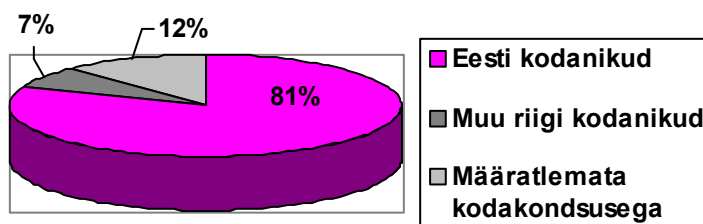
2000.a rahvaloenduse andmetel oli Eesti rahvastiku koguarvuks 1 370 052 inimest. Eestlasi oli Eesti kogurahvastikus 930 219 ehk 68% ning muude rahvusrühmade esindajaid 439 833 inimest ehk osakaaluliselt 32%. Vene rahvusest inimesi oli viimaste seas 351 178 ehk 26% kogu elanikkonnast.⁶

Joonis 1. Eesti elanikkonna rahvuseline koosseis 2000.a

Kodakondsus- ja Migratsiooni Ameti 2003.a andmetel moodustasid õigusliku staatuse alusel Eesti kodakondsusega isikud 81% alalistest elanikest, muude riikide kodanikud 7% ja määratlemata kodakondsusega isikud 12%. Sealjuures ei olnud Eesti elanikkonna jaotus õigusliku staatuse alusel võrreldes 1999.a andmetega oluliselt muutunud (1999.a oli Eesti kodanikke 80%, määratlemata kodakondsusega isikuid 13% ning muude riikide kodanikke 7%).⁷

Joonis 2. Eesti elanikkonna õiguslik staatus 2003.a

Integratsiooniprotsesside lähteolukorda komplitseerivaks teguriks on omakorda muurahvuseline ja -keelse elanikkonna piirkondlik kontsentreerumine. Nii moodustavad mitte-eestlased 80% ja enam Kirde-Eesti regiooni alalistest elanikest. Tallinnas küünib muukeelsete elanike osakaal ligi pooleni kõigist elanikest.

⁶ Eesti Statistikaamet. www.stat.ee

⁷ Kodakondsus- ja Migratsiooni Ameti aastaraamat 2003. www.kma.ee

Riikliku integratsioonipoliitika eesmärgid, millest on lähtunud ka käesoleva Phare programmi eesmärkide püstitusel ja tegevuste valikul, on sõnastatud riiklikus programmis "Integratsioon Eesti Ühiskonnas 2000-2007" (kiidetud heaks EV Valitsuse poolt 14. märtsil 2000.a)

Riikliku integratsiooniprogrammi kohaselt tähendab Eesti ühiskonna integratsioon ühelt poolt *ühiskonna ühtlustumist* - kõiki ühiskonna liikmeid ühendava tekitamist ja edendamist - ning teiselt poolt *etniliste erinevuste säilitamise võimaldamist* – võimaluste pakkumist etnilistele vähemustele säilitada oma kultuurilist ja etnilist eripära. Integratsiooni on sealjuures mõistetud kahepoolse protsessina, millest *võtavad võrdsest osa nii eestlased kui mitte-eestlased*.⁸

- Mitte-eestlaste sihtgrupi puhul väljendub integratsioon nende barjääride järkjärgulises kadumises, mis praegu takistavad paljudel mitte-eestlastel olemast konkurentsivõimelised Eesti tööjoturul, saamast osa siinsetest haridusvõimalustest, osalemast kohalikus kultuuri- ja poliitikaelus. Need barjäärid on ennekõike seotud eesti keele oskuse ja kohaliku kultuuri tundmise puudulikkusega, ebakindla õigusliku staatusega, aga ka kiiretest ühiskonnamuutustest johtuvate hirmude ja eelarvamustega.
- Eestlaste sihtgrupi puhul väljendub integratsioon tõrjuva hoiaku taandumises etniliste vähemuste suhtes mitmekultuurilise ühiskonnamudeli tunnustamise kontekstis ning hirmu vähenemises oma rahvusliku identiteedi ning kultuuriruumi säilimise suhtes.

Riikliku programmi kaudu toetatava integratsiooniprotsessi väljundiks on Eesti mudel mitmekultuurilisest ühiskonnast, mida iseloomustavad *kultuurilise pluralismi, tugeva ühisosa ning eesti kultuuriruumi säilitamise ja arendamise põhimõtted*. Tugeva ühisosa all mõistetakse üldisi humanistlikke ja demokraatlikke väärtusi, ühist teabevälja ja eestikeelset keskkonda, ühiseid riiklikke institutsioone ja väärtusi, mis põhinevad Eesti ajaloo tundmisel ja Eesti Vabariigi kodanikuks olemise ning Eesti ühiskonna multikultuurilisuse teadvustamisel.

Riikliku programmiga toetatavat protsessi ühiskonnas kirjeldatakse täpsemalt järgmiste põhivaldkondade ja -eesmärkide kaudu nende ühtsuses ja vastastikusel koostöös:

- Keelelis-kommunikatiivne integratsioon, st. ühise teabevälja ja eestikeelse keskkonna taastootmine kultuurilise mitmekesisuse ja vastastikuse tolerantsuse tingimustes;
- Õiguslik-poliitiline integratsioon, st. Eesti riigile lojaalse elanikkonna kujunemine ja Eesti kodakondsuseta inimeste arvu vähenemine;
- Sotsiaal-majanduslik integratsioon, st. senisest suurema konkurentsivõime ja sotsiaalse mobiilsuse saavutamine ühiskonnas sõltumata etnilisest või keelelisest tunnusest.

Riiklikus integratsiooniprogrammis seatud eesmärgid ja nende saavutamiseks ette nähtud tegevused on valdkonniti koondatud nelja alamprogrammi alla:

I. Alamprogrammi "Haridus" üldeesmärk: põhikooli lõpetanu on ühiskonnapädev ja valdab eesti keelt kesktasemel ning keskhariduse omandanud noored valdavad olme- ja tööalaseks suhtluseks vajalikul määral keelt, suudavad õppida eesti keeles.

⁸ Siin ja edaspidi viidatud: *Riiklik programm "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007"*. Kiidetud heaks EV Valitsuse poolt 14. märtsil 2000.a.

II. Alamprogrammi "Etniliste vähemuste haridus ja kultuur" üldeesmärk: etnilistel vähemustel on võimalused emakeelse hariduse saamiseks ja oma kultuuri säilitamiseks.

III. Alamprogramm "Täiskasvanute eesti keele õpe" üldeesmärk: täiskasvanud mitte-eestlastele on loodud võimalused eesti keele oskuse parandamiseks ja sotsio-kultuurilise pädevuse tõstmiseks.

IV. Alamprogramm "Ühiskonnapädevus" üldeesmärk: Eesti elanikud osalevad aktiivselt kodanikuühiskonna arendamisel sõltumata nende rahvusest ja emakeelest, eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakud on riikliku programmi põhieesmärkide saavutamist soodustavad ning tõsiste sotsiaalsete erivajadustega elanikkonna gruppide olukorra paranemine.

Phare programmi analüüs näitab, et programmi komponendid ja nende raames elluviidavad tegevused on suunatud eeskätt hariduse ja täiskasvanute eesti keele õppe alamprogrammide eesmärkide saavutamiseks ning on vähemal määral seotud ka alamprogrammi "Ühiskonnapädevus" eesmärkidega (vt joonis 3).

Joonis 3. Phare programmi tegevuste seotus riikliku integratsiooniprogrammiga

Riiklik integratsiooniprogramm "Integratsioon Eesti ühiskonnas aastatel 2000-2007"		
Alamprogramm "Haridus"	Alamprogramm "Eesti keele õpetamine täiskasvanutele"	Alamprogramm "Ühiskonnapädevus"
<p>Õpetajakoolituse programmide väljatöötamine (komp. 1.1)</p> <p>Laste ja noorte võimalused kooliväliseks eesti keele õppeks (komp. 1.3)</p> <p>Õpetajate täiendkoolitus (komp. 2)</p> <p>Täiendavate eesti keele õppematerjalide väljatöötamine (komp. 3)</p> <p>Eesti keele oskuste arendamine kutsekoolides (komp. 4)</p> <p>Eesti keele oskuste arendamine lasteaedades (komp. 5)</p> <p>Koolitusprogrammide ja õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümb-luskoolide jaoks (komp. 6)</p> <p>Tehniliste vahendite ja raamatukogumaterjalide hankimine hiliskeelekümb-luse koolide jaoks (komp.7)</p> <p>Tehniline abi hiliskeelekümb-luse koolide jaoks (komp.8)</p>	<p>Tasuta keelekursused sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele (politseitöötajad, vanglaametnikud, õpetajad, meditsiinitöötajad, päästetöötajad) (komp. 1.2.1)</p> <p>Eesti keele õppe kulude tagasimakseprojekt "Interest" (komp. 1.2.2)</p> <p>Avalikkuse teavitamise meetmete väljatöötamine sotsiaalse integratsiooni toetuseks (komp.9)</p>	<p>Toetused mittetulundus-ühendustele ja kohalikele omavalitsustele integratsioonialaste projektide elluviimiseks (komp.10)</p>

Hindamisel, kuivõrd Phare 2003 programm on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi, selle eesmärkide ja tegevussuundadega, on konkreetselt lähtunud ka riikliku integratsiooniprogrammi tegevuskavadest eelmainitud alamprogrammide lõikes aastateks 2004-2007.⁹

Nii tegevuste ulatuselt kui ka rahaliste vahendite mahult võib Phare 2003 programmi panust hinnata suurimaks just hariduse valdkonnas. Lähtumine riikliku integratsiooniprogrammi hariduse alamprogrammi tegevuskavadest aastateks 2004-2007 näitab, et Phare programmi tegevused on lähedalt seotud mitmete tegevuskavas püstitatud eesmärkide ja tegevusmissioonidega.

Tabel 2. Phare programmi tegevuste seotus "Hariduse" alamprogrammi eesmärkide ja tegevuskavadega 2004-2007

Riikliku integratsiooniprogrammi alamprogrammi "Haridus" eesmärgid ja tegevusmissioonid 2004-2007		
<i>Laiendada keelekümbelprogrammiga haaratud lasteaedade ja koolide võrku kogu riigi ulatuses, nii et 2007.aastaks oleks varajane keelekümbel 20 lasteaias ja 7 koolis ning hiline keelekümbel 19 koolis.</i>	<i>Tagada vajalikud tingimused, et vene õppekeele koolides oleks võimalik 2007.a alustada üleminekut eestikeelsele aineõppele seaduses sätestatud ulatuses.</i>	<i>Tõsta õpetajate täiendkoolituse kaudu vene õppekeele koolides eesti keele õppe kvaliteeti</i>
Phare 2003 programmi tegevused		
Koolitusprogrammi ja õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbeluse koolide jaoks (komp. 6) Tehniliste vahendite ja raamatukogumaterjalide hankimine hiliskeelekümbeluse koolidele (komp. 7) Tehniline abi hiliskeelekümbeluse programmile (komp. 8)	Õpetajate ümber- ja täiendõpe (komp. 2) Õppematerjalide (eestikeelsete seletavate ainesõnastike) väljatöötamine põhikooli jaoks (komp. 3) Eesti ning vene õppekeele kutseõppeasutuste vaheline õpetajate ja õpilaste vahetus eesti keele õppe ja praktika eesmärgil; vene-eesti ainesõnastike väljatöötamine ja kirjastamine vene õppekeele kutseõppeasutuste jaoks (komp. 5)	Lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajate täiendõpe (komp. 4)

⁹ Siin ja edaspidi viidatud: *Riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" alamprogrammide tegevuskavad aastateks 2004-2007* (Muudetud redaktsioon). Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse istungil 14. aprillil 2005.a.

Lisaks eelnevas tabelis toodud tegevustele on käesoleva Phare programmi raames jätkunud keelesaagrite ja perevahetusprogrammide kaudu muukeelsete laste ja noorte eesti keele kui teise keele koolivälise õppe ja suhtluspraktika võimaluste toetamine.

Ka viiakse Phare programmi raames laste ja noorte keelesaagris osalenud õpilaste seas läbi sallivuseteemaline koolitus (komp. 1.3), mis toetab samuti hariduse alamprogrammi vastavat eesmärki ehk viia eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste ja pedagoogide seas läbi sallivusekoolitust.

Lisaks haakub Hariduse alamprogrammi eesmärkide ja tegevusmissioonidega ka multikultuurilise aineõppe õpetajakoolitusmoodulite väljatöötamine (komp 1.1), mis täiendab õpetajate kutseoskusi multikultuurilises keskkonnas töötamisel ning multikultuurilisusega seotud teemade sidustamisel oma aine õpetamisega.

Phare programmi olulisust Hariduse alamprogrammi eesmärkide ja ülesannete saavutamisel näitab muuhulgas ka asjaolu, et programmi eelarve moodustab 51% kõigist välisabi vahenditest ning ligi neljandiku kogu eelarvest, mis on suunatud riikliku integratsiooniprogrammi haridusvaldkonna tegevuste ja eesmärkide elluviimiseks aastatel 2004-2007 (vt tabel 3).

Tabel 3. EL Phare programmi osatähtsus alamprogrammi "Haridus" 2004-2007.a tegevuskava eelarves (tuhandetes kroonides)

Allikas	2004	2005	2006	2007	Kokku	Kokku %
Riigieelarve kokku	9380	17350	21649	19415	67794	100%
Välisabi kokku	26216	14980	12049	5338	58583	100%
Phare 2003	12078	10245	7581		29904	51%
Muu välisabi	14138	4735	4468	5338	28679	49%
Kokku	35596	32330	33698	24753	126377	

Muukeelsete täiskasvanute eesti keele õppe võimalusi toetatakse Phare programmi raames kahe tegevuse kaudu, milleks on tasuta eesti keele kursused sotsiaalselt prioriteetsetes valdkondades töötavate muukeelsete töötajate jaoks ning eesti keele õppe kulude osalise tagasimakse projekt "Interest". Samuti toetatakse laiema avalikkuse ja konkreetsete sihtrühmade teavituse kaudu mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivset integratsiooni, mis moodustab ühe antud alamprogrammi tegevusmissioonidest.

Tabel 4. Phare programmi tegevuste seotus "Täiskasvanute eesti keele õppe" alamprogrammi eesmärkide ja tegevuskavadega 2004-2007

Riikliku integratsiooniprogrammi alamprogrammi "Täiskasvanute eesti keele õpe" eesmärgid ja tegevusmissioonid 2004-2007	
Laiendada muukeelsetele täiskasvanutele eesti keele õppe võimalusi, et tagada eesti keele oskus olme- ja töölaseks suhtluseks vajalikul tasandil.	Toetada mitte-eestlaste keelelis-kommunikatiivset integratsiooni avalikkuse kaasamise ja teavitamise kaudu.
Phare 2003 programmi tegevused	
Tasuta keelekursused sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele (politsei-töötajad, vanglaametnikud, õpetajad, meditsiini-töötajad, päästetöötajad) (komp. 1.2.1)	Avalikkuse teavitamise meetmete väljatöötamine sotsiaalse integratsiooni toetuseks (komp.9)
Eesti keele õppe kulude tagasimakseprojekt "Interest" (komp. 1.2.2)	

Kui hariduse alamprogrammi tegevuskava elluviimiseks eraldatud eelarvest moodustas Phare programmi toetus ligi neljandiku, siis "Täiskasvanute eesti keele õppe" alamprogrammi toetuseks 2004-2007. a suunatud rahalistest vahenditest hõlmab Phare 2003 programmi eelarve juba veidi enam kui poole (52%), sealjuures välisabivahenditest koguni 96,5% (vt tabel 5).

Tabel 5. EL Phare programmi osatähtsus alamprogrammi "Täiskasvanute keeleõppe" 2004-2007. a tegevuskava eelarves (tuhandetes kroonides)

Allikas	2004	2005	2006	2007	Kokku	Kokku %
Riigieelarve kokku	2811	2800	6250	6100	17961	100%
Välisabi kokku	7869	9936	3052		20857	100%
Phare 2003	7133	9936	3052		20121	96,5
Muu välisabi	736				736	3,5
Kogu eelarve	10680	12736	9302	6100	38818	

Võrreldes eelnevate alamprogrammidega, on Phare programmi otsene toetus "Ühiskonnapädevuse" alamprogrammi eesmärkide saavutamiseks väiksem. Integratsioonialase koostöö toetamiseks kolmanda sektori ja riiklike institutsioonide vahel toetati mitte-tulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste integratsiooniga seotud algatusi.

Tabel 6. Phare programmi tegevuste seotus "Ühiskonnapädevuse" alamprogrammi eesmärkide ja tegevuskavadega 2004-2007

Riikliku integratsiooniprogrammi alamprogrammi "Ühiskonnapädevus" eesmärgid ja tegevusmissioonid 2004-2007
Arendada mitte-eestlaste integratsioonialast koostööd III sektori ja riigi institutsioonide vahel
Phare 2003 programmi tegevused
Integratsiooniga seotud toetuste andmine MTÜdele ja kohalikele omavalitsusele

"Ühiskonnapädevuse" alamprogrammi toetuste kogumahust moodustab Phare programm 3% (vt tabel 7).

Tabel 7. EL Phare programmi osa alamprogrammi "Ühiskonnapädevus" 2004-2007.a tegevuskava eelarves (tuhandetes kroonides)

Allikas	2004	2005	2006	2007	Kokku	Kokku %
Riigieelarve kokku	3396	10750	5806	4895	24847	100%
Välisabi kokku	2533	12983	10857	11023	37396	100%
Phare 2003	939	235			1174	3%
Muu välisabi	1594	12703	10857	11023	36177	97%
Kogu eelarve	5929	23688	16663	15918	62198	

Kokkuvõtteks võib seega üldistavalt tõdeda, et Phare programmi tegevused ja hõlmatud sihtrühmad on otseses vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega.

Riikliku integratsioonipoliitika kõrval on keerulisem hinnata programmi eesmärkide ja tegevuste vastavust sotsiaalsetele vajadustele.¹⁰

Hinnang sellele, *kuivõrd käesoleva programmi tegevused suudavad katta sotsiaalseid vajadusi*, eeldaks vajaduste põhjalikku kaardistust ning ulatuse hindamist valdkonniti, milleks käesoleva vahehindangu haare ei ole aga piisav.

Seetõttu on valitud alternatiivne lähenemine, kus sotsiaalsetest ja poliitilistest arengutest lähtuvalt on *tuvastatud vajadused, millele programmi eesmärkide ja tegevustega püütakse vastata*, ning on hinnatud, *kuivõrd adekvaatsed on Phare programmi raames rakendatavad meetmed konkreetse vajaduse seisukohalt*.

Võtmeküsimuseks Phare programmi hindamisel on ka see, *kuivõrd programmi koostamisel on osatud ette näha olulisemaid integratsiooni valdkonda puudutavaid sotsiaalseid ja poliitilisi arenguid ning protsesse*.

Käesolevas vahehindangus on Phare programmi tegevuste vastavust sotsiaalsetele vajadustele vaadeldud konkreetsemalt iga valdkonna tegevusi käsitleva peatüki juures, kus on välja toodud ka olulisemad ühiskondlikud arengud ning probleemid.

¹⁰ Lähtudes eeldusest, et riikliku integratsiooniprogrammi eesmärgid ja tegevuskavad lähtuvad ühiskondlikest vajadustest, võib Phare programmi tegevuste vastavust sotsiaalsetele vajadustele hinnata omakorda ka selle kaudu, *kuivõrd Phare programm on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammiga*.

Phare programmi üldeesmärkide saavutamine ja tegevuste jätkusuutlikkus

Phare programmi üldeesmärkide saavutamine

Vastavalt riiklikust integratsiooniprogrammist lähtuva üldeesmärgi sõnastusele peaksid Phare 2003 programmi tegevused aitama kaasa *sidusa tsiviilühiskonna saavutamisele, kus kõigil Eestis elavatel inimestel on võrdne ligipääs haridus- ja tööhõive võimalustele.*

Antud eesmärgi saavutamise mõõtmiseks on välja pakutud kuus indikaatorit:

- eesti keele valdamine muukeelses elanikkonnas
- eesti keele olulisuse ja omandamise võimaluste teadvustamine
- määratlemata kodakondsusega isikute vähenemine
- sallivuse ja rahvusrühmade koostöö vajalikkuse teadvustamine ühiskonnas
- töötuse määra vähenemine muukeelses elanikkonnas
- eestikeelse kõrghariduse omandamine muukeelsete noorte seas

Seega hõlmavad valitud indikaatorid ühelt poolt sidusa tsiviilühiskonna ja võrdsete võimaluste saavutamise *eeldusi* – s.o. muukeelse elanikkonna riigikeeleoskust, Eesti kodakondsuse omamist ning ühiskonna sidusust ja võrdseid võimalusi toetavaid hoiakuid ja väärtusi; ning teiselt poolt selle saavutamise *tulemusi* – töötuse vähenemine muukeelses elanikkonnas (ehk ümberpöörduvalt tööturul hõivatud muukeelsete elanike osakaalu kasv) ning eestikeelse kõrghariduse omandamine muukeelsete noorte seas.

Välja pakutud indikaatorid on ka otseselt või kaudsemalt seotavad Phare programmi tegevustega. Nii toetavad Phare 2003 programmi tegevused otseselt:

- muukeelse elanikkonna, sh nii laste-noorte kui täiskasvanute eesti keele õpet, teadlikkuse kasvu eesti keele olulisusest ja teavitamist eesti keele õppe võimalustest;
- eesti keele õppe tingimuste parandamist vene õppekeelelaste lasteaedades ja koolides, sh tingimuste loomist eestikeelse aineõppe rakendamiseks õpetajate täiendkoolituse ja õppematerjalide loomise kaudu;
- ühiskonna teadlikkuse tõstmisele integratsiooniga seonduvatest teemadest, sh sallivuse ja rahvusrühmade koostöö vajalikkusest.

Määratlemata kodakondsuse vähenemist ja Eesti kodanike arvu kasvu, töötuse määra vähenemist muukeelses elanikkonnas ning eestikeelse kõrghariduse omandamist toetatakse omakorda Phare programmi eelmainitud tegevuste, eeskätt eesti keele õppe võimaluste ja

õppe tingimuste loomise kaudu – seda lähtuvalt vaatest, et riigikeeleoskus on omakorda Eesti kodakondsuse omandamise, tööturul hõivatuse kui ka eestikeelse kõrghariduse omandamise üks peamistest eeldustest.

Phare programmi üldeesmärgi ja selle saavutamise mõõtmiseks väljapakutud indikaatorite kui ka konkreetsete empiiriliste mõõdikute puhul võib samas tähelepanu juhtida mitmetele küsitavustele.

Lähtudes eesmärgipüstitusest – ... *võrdne ligipääs hariduse ja tööhõive võimalustele* – võiks tulemus-indikaatorite valikul lähtuda täpsemalt *eesti- ja muukeelse elanikkonna vastavate võimaluste võrdlusest*, kasutades indikaatorina näiteks eesti- ja muukeelse elanikkonna hõivestruktuuri (positsioon tööturul) ja haridusprofiili (omandatud/ omandatav haridustase) võrdlust. Nii on 2005.a integratsiooni monitooringu üks põhijäreldusi, et eestlaste ja mitte-eestlaste hõivestruktuurid on muutumas sarnasemaks.¹¹

Väljapakutud indikaatorid – töötuse määr ja eestikeelse kõrghariduse omandanute osakaal (vt tabel 8 indikaatorid 1.4 ja 1.5) – on võrdsete võimaluste seisukohalt tähenduslikud eeskätt siis, kui nad on suhestatud eestikeelse elanikkonna vastavate näitajatega. Praegusel juhul väljapakutud indikaatorid piirduvad aga vaid muukeelse elanikkonna vastavate näitajate ajalise võrdlusega

Nii näiteks võiks haridusvõimaluste võrdsust hinnata pigem kõrgkoolis õpinguid jätkavate eesti ja vene õppekeele koolide lõpetajate osakaalude võrdluse kaudu. Kui vene õppekeele gümnaasiumide lõpetajatest jätkas 2004.a õpinguid kõrgkoolis 65%, sh 49% riigieelarvelistel kohtadel, siis eesti õppekeele koolide lõpetajatest samas aga 69%.¹² Phare programmis kasutatud indikaatori 1.5 sõnastusest ei selgu ka samas, keda mitte-eestlaseks loetakse – kas silmas on peetud muu emakeelega või üksnes muukeelse kooli lõpetanuid.

Tööturu näitajate võrdlus toob välja, et kui mitte-eestlaste töötuse määr oli 2004.a 15,6%, siis eestlaste puhul oli vastav näitaja 6,4%. Sealjuures oli võrreldes 2003.a töötuse määr mitte-eestlaste seas pigem kasvanud (15,2% → 15,6%), eestlaste seas aga samal ajal vähenenud (7,3% → 6,4%). Töötuse näitajate puhul tuleb samas arvestada, et muukeelse elanikkonna kõrgem töötuse määr on (muuhulgas) tingitud regionaalsest töötuse määrast, mis on valdavalt muukeelse elanikkonnaga asustatud Kirde-Eestis võrreldes muude Eesti piirkondadega oluliselt kõrgem – kui Kirde-Eestis oli 2004.a töötuse määr 17,9%, siis muudes Eesti piirkondades jäi vastav näitaja alla 10%.¹³ Seega ei saa Kirde-Eesti piirkondlikust eripärast tingitud mitte-eestlaste kõrgemat töötuse määra siduda mitte niivõrd rahvus- või keelepoliitika, vaid pigem ebaefektiivse tööpoliitikaga.¹⁴ Seetõttu pole antud probleemi võimalik ka üksnes keele- ja rahvuspoliitika meetmetega leevendada.

Osa indikaatorite puhul tekitab küsitavusi nende tõlgendamine ning konkreetsete empiiriliste mõõdikutega seostamine. Nii tekib küsimus, mida mõista ja kuidas mõõta "(vaba) eesti keele valdamist" (indikaator 1.1). Ühelt poolt on võimalik keeleoskuse mõõtmisel toetuda vastaja enesehindangule oma keeleoskuse kohta, mida käesoleval juhul on mõõdikuna ka

¹¹ Marje Pavelson. "Eestlaste ja eestivenelaste sotsiaalmajanduslik seisund: ootused ja muutused". *Integratsiooni Monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.

¹² *Integratsiooni programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a*. Tallinn 2005.

¹³ Ibid.

¹⁴ Marje Pavelson. "Eestlaste ja eestivenelaste sotsiaalmajanduslik seisund: ootused ja muutused". *Integratsiooni Monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.

rakendatud, mis aga ei pruugi peegeldada objektiivset, tegelikku keeleoskust. Näiteks enesehinnang “oskan piisavalt”, mida mõõdikuna on eesti keele oskuse kohta kasutatud, võib objektiivselt tähistada nii erinevat keeleoskuse taset kui ka hoopis *keeleskuse vajadust* konkreetsetes keskkonnas või situatsioonis, mille suhtes eesti keele oskust piisavaks või ebapiisavaks hinnatakse. Alternatiivne võimalus on mõõta keeleoskust riigikeeletaseme omamise kaudu, mille puhul tuleb aga arvestada, et see mõõdab objektiivset keeleoskust vaid riigikeeletaseme omandamise (eksami sooritamise) hetkel, mitte tingimata aga ajas püsivat keeleoskust. Samuti ei pruugi tasemetunnistuse puudumine tingimata peegeldada eesti keele oskuse puudumist.

Ühe või teise indikaatoriga seotud empiirilised mõõdikud ei ole ka ajas püsivad, st pole baasnäitajaga võrreldavad, mis ei võimalda (ajaliselt) püstitatud eesmärkide saavutamist tegelikult hinnata. Seetõttu oleks mõttekas uuringutest pärinevate mõõdikute asemel, mille mõõtmisviis võib ajas varieeruda ning mille samadel alustel püsivus pole ajas tagatud, või neile täiendavalt kasutada samadel alustel ja regulaarselt kogutavate (ametlike) statistiliste näitajate kasutamist. Nii puudub mitte-eestlaste eesti keele oskuse osas püstitatud eesmärgi mõõtmiseks välja pakutud mõõdiku osas garantii (indikaator 1.1), et see on seirataav alates 2000.a (millega on seotud baasnäitaja) kuni 2010. aastani (millega on seotud eesmärk).

Sallivuse ja koostöö vajalikkust puudutava indikaatori puhul (indikaator 1.3) tekitab küsimusi nii selle tõlgendus ja mõõdetavus (sallivuse ja koostöö vajalikkus konkreetsetl Eesti ühiskonnas või multikultuurilises ühiskonnas põhimõtteliselt), oodatud tulemus (hoiak iseloomustab 90% mitte-eestlasi ja eestlasi) kui ka sihtrühma määratlus (kas piiritletud täiskasvanud elanikkonnaga või hõlmab ka lapsi-noori). Sama tõdemus kehtib põhimõtteliselt sallivuse ja koostöövajalikkuse mõõtmise puhul, kus 2002.a integratsiooni üldmonitooringu tulemustest välja pakutud näitaja, mis võiks mõõta elanike põhimõttelist hoiakut multikultuurilise ühiskonna osas, 2005.a integratsiooni üldmonitooringus enam ei sisaldunud ning see on asendatud teise, sõnastuselt erineva näitajaga. Erinevate – ehkki näiliselt analoogsete – näitajate kasutamine tulemuse mõõtmisel ajas pole põhjendatud ning pigem eksitab tulemuse hindamisel.

Täiendavalt programmi üldeesmärgi saavutamise hindamiseks välja pakutud ja kinnitatud indikaator “Teadlikkuse kasv keeleõppe rollist ja võimalustest integratsiooni raames” (indikaator 1.6) hõlmab sisuliselt kahte erinevat aspekti – ühelt poolt *eesti keele rolli (olulisuse?) teadvustamist* ning teiselt poolt *teadlikkust eesti keele õppe võimaluste kohta*. Seega oleks põhjendatud pigem kahe eraldi indikaatori kasutamine. Samuti jääb arusaamatuks, miks on antud indikaatorit soovitud algselt siduda kvalitatiivsete näitaja(te)ga, ehkki põhimõtteliselt oleks võimalik mõõtmisinstrumentidena kasutada ka kvantitatiivseid näitajaid (nt kui suur osa mitte-eestlastest peab eesti keele oskust, oskamist oluliseks).

Tabel 8. Phare programmi üldeesmärkide saavutamine ja tulemuslikkuse hindamine

Eesmärk ja tulemuslikkuse indikaatorid	Tulemuslikkuse mõõtmine¹⁵
<i>Sidusa tsiviilühiskonna loomine, kus kõigil Eestis elavatel inimestel on võrdne ligipääs haridus- ja tööhõive võimalustele.</i>	
1.1. Ca 60% mitte-eestlastest valdavad aastaks 2010 vabalt eesti keelt, võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (38% ehk ca 168 000 inimest 440 000st)	2002.a sisaldus integratsiooni üldmonitooringus väide “Oskan eesti keelt piisavalt hästi, et Eestis elada” – <i>täiesti nõustus + pigem nõustus 44,4%</i> .

¹⁵ Toodud andmed pärinevad Phare 2003 programmi juhtkomitee kvartali aruandest nr. 8, mis kajastab programmi tegevusi perioodil 01.05.2005-31.10.2005 ning saavutatud tulemusi seisuga 31.10.2005.

	Sama küsimus sisaldus ka 2005.a integratsiooni üldmonitooringus – <i>täiesti nõustus + pigem nõustus</i> 48%.
1.2. Kodakondsuseta inimeste vähenemine ca 40% võrra (s.o. 100 000 inimese võrra) aastaks 2010, võrrelduna vastava näitajaga 2002.a (ca 175 000 inimest)	2002 – 172 325 2003 – 165 000 2004 – 153 500 2005 – 147 513
1.3 Ca 90% eestlastest ja mitte-eestlastest on teadlikud sallivuse ja koostöö vajadusest	2002 .a integratsiooni üldmonitooringus sisaldus väide "Erineva keele ja kultuuriga inimesed rikastavad ühiskonda" – <i>täiesti nõustus + pigem nõustus</i> 77,3% 2005.a integratsiooni üldmonitooringus sisaldus küsimus "Kas te olete häiritud eestlaste/ venelaste kommetest ja eluviisist?" – <i>mitte üldsegi häiritud</i> 37% eestlastest ja 73% venelastest; keskmiselt mitte häirituid 48%
1.4 Töötuse vähenemine mitte-eestlaste seas ca 30% võrra aastaks 2010 (12,6%-ni), võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (18,1%)	2001 – 16.9% 2002 – 14.9% 2003 – 15,2% 2004 - 15,6% 2005 – 13,5% (II kvartal)
1.5 5%-line kasv mitte-eestlaste seas, kes omandavad kvalifikatsiooni eestikeelsetes kõrgkoolides aastaks 2010, võrrelduna vastava näitajaga 2002.a. <u>Muudatusettepanek: Säilitada praegune mitte-eestlaste osakaal, kes omandavad kvalifikatsiooni eestikeelsetes kõrgkoolides aastaks 2010, võrrelduna vastava näitajaga 2004.a. (65%)</u>	2004 – 65%
1.6 Teadlikkuse kasv keeleõppe rollist ja võimalustest integratsiooni raames	2005.a integratsiooni üldmonitooringus sisaldus küsimus "Milliseid tegevusi Te olete ette võtnud selleks, et parandada oma olukorda ühiskonnas?" – 25% mitte-eestlastest on õppinud aktiivselt eesti keelt.

Phare programmi üldesmärkide saavutamise hindamiseks programmi dokumendis (*Project Fiche*) algselt välja pakutud ja kinnitatud indikaatorite osas on tehtud ka muudatusettepanekuid, mis on peamiselt ajendatud programmi dokumendis (*Project Fiche*) kasutatud statistiliste näitajate ebakorrektsusest ning vajadusest korrigeerida baasnäitajaid.¹⁶ Nii on indikaatori 1.5 (vt tabel 8) puhul esitatud ettepanek asendada 2010.aastaks eesmärgiks

¹⁶ Request for the endorsement of changes in Project Fiche. Project No 2003/004-582.03.04 "Estonian Language Training and Teaching in Estonian for Non-Estonian Speakers". Haridus- ja Teadusministeerium, 13. oktoober 2005.a.

seatud 5%-line kasv mitte-eestlaste seas, kes omandavad kvalifikatsiooni eestikeelsetes kõrgkoolides (võrrelduna vastava näitajaga 2002.a) hoopis 2004.a vastava näitaja (65%) taseme säilitamisega aastani 2010. Muudatusettepanek on olnud ajendatud asjaolust, et vastavat näitajat ehk mitte-eestlaste osakaalu, kes omandavad kvalifikatsiooni eestikeelsetes kõrgkoolides, võimalik jälgida alates 2004.a, kui see hakkas kajastuma Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavas andmebaasis. Seetõttu on 2002.a asemel pakutud baasnäitajaks 2004.a vastavad andmed. Kuna eksperthinnangute põhjal ei ole võimalik prognoosida antud osakaalu kasvu, siis on tehtud ettepanek vastava näitaja säilitamiseks samal tasemel. Seega pole tegemist mitte niivõrd vastava indikaatori põhimõttelise muutmisega või asendamisega, kuivõrd põhjendatud ettepanekuga selle korrigeerimiseks. Seetõttu jääb ka antud indikaatori muudatusettepaneku puhul kehtima eelpool toodud hinnang ehk vajadus suhestada antud näitajat eestlaste vastava näitajaga (vt eespool).

Kokkuvõttes võib järeldada, et ehkki Phare programmi tegevused toetavad püstitatud üldeesmärgi – eeskätt selle eelduste – saavutamist, ei ole *välja pakutud indikaatorite ja mõõdikute põhjal* võimalik sellele empiirilisel kinnitust leida.

Lisaks eelnevale üldeesmärgile on Phare programmi tegevused seotud ka kahe konkreetse üldeesmärgiga, mis on samuti tuletatud riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidest (vt tabel 9):

- *vene õppekeelega (üldhariduskoolide) keskkoolide lõpetajad valdavad eesti keelt kesktasemel, mis on vajalik edasisteks hariduse ja karjääri võimalusteks;*
- *mitte-eestlastest täiskasvanud valdavad eesti keelt määral, mis on piisav igapäevaseks ja tööalaseks suhtluseks.*

Antud eesmärkide püstitust võib Phare programmi tegevustest lähtuvalt pidada põhjendatuks:

- Nii käesoleva kui ka varasemate Phare programmide tegevused on olnud suunatud eesti keele kui teise keele õppe tingimuste loomisele vene õppekeelega koolides ning antud programmi raames ka eestikeelse aineõppe rakendamise toetuseks.
- Nii käesoleva kui ka varasemate Phare programmide raames on toetatud muukeelsete laste ja noorte kooliväliseid eesti keele õppe võimalusi keelelaagrite ja perevahetusprogrammide näol.
- Nii käesoleva kui ka varasemate Phare programmide raames on loodud ja toetatud täiskasvanud mitte-eestlaste eesti keele õppe võimalusi.

Esimese eesmärgi saavutamist mõõtvaks indikaatoriks (vt tabel 9 indikaator 1.1) on välja pakutud kesktaseme riigikeeleeksami sooritajate osakaalu kasv muukeelsete gümnaasiumide lõpetajate seas aastatel 2000-2006 (78% → 88%). Toodud statistilistest näitajatest ilmneb, et vene õppekeelelega gümnaasiumi lõpetajate protsent, kes on sooritanud kesktaseme riigikeele eksami, on võrreldes 67%-ga 2000.a kasvanud 78%.-ni 2004.a. Ka antud indikaatori puhul on esitatud muudatusettepanekud indikaatoriga seotud statistiliste näitajate korrigeerimiseks, mille kohaselt on eesmärgiks pakutud ca 10%-line kasv venekeelsete gümnaasiumide lõpetajate seas, kes sooritavad riigikeele kesktaseme eksami, aastaks 2006 (s.o. kuni 77% kõigist venekeelsete gümnaasiumide lõpetajatest), võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (67%). Muudatusettepanek on ajendatud projekti dokumendis (*Project Fiche*) kasutatud vastavate statistiliste näitajate ebakorrektsusest, mis on selgunud andmete hilisemal kontrollimisel ja täpsustamisel ajalise trendi koostamisel. Seega on baasnäitaja

korrigeerimisest tulenevalt (2000.a vastav näitaja 67%, mitte 78%) põhjendatud ka eesmärgi korrigeerimine (2006.a vastav näitaja kuni 77%, mitte kuni 88%).

Täiendavalt võib välja tuua, et võrreldes 1997.a on oluliselt kasvanud ka nende muukeelsete õpilaste ja lastevanemate osakaal, kelle hinnangul annab vene koolis toimuv eesti keele õpe head teadmised ja suhtlemisoskuse: 23% 1997.a → 43% 2005.a.¹⁷

Seega võib toodud näitajate põhjal hinnata Phare programmi antud üldeesmärki saavutamaks, kui lähtuda antud indikaatori osas tehtud muudatuseettepanekust ning korrigeeritud andmetest.

Mitte-eestlastest täiskasvanute puhul püstitatud eesmärgi ... *eesti keele valdamine määral, mis on piisav igapäevaseks ja tööalaseks suhtluseks* mõõtmiseks on indikaatorina välja pakutud osakaal riigikeele taseme eksami sooritajatest (vt tabel 9 indikaator 1.2). Eraldi küsimuseks on, kuivõrd *tasemeeksami sooritamise fakti* saab siduda *eesti keele valdamisega*, kuna riigikeele tasemeeksami positiivne sooritamine mõõdab eesti keele oskust eksami sooritamise hetkel, ent ei näita eesti keele oskuste püsivust ehk eesti keele valdamist ajas. Nii on muukeelse elanikkonna eesti keele oskuse puhul juhitud tähelepanu probleemile, kus tasemeeksami sooritamiseks omandatud eesti keele oskused ununevad piisava keele- ja suhtluspraktika tõttu.

Seega oleks väljapakutud indikaatorist lähtuvalt soovitatav püstitada eesmärk näiteks järgmises sõnastuses: "*Mitte-eestlastest täiskasvanud valdavad eesti keelt määral (on omandanud eesti keele oskuse määral), mis on piisav riigikeele tasemeeksami sooritamiseks (riigikeele tasemetunnistuse omandamiseks).*"

Phare projekti dokumendis (*Project Fiche*) on antud indikaator seotud eesmärgiga saavutada aastaks 2006 8%-line kasv täiskasvanud mitte-eestlaste seas, kes sooritavad riigikeele tasemeeksami (s.o. kuni 70% kõigist eksamile registreerunutest), võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (62%). Kuna ka antud indikaatori puhul kasutatud statistiliste näitajate puhul on ilmnenu vajadus andmete korrigeerimiseks, kus 2000.a vastav näitaja on 66% mitte 62%, nagu algselt esitatud, ning aastate lõikes ilmneb vastava näitaja osas pigem langustrend, on esitatud ettepanek indikaatori muutmiseks. Muudatuseettepaneku kohaselt oleks eesmärgiks säilitada 2000.a korrigeeritud näitaja põhjal täiskasvanud mitte-eestlaste osakaal (s.o. 66%), kes sooritavad riigikeele tasemeeksami, samal tasemel aastani 2006 (vt tabel 9 indikaator 1.2).

Toodud näitajatest ilmneb, et vastupidiselt püstitatud eesmärgile säilitada riigikeeleeksami sooritajate osakaal 2000.a tasemel (66% eksamile registreerunutest) on riigikeele eksami positiivselt sooritanute osakaal langenud: 2000.a 66% → 2004.a 58%. Seega võib seniste andmete põhjal prognoosida, et Phare programmi vastav eesmärk (kas algne või muudatuseettepanekus kajastuv) ei ole antud indikaatorite ja näitajate põhjal saavutatav. Riigikeeleeksami sooritajate osakaalu langustrendi võimalike põhjuste väljaselgitamine eeldab eraldi analüüsi.¹⁸

¹⁷ Jüri Kruusvall. "Hinnangud lõimumise edukusele, tulevikuohud ja tõrjuva suhtumise ilmingud." *Integratsiooni monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut

¹⁸ Muuhulgas võib otsida põhjusi riigikeeleeksami erinevate tasemete dünaamikast. Nagu näitab projekti "Interest" tagasimaksete statistika aastatel 2002-2004, on tagasimakse saajate seas kasvanud algtaseme riigikeele eksami sooritajate osakaal (58% → 62% → 68%) ning vähenenud samas kesktaseme eksami sooritajate hulk (35% → 31% → 27%). Kõrgtaseme eksami sooritajate osakaal pole kolme aasta jooksul samas muutunud (7%). Allikas: *Integratsiooni programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a*. Tallinn 2005.

Tabel 9. Phare programmi konkreetsete eesmärkide saavutamine ja tulemuslikkuse hindamine

Eesmärgid ja tulemuslikkuse indikaatorid ¹⁹	Tulemuslikkuse mõõtmine ²⁰	
<p>1.1. Projekti kaasatud (ingl.k – involved in the project) vene õppekeeleaga (üldhariduskoolide) keskkoolide lõpetajad valdavad eesti keelt kesktasemel, mis on vajalik edasisteks hariduse ja karjääri võimalusteks;</p> <p>1.2. Projekti kaasatud (ingl.k – involved in the project) mitte-eestlastest täiskasvanud valdavad eesti keelt määral, mis on piisav igapäevaseks ja tööalaseks suhtluseks.</p>		
<p>1.1. Ca 10%-line kasv muukeelsete gümnaasiumide lõpetajate seas, kes sooritavad kesktaseme riigikeeleeksami aastaks 2006; s.o. kuni 88% kõigist muukeelse gümnaasiumi lõpetajatest, võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (78%).</p> <p><u>Muudatusettepanek:</u> Ca 10%-line kasv muukeelsete gümnaasiumide lõpetajate seas, kes sooritavad kesktaseme riigikeeleeksami aastaks 2006; s.o. kuni 77% kõigist muukeelse gümnaasiumi lõpetajatest, võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (67%).</p>	<p><u>Algsed andmed:</u></p> <p>2000 – 78%</p> <p>2002 – 74%</p> <p>2003 – 77%</p>	<p><u>Korrigeeritud andmed:</u></p> <p>2000 – 67%</p> <p>2001 – 81%</p> <p>2002 – 72%</p> <p>2003 – 78%</p> <p>2004 – 78%</p>
<p>1.2. Ca 8%-line kasv mitte-eestlastest täiskasvanute seas, kes sooritavad riigikeeleeksami aastaks 2006; s.o. kuni 70% kõigist eksamile registreerujatest, võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (62%).</p> <p><u>Muudatusettepanek:</u> Säilitada senine tase mitte-eestlastest täiskasvanute seas, kes sooritavad riigikeeleeksami aastaks 2006; s.o. kuni 66% kõigist eksamile registreerujatest, võrrelduna vastava näitajaga 2000.a (66%).</p>	<p><u>Algsed andmed:</u></p> <p>2000 – 62%</p> <p>2002 – 62%</p> <p>2003 – 63%</p> <p>2004 – 64%</p>	<p><u>Korrigeeritud andmed:</u></p> <p>2000 – 66%</p> <p>2001 – 65%</p> <p>2002 – 62%</p> <p>2003 – 63%</p> <p>2004 – 58%</p>

Phare programmi tegevuste tulemuslikkuse hindamiseks oleks ka sotsiaalselt prioriteetsete valdkondade muukeelsetele töötajatele korraldatavate tasuta eesti keele kursuste puhul oluline analüüsida, kui suur osa kursuse läbinutest esiteks registreerub kursuste järgselt vastava taseme riigikeeleeksamile ning omakorda kui suur osa neist vastava tasemeeksami positiivselt sooritab ning siduda antud näitajad omakorda konkreetse projekti eesmärkidega (indikatiivsete tulemustega).

¹⁹ Küsitav on sihtrühmade piiritlemine projekti kaasatud (projektiga hõlmatud; ingl. *involved in the project*) muukeelsete keskkoolide lõpetajatega ning mitte-eestlastest täiskasvanutega. Eesmärgi püstituse sõnastusest ei selgu, kuidas projekti kaasatust (projektiga hõlmatust?) tuleks tõlgendada. Eesmärkide saavutamise mõõtmiseks välja pakutud indikaatorid hõlmavad samas kõiki vene õppekeeleaga gümnaasiumide lõpetajaid ning mitte-eestlastest täiskasvanuid, kes sooritavad riigikeele tasemeeksami

²⁰ Toodud andmed pärinevad Phare 2003 programmi juhtkomitee kvartali aruandest nr.8, mis kajastab programmi tegevusi perioodil 01.05.2005-31.10.2005 ning saavutatud tulemusi seisuga 31.10.2005.

Phare programmi tegevuste jätkusuutlikkus

Küsimus Phare programmi tegevuste jätkusuutlikkusest tõstatub nii programmi üksikute komponentide ja tegevuste tasandil kui ka laiemalt kogu integratsiooni valdkonna kontekstis. Phare programmi tegevuste jätkusuutlikkuse all võib omakorda mõista saavutatud tulemuste püsivust kui ka projekti elluviimist toetava institutsionaalse raamistiku ja ressursside püsivust, mis toetaksid omakorda jätkutegevuste planeerimist ja elluviimist.

Programmi tegevuste jätkusuutlikkuse ja tulemuste püsivuse hindamisel otsida vastuseid järgmistele küsimustele:

- Kuidas toetavad programmi peamiste sidusrühmade (sh projektide teostajate, partnerite, projektides osalenute jt) hoiakud ja suhtumine tegevuste jätkumist?
- Milliseid konkreetseid jätkuprojekte ja –tegevusi on Phare programmi tegevustele kavandatud?
- Millised on jätkutegevuse elluviimist toetavad võimalikud rahastamisallikad?
- Kuidas programmi tegevuste käigus omandatud/ loodud materiaalsed ja mittemateriaalsed ressursid (kompetentsid, teadmised, oskused, koolitus- ja õppematerjalid jm) leiavad edasist rakendamist?

Tervikuna võib Phare 2003 programmi tegevuste jätkusuutlikkust hinnata kõrgeks, mida põhjendavad järgmised tegurid.

Projekti tegevuste seisukohalt oluliste sidusrühmade, sh projekti tegevuste vahetute elluviijate kui koostööpartnerite huvi ja motivatsioon jätkutegevusteks on olemas, mida kinnitavad nii vahehindangu käigus projekti erinevatelt osapooltelt kogutud tagasiside kui ka projekti tegevusega seotud valdkondades läbi viidud uuringud ja monitooringud. Nii on näiteks mitmetulundusühenduste poolt elluviidud projektide raames sündinud uusi algatusi ja ettevõtmisi (komp. 10), perevahetusprogrammides osalenud eesti perede valmisolek programmis jätkuvaks osalemiseks on väga kõrge (komp. 1.3), tagasimakseprojekti "Interest" ja sotsiaalselt prioriteetsetele sihtrühmadele pakutavate tasuta keeleõppekursuste puhul on saavutatud tööandjate toetus oma töötajate eesti keele õppele (komp. 1.2) jm.

Mitmete Phare programmi raames ellu viidud tegevuste rahastamine jätkub ka tulevikus ning mitmete tegevuste puhul saab välja tuua kavandatud jätkuprojekte. Eesti riigieelarvest toetatakse edaspidi näiteks muukeelsetele lastele ja noortele mõeldud keelelaagreid ja perevahetusprogramme, uutel tingimustel jätkub eesti keele õppe kulude hüvitamine, samuti jätkub riigieelarvest ka keelekümbelprogrammi juhtimine ja elluviimine. Tasuta eesti keele õppe võimalusi sotsiaalselt prioriteetsetes valdkondades hõivatud muukeelsetele töötajatele pakub Euroopa Struktuurfondidest rahastatav projekt "Eesti-sisesed tööjõulähetused keelepraktika eesmärgil" (2005-2008), mille raames võimaldatakse tasuta eesti keele õpet 105 muukeelsele päästetöötajale ja 150 muukeelsele politseitöötajale Tallinnast/ Harjumaalt ja Ida-Virumaalt ning korraldatakse keelepraktika eesmärgil tööjõulähetusi eesti- ja muukeelsete politsei- ja päästetöötajate vahel Eesti eri piirkondades.²¹ Venekeelsete kutsekoolide eestikeelset õppe jätkuvaks toetuseks on suunatud Euroopa Sotsiaalfondi projekt "Eestikeelse õppe laiendamine venekeelsetesse kutseõppeasutustes" (2004-2007),

²¹ Vt projekti kohta täpsemalt www.meis.ee

mis hõlmab kutsekoolide varustamist mitmesuguste keeleõppeks mõeldud õppematerjalide ja –vahenditega, õpetajatele eestikeelses töökeskkonnas pakutavat praktikavõimalust ning täiendkoolitust erialakeele õpetamiseks.²²

Mitmete tegevuste käigus on loodud ekspertgrupe ja töörühmi, kes on tõestanud oma koostöövalmidust ja –suutlikkust ning kelle olemasolu võib pidada käesoleva programmi tegevustest väljakasvatavate jätkutegevuste üheks eelduseks kui toetavaks teguriks. Nii on õpetajakoolitusprogrammide väljatöötamiseks (komp. 1.1.) moodustatud kahe kõrgkooli ekspertidest koosnev töörühm, kes jätkaks ka edaspidi õpetajakoolituse arendamist ning vastavate programmide väljatöötamist. Ekspert-töörühmad on sarnaselt loodud ka muukeelsete põhikoolide jaoks koostatavate ainesõnastike väljatöötamiseks (komp. 3) kui ka hiliskeelekümbluse koolide õppematerjalide koostamiseks (komp. 6).

Keelelaagrite ja perevahetusprogrammide puhul on aastate jooksul välja kujunenud üle-eestiline kogemustega projektijuhtide võrgustik, kelle ettevõtmisel ja osalusel keelelaagrite ja pereõppeprojektide läbiviimine on toimunud. Toimiva koostöövõrgustiku olemasolu on oluliseks eelduseks ning tugiteguriks antud projektide jätkumisel ning edasiarendamisel.

Phare programmi raames toetatud tegevuste jätkusuutlikkuse tagamiseks sisalduvad programmis ka konkreetsed tegevused, mis on suunatud teatud valdkonna tegevuste stabiilse toimimise kindlustamiseks. Lähtudes mitmetest muutustest, mis puudutavad keelekümblusprogrammi senist juhtimist ja elluviimist reguleerinud ja toetanud tegureid, toetatakse keelekümblusprogrammi uue juhtimismudeli väljatöötamist, mis peaks tagama programmi tulemusliku juhtimise ja arengu muutuvates tingimustes (komp.8).

Projekti tegevuste jätkusuutlikkust toetavad ka tegevuste jätkamiseks vajalike kompetentside koondamine ning edasiandmine koolitusprogrammide koostamise ning koolituste läbiviimise näol, mis võimaldaksid koolitusel osalenutel vastavaid oskusi antud tegevuste rakendamiseks tulevikus kasutada. Erinevate näidetena võib tuua e-õppe võimaluste ja oskuste tutvustamist õpetajakoolitusprogrammide väljatöötamisega tegelevatele aineekspertidele (komp. 1.1), keelelaagrite ja pereõppe projektijuhtide koolitust (komp. 1.3), psühholoogilise toe koolitus hiliskeelekümbluse koolide töötajatele (komp. 8) jm.

Kogu integratsiooni valdkonna seisukohalt märgib käesoleva Phare 2003 programmi lõpp 2006.a samas ka kogu senise EL Phare programmi toetussüsteemi lõppemist, mis on moodustanud märkimisväärse osa riikliku integratsiooniprogrammi 2004-2007.a tegevuskava elluviimise toetuseks mõeldud välisabist kui tegevuskava koguelarvest (vt täpsemalt ptk 1.2). Kuna lisaks EL Phare toetusprogrammile on lõppenud või lõppemas ka mitmed teised välisabiprogrammid, muutub oluliselt kogu senine integratsiooniprogrammi tegevuste rahastamine. Nii kasvab aastatel 2004-2007 oluliselt Eesti riigi toetus integratsiooniprogrammi tegevuskavades ette nähtud tegevuste elluviimiseks ning samaaegselt väheneb välisabi osakaal. Kui näiteks 2004.a moodustasid riigieelarvelised vahendid 35% vastava aasta tegevuskavade elluviimiseks ette nähtud eelarvest, siis 2007.a peaks riigieelarve osakaal moodustama juba 77% kogu aasta integratsiooniprojektide eelarvest. Samaaegselt rahastamisallikate proportsioonide muutumisega ehk välisabi osatähtsuse vähenemisega ja riigi eelarve osakaalu suurenemisega vähenevad ka integratsiooniprogrammi tegevuskavade elluviimiseks aastate lõikes ette nähtud rahalised vahendid (vt tabel 10).²³ Siinjuures tuleb

²² Vt projekti kohta täpsemalt www.meis.ee

²³ Allikas: Riikliku programmi "Integratsioon Eesti Ühiskonnas 2000-2007" rakendamise 2004.a.Tallinn 2005.

aga arvestada, et tegemist on järgnevate aastate esialgse finantsprognosisega, mis võib täiendavate rahastamisallikate, sh välisabiprojektide lisandumisel muutuda.

Tabel 10. Riikliku integratsiooniprogrammi tegevuskavadeks eraldatud rahalised vahendid 2004-2007.a

Allikas	Kavandatud vahendid (tuhandetes kroonides)									
	2004	2004%	2005	2005%	2006	2006%	2007	2007%	Kokku	Kokku
Riigieelarve	31 204	35	40 485	56	44 058	62	52 760	77	168 507	56
Välisabi	56 994	65	31 829	44	26 594	38	15 862	23	131 279	44
Kokku	88 198	100%	72 314	100%	70 652	100%	68 622	100%	299 786	100%

Arvestades EL Phare toetussüsteemi lõppemist 2006.a, on oluline, et Phare programmi tegevuste kavandamisel, lähteülesannete koostamisel kui ka tegevuste elluviimisel omandatud kompetentsid toetavad toetuste taotlemist teistest välisabiprogrammidest ja -meetmetest, sh näiteks Euroopa Struktuurfondidest ja teistest EL abimeetmetest. Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse juurde on 2004.a loodud Struktuurfondide administratiivüksus ning Ülemineku toetuse tugiüksus, mille ülesehitamisel on muuhulgas toetunud Phare administratiivüksuse juhtimise kogemustele.

Samuti on vajalik, et Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse eesti keele õppe kulude osalise tagasimaksesüsteemi "Interest" käivitamise ja juhtimisega seotud kogemused ja kompetentsid (sh süsteemi toimeriskidega toimetulek, koostöö partnerite ja sihtrühmadega, teavitustöö organiseerimine jm) antakse edasi Riiklikule Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskusele, kes on täielikult vastutav alates 2006.aastast uutel tingimustel rakenduva tagasimakse süsteemi käivitamise ja toimimise eest. Vastavateemaline infovahetus Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse ja Riikliku Eksami ja Kvalifikatsioonikeskuse vahel on osaliselt ka toimunud.²⁴

Projekti tegevuste jätkusuutlikkuse hindamisel ei saa ka arvestamata jätta laiemat avalikkuse hoiakuid, mis on integratsiooniprotsesside toetuseks suunatud tegevuste jätkumise nii üheks eelduseks kui toetavaks teguriks.

Nagu näitavad integratsiooni monitooringu 2005.a tulemused on integratsiooni edukaks hinnanud eestlaste ja mitte-eestlaste osa võrreldes 2000.a oluliselt kasvanud (eestlastest pidas integratsiooni edukaks 39% → 45%, mitte-eestlastest 22% → 31%). Samas on eestlaste seas võrreldes 2002.a kasvanud tõrjuvad hoiakud ja etniline häiritus teiste rahvusrühmade suhtes.²⁵

Eestikeelse elanikkonna, sh eeskätt noorema põlvkonna puhul on seega jätkuvalt oluline aidata teadvustada eestlaste rolli integratsiooniprotsesside arengus ja tulemuslikkuses. Üheks teadvustamise viisiks on kindlasti eestikeelse sihtrühma aktiivsem osalus integratsiooni

²⁴ Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus on olnud osalise tagasimaksesüsteemiga seotud alates 2004.a, kui Phare programmi raames riigikeeleeksami sooritajatele pakutava 50%-lise eesti keele õppe kulude tagasimakse kõrval hakati kodakondsuse ja põhiseaduse eksami sooritajatele võimaldama täiendavat, riigieelarvelistest vahenditest finantseeritavat 50%-list eesti keele õppe kulude hüvitist.

²⁵ Jüri Kruusvall. "Hinnangud lõimumise edukusele, tulevikuohud ja tõrjuva suhtumise ilmingud." *Integratsiooni monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut

toetuseks suunatud tegevustes. Nagu kinnitab projektide läbiviijatelt kogutud tagasiside, on eestlasi ja mitte-eestlasi kaasavate projektide ettevalmistamisel ja läbiviimisel (nt komp. 4 ja komp. 10) valmistanud raskusi just eestlastest sihtrühma kaasamine projekti tegevustesse.

Venekeelseid sihtrühmi otsesemalt või kaudsemalt puudutavaks protsessiks võib hetkel pidada kavandatavat üleminekut osalisele eestikeelsele aineõppele veneõppekeelele gümnaasiumides alates 2007.a. Nagu näitavad avaliku arvamuse ja sotsiaaluuringute tulemused, ei toeta suur osa muukeelsest elanikkonnast osalisele eestikeelsele aineõppele üleminekut²⁶, mis on muuhulgas seletatav kartustega uue õppekorralduse rakendumise ja tulemuste suhtes. Käesoleva Phare programmi mitmed tegevused on suunatud eestikeelsele aineõppele ettevalmistuse toetuseks koolide tasandil, hõlmates aineõpetajate ümber- ja täiendõpet ja õppematerjalide väljatöötamist. Samas on üleminekuprotsessis puudunud erinevaid sidusrühmi (sh muukeelsete laste vanemaid, õpilasi, õpetajaid, kooli juhtkonda, kohaliku omavalitsuse esindajaid) hõlmav süsteemne teavitus eestikeelse aineõppe rakendamise eesmärkidest, tegevustest, tulemustest kui riskidest ja nende juhtimisest.

Seega on nii laiema avalikkuse kui projekti sidusrühmade huvi ja hoiakulise toetuse kindlustamiseks oluline, et nii käesoleva Phare programmi kui ka muude allikate toel elluviidavad tegevused ja tulemused leiaksid Eesti ühiskonnas jätkuvalt kajastamist ning tunnustamist.

Ühe riskitegurina võib tegevuste jätkusuutlikkuse ja saavutatud tulemuste püsivuse all välja tuua nn "õpitud sotsiaalse abituse" riski, kus arvestamine mitmesuguste toetuste jätkuva kättesaadavusega ning vastavad ootused võivad vähendada projekti sihtrühmade omapoolset initsiatiivi ja motivatsiooni integratsiooniprotsessidele kaasaaitamisel. Käesoleva Phare programmi puhul tõstatisid antud riski just erinevate koolitus- ja keeleõppe projektide läbiviijad, kelle hinnangul vähendab sihtrühma huvi ning aktiivset osalust pakutavate koolitusvõimaluste puhul sageli ootus, et vastavad koolituspakkumised jätkuvad ka tulevikus.

---

²⁶ Vt. Ivi Proos "Eestivenelaste keeleoskus ja suhtumine 2007.a gümnaasiumireformi." *Integratsiooni monitoring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005; *Avalik arvamus oktoobris 2004.a*. Faktum, 2004; *Riikliku programmi "Integratsioon Eesti Ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a*. Tallinn 2005.

Hinnangud Phare programmi tegevustele

Vahehindangu koostamise ajaks olid sõlmitud Phare 2003 programmi kõigi 10 komponendi all rahastavate projektide lepingud. Sealjuures olid 31. augusti 2005.a seisuga lõpetatud järgmised Phare 2003 programmi komponentidega seotud tegevused:

- Õpetajakoolituse programmide väljatöötamine (komp.1.1);
- Hiliskeelekümbluskoolide varustamine infotehnoloogia vahendite (arvutid, printerid) ja raamatukogumaterjalidega (komp.7);
- Integratsioonialased toetused mittetulundusühendustele ja kohalikele omavalitsustele (komp. 10).

Ülejäänud projektidega seotud tegevused olid veel käimas või osaliselt lõpetamisel.

Eesti keele õppe toetuseks suunatud tegevused

Taust ja vajadused

Muukeelse elanikkonna eesti keele õppega seotud eesmärgid ja tegevused on seotud riikliku integratsiooniprogrammi kahe alamprogrammiga:

- Alamprogramm "Haridus", mille eesmärgiks seatud tulemuseks on, et *põhikooli lõpetanud on ühiskonnapädev ja valdab eesti keelt kesktasemel ning keskhariduse omandanud noored valdavad olme ja tööalaseks suhtluseks vajalikul määral eesti keelt ning suudavad õppida eesti keeles.*
- Alamprogramm "Täiskasvanute eesti keele õpe", mille eesmärgiks on *täiskasvanud mitte-eestlastele eesti keele oskuste parandamiseks ja sotsio-kultuurilise pädevuse tõstmiseks vajalike võimaluste loomine.*

Antud alamprogrammidest ja eesmärkidest lähtuvad otseselt ka Phare 2003 programmi tegevused eesti keele kui teise keele õppe toetuseks:

- Täiskasvanute eesti keele õpe, sealhulgas tasuta keelekursused sotsiaalselt olulistele rühmadele (politseitöötajad, vene õppekeelega koolide õpetajad, meditsiinitöötajad, vanglaametnikud ja päästetöötajad) ning eesti keele õppe kulude osalise tagasimakse projekt "Interest" riigikeeleeksami positiivselt sooritanutele.
- Koolivälise eesti keele õppe toetus muukeelsetele lastele ja noortele keelelaagrite ja pereõppeprojektide vormis.

Samuti toetatakse eesti keele õppeks toetuseks suunatud tegevuste all eesti keele kui teise keele õpetamist venekeelsetes lasteaedades, pakkudes lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajatele eesti keele õpetamise alast täiendkoolitust.

Eesti keele õppimise ning õpetamise toetuseks suunatud tegevusi on finantseeritud ka varasemate EL Phare toetusprogrammide raames. Nii sisaldasid eesti keele õppe kulude tagasimakse projekt "Interest" ning laste ja noorte keelelaagrid ja pereõppeprojektid Phare toetussüsteemi teises ("Eesti keele õppe programm 1998-2000") ja kolmandas etapis ("Eesti sotsiaalne integratsioon ja keeleõppe programm rahvusvähemustele Eestis 2001-2003"). Eelmises, 2001-2003.a kestnud Phare programmis rahastati ka sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele mõeldud tasuta eesti keele õpet.

Võrreldes varasemate Phare programmidega, on koolis toimuva eesti keele kui teise keele õppe toetamine asendunud käesolevas Phare programmis samas valdavalt eestikeelse aineõppe toetusega – seda lähtuvalt eelseisvast venekeelse gümnaasiumi reformist ning kavandatavast üleminekust osalisele eestikeelsele aineõppele alates 2007.a. Phare 2003 programmi raames toetatakse eesti keele kui teise keele õpet otseselt vaid venekeelsete lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajate koolituse näol.²⁷

Vaatamata senisele toetusele ja tehtud jõupingustele, võib eesti keele õppe võimaluste ja tingimustega seotud vajadusi hinnata püsivaks. Eesti keele õppe vajaduse ulatust Eesti ühiskonnas võib hinnata toetudes erinevatele statistilistele ja sotsiaaluuringute andmetele.

²⁷ Eesti keele kui teise keele õppe toetamine üldhariduskoolides on samas jätkunud teiste rahastamisallikate ja tegevuste toel. Vt täpsemalt *Riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.aastal*. Tallinn 2005.

Vastavalt Eesti Statistikaameti 2000.a rahvaloenduse andmetele ning uuringufirma Emor poolt Eelmise Phare toetusprogrammi (ES0003.01) raames 2002.a läbi viidud muukeelse elanikkonna eesti keele õppe vajadusuuringu tulemustele kuulus eesti keele õppe ja tasemeeksami sooritamise võimalikku sihtrühma kokku ca 251 000 muukeelset inimest vanuses 15–59 aastat ehk 57% kogu alalisest muukeelsest elanikkonnast ning 89% antud vanuserühmast. Sealjuures tegevusaladel, kus on vajalik eesti keele tasemetunnistuse olemasolu, töötas kokku 67 000 inimest, neist omakorda ca 25 000 keeleõppe seisukohast prioriteetsetes valdkondades (meditsiin, päästeteenus, haridus, täitevametid, politsei ja piirivalve). Hoiakuline valmidus ja piisav eesti keele oskus tasemeeksami sooritamiseks lähema aasta jooksul oli ca 7000 inimesel. Piisav keeleoskus, kuid vähene hoiakuline valmidus eesti keele tasemeeksami sooritamiseks iseloomustas ca 20 000 vastajat. Ülejäänud 145 000 potentsiaalsete tasemeeksami sooritajate sihtrühma kuulujat iseloomustas kõhklev hoiak ja/ või vähene motivatsioon eesti keele õppimiseks ja tasemeeksami sooritamiseks.²⁸

Samas hoiakuliselt peab muukeelse elanikkonna enamus eesti keele oskust üldiselt vajalikuks. 2004.a sügisel läbi viidud avaliku arvamuse küsitluse kohaselt pidas 82% kõigist mitte-eestlastest (vanuses 15-74) vajalikuks, et kõik alaliselt Eestis elavad mitte-eestlased oskaksid eesti keelt. Sealjuures väga vajalikuks hindas mitte-eestlaste eesti keele oskust kolmandik ja pigem vajalikuks pooled mitte-eestlastest.²⁹ Seega võib tõdeda, et muukeelse elanikkonna enamus on teadvustanud eesti keele oskamise põhimõttelist vajalikkust.

Eesti keelt valdab oma hinnangul samal ajal oluliselt väiksem osa Eesti muukeelsest elanikkonnast. Aktiivse keeleoskusega (suudavad enda hinnangul suhelda „hästi“ või „keskmiselt“) 15-74-aastaseid mitte-eestlasi oli 2005.a integratsiooni monitooringu andmetel Eestis 42% ning nende osakaal ei ole võrreldes 2002.a andmetega muutunud (43%). Kolmandik mitte-eestlastest (33%) hindab oma eesti keele oskust ebakindlaks (suhtlevad „veidi“) ning neljandik on n-õ umbkeelsed, kes ei suuda üldse eesti keeles suhelda. Võrreldes 2002.a on sealjuures mõnevõrra vähenenud umbkeelsete mitte-eestlaste osakaal (28% → 25%) ning kasvanud vähese keeleoskusega inimeste hulk (29% → 33%). Tervikuna on nooremate mitte-eestlaste eesti keele oskus võrreldes vanemaealistega parem (vt tabel 11).³⁰

Tabel 11. Muukeelse elanikkonna hinnangud oma eesti keele oskusele 2005.a (%)

Vanus	Hinnangud oma eesti keele oskusele			
	Aktiivne keeleoskus *	Ebakindel keeleoskus **	Umbkeelsus ***	Kokku rea %
15 – 19	63	29	8	100%
20 – 29	72	20	8	100%
30 – 39	41	33	26	100%
40 – 49	37	40	23	100%
50 – 59	38	38	24	100%
60 – 74	13	38	49	100%
Keskmine %	42	33	25	100

* Aktiivne keeleoskus = suhtlen „hästi“ või „keskmiselt“

** Ebakindel keeleoskus = suhtlen „veidi“

²⁸ Muukeelse elanikkonna eesti keele õppe vajadusuuring. TNS Emor, 2002.

²⁹ Avalik arvamus septembris. Faktum, 2004.

³⁰ Integratsiooni monitooring 2005. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005.

*** Umbkeelsus = ei suuda üldse suhelda

Piisavaks peab oma eesti keele oskust Eestis elamiseks 2005.a integratsiooni monitooringu andmetel 48% ja ebapiisavaks 49% mitte-eestlastest (vt tabel 12). Kitsamate sihtrühmade võrdlus näitab, et kui Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste (eelkõige nooremaealiste mitte-eestlaste) eesti keele oskus on enesehinnanguliselt muutunud aja jooksul paremaks, siis Venemaa kodanike (peamiselt vanemaeealised inimesed) hinnang oma eesti keele oskusele on vastupidi muutunud kriitilisemaks.³¹

Tabel 12: Eestivenelaste hinnangud oma eesti keele oskuse piisavusele Eestis elamiseks

Hinnang eesti keele oskuse piisavusele	2005	2002	1996	1995
Piisav keeleoskus (täiesti + üldiselt)	48	44	31	28
Ebapiisav keeleoskus (täiesti + üldiselt)	49	53	57	55
Ei oska hinnata	3	3	12	17
Kokku	100%	100%	100%	100%

Eesti keele omandamise olulisemate allikate seas eristuvad igapäevase olme- ja tööalase suhtluse kõrval just koolis toimuv eesti keele õpe (mainis 52% 15-74-aastastest mitte-eestlastest) ning eesti keele kursused (nimetas 36% vastajatest).³² Antud allikatega seotud eesti keele õppe võimaluste loomist on järjepidevalt toetatud ka Phare toetusprogrammide raames.

Tabel 13: Eesti keele omandamise olulisemad allikad

Eesti keele omandamise olulisemad allikad *	%
1. Põhikooli ja gümnaasiumi/ keskkooli tundidest	52
2. Olmesuhtlemisest, kaupluses, turul, teenindustevõtetes, jm.	45
3. Töökaaslastega suhtlemisest	40
4. Keelekursustelt	36
5. Sõprade/ tuttavate/ naabritega suhtlemisest	30
6. Iseseisvast keeleõppest	29
7. Televisiooni/ raadiosaadetest	20
8. Keskeri-õppeasutusest, kõrgkoolist	19
9.-10. Lapsepõlvesõpradelt, koolikaaslastelt	15
9.-10. Ajalehtede/ ajakirjade/ raamatute lugemisest	15
11.-12. Eratundidest	10
11.-12. Kodust, vanematelt, sugulastelt	10
13. Lasteaiast	5
14. Huvialaga tegelemisest, huvialaringidest	3

³¹ Integratsiooni monitooring 2005. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005.

³² Ibid.

% vastajatest, kes nimetasid antud allikat olulise eesti keele omandamise allikana. Sama uuringu andmete põhjal omavad riigikeele tasemetunnistust pooled täiskasvanud mitte-eestlastest (vt tabel 14). Sealjuures praegu töötavatest mitte-eestlastest on eesti keele tasemeeksami sooritanud 58%, sealjuures algtaseme 18%, kesktaseme 30% ja kõrgtaseme eksami 10% vastavast sihtrühmast.³³

Tabel 14. Täiskasvanud eestivenelaste hinnangud eesti keele tasemeeksami sooritamise kohta

Eesti keele eksami sooritamine ja omistatud kategooria või tase	Vastajate %
Algtase või kategooriad A või B	17
Kesktase või kategooriad C või D	26
Kõrgtase või kategooriad E või F	7
Kokku	50%

Eesti keele oskust, täpsemini selle puudumist muukeelses elanikkonnas võib siduda ka määratlemata kodakondsuse probleemi püsimisega, kuna riigikeele oskus on Eesti kodakondsuse taotlemise üks eeltingimustest.

Kooliõpilaste eesti keele oskust peegeldavad riigikeele tasemetesti tulemused, kus keskmised tulemused on nii põhikooli kui gümnaasiumilõpetajate püsinud viimaste aastate lõikes suhteliselt stabiilsetena ning kõikunud üles või alla pigem üksikute aastate puhul.³⁴

Järgnevalt on käsitletud Phare programmi eesti keele õppe toetuseks suunatud tegevusi üksikute komponentide lõikes.

Eesti keele õppe kulude tagasimakse projekt "Interest"

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 1.2.1) üldine eesmärk suurendada mitte-eestlastest täiskasvanute eesti keele õppe võimalusi ja parandada nende eesti keele oskust ja sotsiaalset kompetentsust, mis oleks piisav igapäevaseks ja ametialaseks suhtluseks ning edasise hariduse ja karjääri vajadusteks.

Projekti konkreetseks eesmärgiks on saavutada 4500 muukeelse täiskasvanu eesti keele kursustele registreerumine ning osalise keeleõppekulude tagasimakse projektis osalemine, sh 4000 riigikeele tasemeeksami edukalt sooritajale 50% ulatuses eesti keele õppe kulude kompenseerimine.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad keeleõppekulude tagasimakse süsteemi juhtimist ja elluviimist, sh:

³³ *Integratsiooni monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005.

³⁴ Vt täpsemalt *Riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.aastal*. Tallinn 2005.

- Sihtrühma teavitamist keeleõppekulude tagasimakse tingimustest, samuti keeleõppevõimalustest ja keelekursuste pakkujatest;
- Keeleõppurite registreerimist;
- Keeleõppekulude tagasimaksete sooritamist;
- Projekti tegevuste ja tulemuste aruandlust.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Eesti keele õppeks tehtud kulutuste osalise tagasimakse projekt "Interest" käivitus 1999.a, eesmärgiga toetada muukeelse elanikkonna eesti keele õpet osalise eesti keele õppe kulude hüvitamise kaudu.

Kuna Eestis on puudunud riigi poolt korraldatavad ja rahastatavad tasuta riigikeelekursused, on täiskasvanud eesti keelt õppida soovijatel tulnud oma keeleõpet, sh riigikeelekursuste tasusid, valdavalt endal finantseerida. Nii on keelekursuste maksumus kujunenud üheks eesti keele õpet ja omandamist piiravaks teguriks muukeelses elanikkonnas.

Tagasimakseprojekti on rahastatud kahe eelneva Phare programmi raames:

- EL Phare "Eesti keele õppe programm 1998-2000" (projekt nr ES 9622.03)
- EL Phare programm "Eesti sotsiaalne integratsioon ja keeleõppe programm rahvusvähemustele Eestis 2001-2003" (projekt nr ES0003.01)

Lähtudes muukeelse elanikkonna riigikeeleoskuse näitajatest (vt eelmine ptk), võib eesti keele õppe toetuse vajadust pidada jätkuvalt aktuaalseks.

Projekti teostus ja tulemused

Käesoleva Phare programmi raames käivitus keeleõppe kulude tagasimakse projekt "Interest" novembris 2003.a ning kestab senistel tingimustel kuni 30. novembrini 2005.a, mis on antud projekti puhul viimane tagasimakse taotlemise tähtaeg.

Vastavalt Phare programmis finantseeritava keeleõppe kulude tagasimakse projekti tingimustele võib iga eesti keele tasemeeksami sooritaja sõltumata kodakondsusest taotleda eesti keele õppe eest tasutud õppemaksu kompenseerimist kuni 50% ulatuses ning seda iga keeletaseme (alg-, kesk- ja kõrgtase) omandamise puhul. Lisaks on isikutel, kes sooritavad ka EV põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksami, õigus taotleda Riiklikult Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuselt täiendavalt ühekordset 50% -list hüvitist eesti keele õppe eest tasutud kulude eest. Samuti laieneb tagasimaksesüsteem tööandjatele: kui tööandja tasub oma töötaja eesti keele õpingute eest ja töötaja on sooritanud eesti keele tasemeeksami, siis makstakse tööandjale tagasi 50% töötaja koolitamisele kulutatud rahast, kuid mitte rohkem kui 3000 krooni ühe keeletaseme eest.

Käimasoleva tagasimakse projekti raames on perioodil 24. november 2003.a – 31. august 2005.a tehtud keeleõppe kulude osaline tagasimakse 3385 inimesele ehk 85%-le eesmärgiks seatud 4000 inimesest. Samal perioodil on eesti keele kursustele registreerunud 5800 inimest ehk 129% planeeritud 4500 inimesest. Seega on projekti üks konkreetsetest eesmärkidest ehk 4500 inimese keelekursustele registreerumine saavutatud ning mahult ületatud juba enne projekti tegevuste lõppu.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
4500 inimest on asunud õppima eesti keele kursustele.	5800 keeleõppijat on kursustele registreerunud (ehk 129% planeeritud 4500st)
4000 edukalt eesti keele eksami läbinule on sooritatud tagasimakse	3385 inimesele on tehtud tagasimakse (85% planeeritud 4000st)

Eesti keele kursustele registreerumise aktiivsust võib siduda tõhusa teavitustööga, mille jaoks on nii käesoleva kui varasemate Phare programmide raames töötatud välja mitmeid sihtrühma teavitamise meetmeid, sh näiteks Narvas toimuv keeleõppetoetuseks mõeldud üritus Interfest, kakskeelne ajaleht Ruupor, milles on muuhulgas kajastatud eesti keele õppe võimalusi, veebilehed, infobuletid, keeleõppevõimaluste kohta infot vahendav infotelefon jm.

Projekti tulemuslikkuse hindamisel on samuti oluline välja tuua koostööd töandjatega ning eesti keele õppe vajalikkuse ja olulisuse teadvustamist viimaste seas. Tagasimakse projektis osalemine on ajendanud ja motiveerinud mitmeid töandjaid toetama oma töötajate eesti keele õpet ka väljaspool "Interesti" projekti.

Projekti elluviimisel on tekkinud samas probleem tagasimakse kulude rahalise kattega. Kui 31.augusti 2005.a seisuga oli tagasimakseid tehtud ca 85%-le eesmärgiks seatud 4000 tagasimakse taotlejast, oli samas tagasimakseid tehtud 90% hüvitisteks eraldatud rahaliste vahendite ulatuses. Seega on tagasimakse saajate arvuga võrreldes tehtud rahalisi väljamakseid planeeritust suuremas mahus. Põhjuseks on keskmise tagasimakse summa suurenemine projekti kestel: kui novembris 2003.a oli keskmiseks tagasimakse suuruseks 1420 krooni, siis 2005.a suvel oli see kasvanud 1890 kroonini. Projekti eelarve kujundamisel on lähtutud aga hinnangust, et keskmiseks tagasimakse suuruseks kujuneb ca 1500 kr, suutmata sealjuures arvestada piisavalt keelekursuste kallinemisest tingitud hüvitiste maksumuse suurenemisega. Sellest tulenevalt on tekkinud vajadus Phare programmi rahaliste vahendite ümberjaotamiseks, et katta käesoleva projekti võimalikku eelarve defitsiiti.

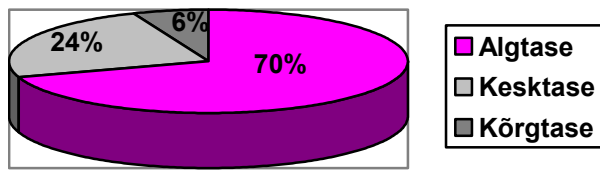
Hinnates "Interesti" projekti panust muukeelse elanikkonna eesti keele õppe võimaluste kui ka kodakondsuse taotlemise eelduste loomisesse, on lisaks tagasimakse saajate koguarvule oluline analüüsida tagasimakse taotlejate tausta nii omandatud riigikeeletaseme kui ka taotleja kodakondsuse lõikes.

Tagasimakse saajate statistikast nähtub, et kõigist tagasimaksete taotlejatest on projekti kestel (24. november 2003 – 31.august 2005) veidi enam kui kaks kolmandikku ehk 70% sooritanud algtaseme riigikeeleeksami, ligi neljandik ehk 24% kesktaseme riigikeeleeksami ning 6% eesti keele kõrgtaseme eksami (vt joonis 4).³⁵ Lisaks näitab tehtud tagasimaksete osakaal keeletasemeti aastate 2000-2004 lõikes algtaseme riigikeeleeksami sooritajate osakaalu tõusu (58% → 62% → 68%) ning kesktaseme eksami sooritajate langust (35% → 31% → 27%). Kõrgtaseme eksami sooritajate osakaal pole kolme aasta jooksul sealjuures muutunud (6-7%).³⁶ Seega on senise tagasimaksesüsteemi kaudu toetatud eeskätt algtaseme riigikeeleoskuse omandamist.

³⁵ Allikas: Ülevaade tagasimakseprojektist Interest 31.08.2005 seisuga. MEIS.

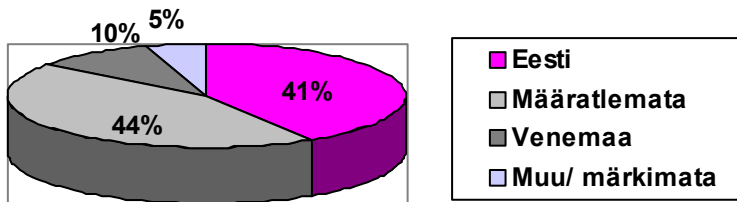
³⁶ Allikas: *Integratsiooni programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a.* Tallinn 2005.

Joonis 4. Tagasimakse taotlejad omandatud riigikeele taseme alusel 24.11.2003-31.08.2005

Kodakondsuse lõikes moodustavad tagasimakse taotlejatest kõige suurema osakaalu määratlemata kodakondsuseta inimesed – 44%. Samas on määratlemata kodakondsuseta taotlejate kõrval olnud Eesti kodanikke osakaaluliselt peaaegu sama palju ehk 41%. Venemaa kodakondsusega isikuid on tagasimakse saajate seas olnud 10% (vt joonis 5). Ülejäänud tagasimakse taotlejatel oli mõne muu riigi kodakondsus või puudub nende kodakondsuse kohta andmetes vastav märg. ³⁷ Seega moodustavad Eesti kodanikud ja määratlemata kodakondsusega muukeelsed elanikud tagasimaksesüsteemi sihtrühmast suhteliselt võrdse osa.

Joonis 5. Tagasimakse taotlejad kodakondsuse alusel 24.11.2003-31.08.2005

Tagasimakse taotlejate analüüs sooritatud tasemeeksami ja kodakondsuse lõikes on oluline käesoleva tagasimaksesüsteemi tingimuste muutumise seisukohalt. Alates 1. jaanuarist 2006.a rakenduvad uued eesti keele õppe kulude tagasimakse taotlemise põhimõtted, mille kohaselt hakkab Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus pakkuma riigikeeleeksami ning EV põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksami samaaegse sooritamise puhul 100%list eesti keele õppe kulude hüvitist. Põhiliseks muutuseks on, et keeleõppe kulude hüvitist saab taotleda vaid juhul, kui lisaks eesti keele tasemeeksamile sooritatakse ka EV põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksam. See aga tähendab, et uus tagasimaksesüsteem seotakse otseselt Eesti kodakondsuse taotlemisega ning sellisena välistab see võimalike tagasimakse taotlejate seast Eesti kodanikud. Erinevalt "Interest" projekti tingimustest saavad hüvitist taotleda esialgu vaid füüsilised isikud, st ettevõtte oma töötajate eesti keele õppeks tehtud kulude hüvitamist taotleda ei saa.

Kuna uus süsteem ei hõlma Eesti kodakondsusega muukeelsete inimeste eesti keele õppe kulude hüvitamist, siis on oluline hinnata tagasimaksetingimuste muutumise võimalikku mõju muukeelse elanikkonna eesti keele omandamise püüdlustele.

Lähtudes tagasimakse taotleja kodakondsusest on näha, et Eesti kodakondsusega tagasimakse taotlejate seas on riigikeele alg- ja kesktaseme omandanud suhteliselt võrdselt: 45% neist on sooritanud algtaseme riigikeeleeksami eksami ja 42% kesktaseme eksami. Eesti keele kõrgtaseme on omandanud 13% Eesti kodakondsusega tagasimakse taotlejatest.

³⁷ Allikas: Ülevaade tagasimakseprojektist "Interest" 31.08.2005 seisuga. MEIS.

Määratlemata kodakondsusega isikutest omakorda on 91% sooritanud algtaseme riigikeeleksami ning ülejäänud 8% kesktaseme keeleksami (vt tabel 15).³⁸

Tabel 15. Keeletaseme osakaal vastava kodakondsusega tagasimakse taotlejate seas 23.11.2003-31.08.2005

Keeletase/ Kodakondsus	Alg arv	Kesk arv	Kõrg arv	Kokku arv	Alg %	Kesk %	Kõrg %	Kokku rea%
Eesti	638	592	181	1411	45	42	13	100%
Määratlemata	1380	128	4	1512	91	8	0	100%
Venemaa	265	56	6	327	81	17	2	100%
Muu	38	12	2	52	73	23	4	100%
Märkimata	45	33	10	88	51	38	11	100%
Kokku veerus	2366	821	203	3390	-	-	-	-

Taotleja poolt omandatud keeletaset teiselt poolt aluseks võttes ilmneb, et algtaseme riigikeeleksami sooritanud tagasimakse taotlejatest moodustavad suurima osakaalu määratlemata kodakondsusega isikud – 58%, Eesti kodanikke on algtaseme omandajate seas veidi enam kui veerand ehk 27% ning Venemaa kodanikke 11%. Kesktaseme riigikeeleksami sooritajate seas on enim Eesti kodanikke – 72%, 16% on määratlemata kodakondsusega ning 7% Venemaa kodakondsusega. Kõrgtaseme eksami sooritanutest moodustavad Eesti kodanikud aga ligi 90% (vt tabel 16).³⁹

Tabel 16. Kodakondsuse osakaal vastava keeletaseme eksami sooritajate seas 23.11.2003-31.08.2005

Keeletase/ Kodakondsus	Algtase arv	Kesktase arv	Kõrgtase arv	Algtase %	Kesktase %	Kõrgtase %
Eesti	638	592	181	27	72	89
Määratlemata	1380	128	4	58	16	2
Venemaa	265	56	6	11	7	3
Muu	38	12	2	2	1	1
Märkimata	45	33	10	2	4	5
Kokku veerus	2366	821	203	100%	100%	100%

Seega – jättes eesti keele õppe kulude tagasimakse taotlemise võimaluse edaspidi vaid Eesti kodakondsuse taotlejatele, välistab uus keeleõppe kulude tagasimakse süsteem tagasimakse taotlejate seast Eesti kodakondsusega inimesed, kes seni on moodustanud kõigist tagasimakse saajatest ligi neljandiku. Nendest omakorda 42% on kasutanud keeleõppe kulude tagasimakse võimalust algtaseme riigikeeleksami sooritamiseks. Keeletasemete lõikes on Eesti kodakondsusega tagasimakse taotlejad moodustanud ülekaaluka osa kõigist kesk- ja kõrgtaseme keeleksami sooritajatest ning veidi enam kui veerandi algtaseme keeletunnistuse omandajatest.

³⁸ Allikas: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus. www.meis.ee

³⁹ Allikas: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus. www.meis.ee

Uutel alustel toimiva tagasimakse süsteemi käivitamisel on oluline ja vajalik, et Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse pika-ajalised kogemused keeleõppekulude tagasimakse süsteemi juhtimisel ja koordineerimisel, sh koostöös projekti sihtrühmadega (keeleõppefirmad, tööandjad, eesti keele õppijad, tagasimakse taotlejad jt) ning kogunenud kompetents antakse edasi Riiklikule Eksami ja Kvalifikatsioonikeskusele, kes on vastutav uue süsteemi korralduse ja toimimise eest. Vastavateemalised infovahetused ja kohtumised on Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse ja Riikliku Eksami ja Kvalifikatsioonikeskuse esindajate vahel osaliselt ka toimunud.

Keeleõppekulude tagasimakse süsteemi tingimuste muutudes on vajalik luua sihtrühmale suunatud kommunikatsioonistrateegia ning tõhus teavitus, tagamaks uue tagasimakse süsteemi eesmärgipärane ja tulemuslik käivitamine. Samuti on oluline tulemusliku koostöö jätkumine keeleõppefirmade kui "Interest" projekti seniste võtmepartneritega.

Üleminekut uuele keeleõppe kulude tagasimakse süsteemile võib Eesti kodanike puhul teatud osas kompenseerida nn sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele nagu politsei- ja päästeameti töötajad Euroopa Struktuurifondi toetusel pakutavad tasuta eesti keele õppe ja praktika võimalused ning ka teistele muukeelsetele sihtrühmadele suunatud muud võimalikud keeleõppe toetusprojektid.⁴⁰

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti lõppeesmärgid saavutatavad – seda eeldusel, et projekti tegevuste lõpuleviimiseks ehk keeleõppe kulude hüvitiste väljamaksmise jätkamiseks ette nähtud kuupäevani on olemas vajalik rahaline kate.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Projekti "Interest" raames on keeleõppe kulude hüvitist taotlenud inimestelt kogutud valikuliselt ka tagasisidet projekti kohta.⁴¹ Kuna anketeeritud on vaid väikest hulka inimesi ning tegemist ei ole süstemaatilise ning kindla valiku alustel toimuva tagasiside kogumisega, annab kogutud informatsioon vaid pistelise ülevaate ja hinnangu projektile, kuid ei võimalda ajas püsivaid võrdlusi näiteks tagasimakse taotlejate keeleõppe ajendite ja motiivide, projekti infokanalite ega muude projektiga seotud aspektide kohta ning ei ole üldistatav kõigile tagasimakse taotlejatele. Seetõttu on projekti lõppedes soovitatav viia läbi põhjalikum kõikne analüüs, milles kajastuksid projekti kestel tehtud tagasimakse saajate taust (sugu, vanus, tagasimakse taotluse esitamise koht, kodakondsus) kui ka omandatud keeletaseme lõiked. Analüüs võimaldaks hinnata projekti tulemuslikkust ja mõju just erinevate muukeelsete elanike rühmade eesti keele oskuse omandamisele.

⁴⁰ Vt täpsemalt projekti "Eesti-sisesed tööjõulähetused keelepraktika eesmärgil" kohta www.meis.ee

⁴¹ Näiteks on projekti "Interest" raames viidud tagasimakse taotlejate seas läbi tagasiside küsitlus juunis 2003.a (112 vastajat) ning oktoobris 2005 (122 vastajat).

Tasuta keelekursused sotsiaalselt prioriteetsetele rühmadele

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 1.2.2) üldiseks eesmärgiks sarnaselt keeleõppe kulude tagasimakse projektiga "Interest" *suurendada mitte-eestlastest täiskasvanute eesti keele õppe võimalusi ja parandada nende eesti keele oskust ja sotsiaalset kompetentsust, mis oleks piisav igapäevaseks ja ametialaseks suhtluseks ning edasise hariduse ja karjääri vajadusteks.*

Projekti konkreetses eesmärgiks on pakkuda tasuta eesti keele kursustel osalemise võimalust 1500 muukeelsele töötajale, kes on hõivatud sotsiaalselt prioriteetsetes valdkondades, sh politsei- ja päästametnikud, meditsiinitöötajad, vanglaametnikud ja õpetajad.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- tasuta alg- ja/ või kesktaseme eesti keele kursuste korraldamine 800 muukeelsele töötajale Tallinnas, Harjumaal ja Ida-Viru maakonnas 2004.a;
- tasuta kesk- ja/või kõrgtaseme eesti keele kursuste korraldamine 700 muukeelsele töötajale Tallinnas, Harjumaal ja Ida-Viru maakonnas 2005.a.

Kursused on mõeldud ettevalmistusena vastava taseme riigikeeleeksami sooritamiseks ning tööalaselt nõutava riigikeele tasemetunnistuse omandamiseks.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Nn sotsiaalselt oluliste valdkondade muukeelsete töötajate eesti keele õpet on peamiselt välisabist rahastatavate keeleõppeprojektide raames toetatud alates 1999. aastast. Sotsiaalselt oluliste valdkondadena on siinjuures määratletud suure mitte-eestlastest töötajate osakaaluga kutsealasid, seda eeskätt avalikus sektoris, millele keeleseadusest tulenevalt rakenduvad eesti keele kui riigikeele oskuse nõuded.⁴²

Vastavalt Eesti Statistikaameti 2000.a rahvaloenduse andmetele ning uuringufirma Emor poolt 2002.a läbi viidud muukeelse elanikkonna eesti keele õppe vajadusuuringu tulemustele töötas tegevusaladel, kus on vajalik eesti keele tasemetunnistuse olemasolu, kokku 67 000 inimest, neist omakorda ca 25 000 keeleõppe seisukohast prioriteetsetes valdkondades (meditsiin, päästeteenus, haridus, täitevametid, politsei ja piirivalve).⁴³

Nimetatud sihtrühmadele suunatud tasuta eesti keele õpet on toetatud ka eelmise Phare programmi "Eesti sotsiaalne integratsioon ja keeleõppe programm rahvusvähemustele Eestis 2001-2003" raames, kus 60-tunnise tasuta suhtluskeele kursuse läbis 623 muukeelset avaliku sektori töötajat, sh politseiametnikud, päästetöötajad, vanglaametnikud ja meditsiinitöötajad.

⁴² Avaliku sektori töötajatele kehtivad riigikeelenõuded on keeletasemete lõikes (alg-, kesk- ja kõrgtase) kehtestatud EV Valitsuse vastava määrusega alates 1999.aastast. (VVM nr 249, 16. august 1999).

⁴³ *Muukeelse elanikkonna eesti keele õppe vajadusuuring*. Emor. 2002.

Käesoleva Phare programmi puhul on eelmainitud valdkondade töötajatele ühe sihtrühmana lisandunud ka venekeelsete koolide õpetajad. Tasuta eesti keele kursuste laiendamine muukeelsetele õpetajatele on põhjendatud venekeelsete koolide pedagoogide ebapiisava eesti keele oskusega ning kavandatava üleminekuga osalisele eestikeelsele aineõppele venekeelsetes gümnaasiumides alates 2007.a, mida peaks toetama eestikeelse aineõppe rakendumine ka varasemates kooliastmetes. Oluliseks eestikeelse aineõppe rakendumist takistavaks teguriks võib aga pidada venekeelsete koolide aineõpetajate puudulikkust eesti keele oskust, mis ei võimalda neil oma ainet eesti keeles läbi viia. Teiselt poolt on eesti keele oskus aineõpetajatele pakutavatel eestikeelse aineõppe täiendkoolitustel osalemise üheks eeltingimuseks. Seega – hinnates sihtrühmade huvi ja vajadust vastavate eesti keele kursuste järele, võib seda suuremaks pidada just õpetajate sihtrühmas, kellele ei ole analoogsete kursuste raames varem tasuta eesti keele õppe võimalusi pakutud.

Projekti teostus ja tulemused

Tasuta eesti keele kursuste läbiviijateks on avaliku konkursiga välja valitud keeleõppefirmad. Vahehinnangu koostamise ajaks on 2004.a 800 muukeelsele töötajale korraldatud alg- või kesktaseme eesti keele kursused lõppenud, 2005.a kavandatud 700 töötajatele mõeldud kesk- või kõrgtaseme keelekursused on veel käimas.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
Tasuta alg- ja/ või kesktaseme eesti keele kursuste korraldamine 800 muukeelsele töötajale Tallinnas, Harjumaal ja Ida-Viru maakonnas 2004.a.	Tasuta eesti keele kursused kuni 800 osalejale on läbi viidud. Keelekursused on edukalt läbinud ca 650 sihtrühma esindajat (ca 80% kursustel osalejatest).
Tasuta kesk- ja/või kõrgtaseme eesti keele kursuste korraldamine 700 muukeelsele töötajale Tallinnas, Harjumaal ja Ida-Viru maakonnas 2005.a.	Tasuta eesti keele kursused kuni 700 osalejale on käimas.

2004.a Tallinnas, Harjumaal ja Ida-Virumaal läbi viidud alg- ja/ või kesktaseme eesti keele kursustel osales kokku 800 muukeelset töötajat, kellest läbis kursused kokkuvõttes edukalt, st sooritas kursuste järgselt eksami ja sai kursuse läbimise tunnistuse, ca 80%. Kursuste edukalt läbinute osakaalu võib tervikuna hinnata kõrgeks ning vastav näitaja kinnitab ka projekti vahetut tulemuslikkust.

Keelekursustel osalemise katkestamise põhjusi on kursuste läbiviijate hinnangul erinevaid, sh näiteks liigne õppekoormus, ebapiisav õppimise motivatsioon, kursuste toimumise aeg, tööst tulenevad piirangud jm. Tasuta keelekursuste puhul tõstatub eraldi küsimusena ka osaleja n-ö omavastutus kursusel osalemise ja läbimise suhtes ning võimalused selle reguleerimiseks. Kuna töötaja osalemine keelekursustel toimub kokkuleppel tööandjaga ning viimase nõusolekul, on sihtrühma kursustel osaluse seisukohalt vajalik kindlustada tööandjate huvi ja toetus oma töötajate eesti keele õppele. Samas sõltub ka tööandja huvi ja valmidus võimaldada töötaja eesti keelel kursustel osalemist pakutava keeleõppe tulemuslikkusest ehk omandatud eesti keele oskusest, mis võimaldaks töötajal ühtlasi sooritada riigikeeleksam ning saada ka nõutav riigikeele tasemetunnistus.

Lähtudes sellest, et kursused on mõeldud ettevalmistuseks vastava taseme (alg- või kesktase) riigikeeleksami sooritamiseks, võib projekti tulemuslikkuse üheks näitajaks pidada seda, kui paljud keelekursused edukalt lõpetanutest sooritavad kursuste järgselt ka vastava taseme riigikeeleksami ning omandavad eesti keele tasemetunnistuse. Kahjuks ei olnud

vastav informatsioon 2004.a keelekursuste lõpetajate kohta vahehindangu koostamisel ajal kättesaadav. Keelekursuste korralduse ja läbiviimise tulemuslikkuse hindamiseks tuleks vastav analüüs viia võimalusel läbi projekti tegevuste lõppedes, hinnates sealjuures ka võimalikke tegureid, mis võivad tasemeeksami sooritamise osas sihtrühma jaoks takistuseks osutada.

Keelekursusel osalejate seisukohalt võib riigikeele tasemeeksami sooritamise üheks eelduseks pidada võimalust sooritada tasemeeksam vahetult pärast keelekursuste lõppemist. Juhul kui keelekursuse läbimise ja tasemeeksami sooritamise võimaluse vahele tekib paus, võivad omandatud eesti keele oskused piisava praktika puudumisel hakata ununema ning inimese enesekindlus ja valmidus eksami sooritamiseks väheneb. Seetõttu on riigikeele tasemeeksami ettevalmistuskursuste ajastamisel oluline arvestada kindlasti riigikeeleeksami toimimise aegadega, võimaldamaks eesti keele õppijatel sooritada vastav tasemeeksam kohe kursuste järgselt või lausa kursuste raames.

Kõigi keeletasemete (alg-, kesk- ja kõrgtase) kursuste mahuks on ette nähtud 120 tundi, mis ei ole aga keelekursuste läbiviijate hinnangul kõigi õppurite jaoks piisav vastava keeletaseme (enamasti alg- või kesktase) omandamiseks ning on jõukohane pigem andekamatele keeleõppijatele. Seetõttu tuleks ka keelekursuste mahu piisavuse hindamiseks muuhulgas analüüsida, kui suur osa keelekursuste lõpetajatest on suutelised kursuste järgselt sooritama vastava keeletaseme eksami.

Samuti oleks informatiivne teada, kui suur osa algtaseme keelekursuse läbinud töötajatest on jätkanud eesti keele õppimist kesktaseme kursustel, sh mis on võimalikud ajendid või barjäärid eesti keele oskuste edasiarendamiseks.⁴⁴

Kriitiliseks küsimuseks projekti tulemuslikkuse osas on samas saavutatud tulemuste ehk omandatud eesti keele oskuse püsivus ajas. Kui omandatud keeleoskusi praktikas ei rakendata, ununevad inimese teadmised kiiresti ning kaob ka kindlus oma keeleoskust kasutada. Kuna keele praktiseerimine ja kasutamine sõltub suures osas inimese enda huvist, aktiivsusest ja valmidusest, sh leida ise võimalusi keeleoskuse praktiseerimiseks (nt eestikeelse massimeedia jälgimine, eesti kultuuri tarbimine, eesti keele kasutamine tööalases ja töövälises suhtluses jms), siis võiks keelekursuste raames pöörata tähelepanu ka sellele, kuidas toetada ja õpetada kursustel osalejaid oma keeleoskust tulevikus säilitama ja edasi arendama. Omandatud keeleoskuse püsivust võib hinnata suuremaks probleemiks just nende töötajate puhul, kelle tööorganisatsioon ja –keskkond on tervikuna venekeelsed – eeskätt puudutab see Ida-Virumaal töötavaid sihtrühma esindajaid kui ka näiteks venekeelsete koolide õpetajaid, kelle töökeskkond on samuti valdavalt venekeelne, arvestades eesti emakeelega personali vähesust vene koolides. Seega tuleks eesti keele õppe võimaluste loomise kõrval tegeleda üha enam tingimuste ja eeldustega, mis aitaksid kindlustada õpitu püsivust.

Keelekursuste läbiviimise täiendavateks tulemusteks võib muuhulgas pidada sihtrühma hoiakute muutust nii eesti keele kui laiemalt Eesti riigi ja ühiskonna suhtes, enesekindluse ja motivatsiooni kasvu oma võimete rakendamiseks, sh näiteks eesti keele oskuse edasiarendamiseks, ning oma võimaluste teadvustamist nii enesearendamise kui tööalase karjääri osas.

Eesti keele õppe edasiste võimaluste toetamise osas võib käesoleva projekti jätkuprojektina vaadelda Euroopa Struktuurifondi toetusel 2005-2008.a läbiviidavat projekti "Eesti-sisesed tööjõulähetused keelepraktika eesmärgil". Mainitud projekti eesmärgiks on tagada avalikus

⁴⁴ Siinjuures on võetud eelduseks, et konkreetse tööandja või asutuse töötajatele on pakutud võimalust osaleda nii toimunud alg kui kesk- ja/ või kõrgtaseme eesti keele kursustel, mis ei pruugi aga alati paika pidada.

sektoris töötavatele muukeelsetele pääste- ja politseiametnikele tööks vajalikud ning seadusega nõutud riigikeele oskused, mis võimaldaks neil igapäevast ja tööalast suhtlemist ning teenistusnõuete täitmist ning tõstaksid parema keeleoskuse kaudu ühtlasi ka kindlustunnet tööturul. Projekti raames pakutakse tasuta eesti keele õpet 105 muukeelsele päästetöötajale ja 150 muukeelsele politseitöötajale Tallinnast/ Harjumaalt ja Ida-Virumaalt, samuti korraldatakse keelepraktika eesmärgil tööjõulähetusi eesti- ja muukeelsete politsei- ja päästetöötajate vahel Eesti eri piirkondades.⁴⁵

Samas on oluline luua eesti keele õppe jätkuvaid võimalusi ka teistele käesoleva projekti sihtrühmadele, eeskätt muukeelsetele õpetajatele, et kindlustada õpetajate eesti keele oskuse näol vajalikud eeldused ja tingimused eestikeelse aineõppe rakendamiseks vene õppekeelega koolides.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti lõppeesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Nagu eelnevalt on välja toodud, on projekti tulemuslikkuse ja mõju hindamise seisukohast soovitatav läbi viia täiendavaid analüüse, mis näitaksid, kui suur osa keelekursuse läbinutest sooritab kursuste järgselt ka riigikeele tasemeeksami ning mis on tasemeeksami sooritamist toetavad või takistavad tegurid. Samuti võiks kaaluda vastava näitaja (osakaalu) sidumist projekti eesmärkidega (indikatiivse tulemusena).

Keelelaagrid ja perevahetusprojektid

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 1.3) **üldiseks eesmärgiks** pakkuda *muukeelsetele lastele ja noortele õppekavaväliseid eesti keele õppe võimalusi keelelaagrite ja pereõppevahetuste vormis, et luua positiivne keskkond keeleliste ja kultuuriliste barjääride ületamiseks, arendada laste ja noorte eestikeelset suhtlusoskust ning tõsta nende motivatsiooni ja huvi eesti keele õppimise vastu.*

Projekti konkreetseteks eesmärkideks on:

- Pakkuda 3200 eesti- ja muukeelsele lapsele võimalust osaleda keelelaagrites ja perevahetusprogrammides;
- Viia 100 eesti- ja muukeelsele lapse seas läbi sallivuse teemaline koolitus;
- Pakkuda 100 õpetajale ja 100 projektijuhile koolitust õppekavaväliste keeleõppeprojektide korralduse ja läbiviimise kohta;

⁴⁵ Vt projekti kohta täpsemalt www.meis.ee

- Töötada välja ja avaldada töölehtede kogumik keelesaagrite ja perevahetusprogrammide õpetajatele ja peredele.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- Keelesaagrite ja perevahetusprogrammide korraldamine 7-18-aastastele eesti- ja muukeelsetele lastele ja noortele 2004.a ja 2005.a suvel;
- Töölehtede väljatöötamine eesti keele õpetamiseks keelesaagrites olemasolevate õppe- ja koolitusmaterjalide põhjal, nende testimine, toimetamine ning levitamine, sh veebilehel avaldamine ning avalikul üritusel tutvustamine;
- Keelesaagrite juhtide ja õpetajate koolitamine (sh keelesaagriprojektide rahastamise, tegevuste aruandluse, õppekavaväliste keeleõppevõimaluste, õppematerjalide ja metodoloogia osas) ning sallivuskoolituse läbiviimine keelesaagrites osalenud 100 lapse seas.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Keelesaagrite ja pereõppevahetusprogrammide kui koolivälise eesti keele õppe vormide väljatöötamisel on lähtunud riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidest, mille kohaselt tuleb kindlustada, et:

- põhikooli lõpetanud noored on sotsiaalselt kompetentsed ja valdavad eesti keelt kesktasemel, mis võimaldab neil jätkata õpinguid kutseõppeasutuses või gümnaasiumis, kus valdav osa õpest toimub eesti keeles.
- keskkooli omandanud muukeelsete noored valdavad eesti keelt kesktasemel, mis on piisav igapäevastes suhtlussituatsioonides ja tööga seotud olukordades toimetulekuks.

Keelesaagrite pikkuseks on üldjuhul 12 päeva. Keeleõppe eesmärgil on laagritegevustesse kaasatud tugiõpilastena eestikeelsete lapsed ja noored, samuti peaks eesti keele õppimist toetama eestikeelne laagripersonal.

Pereõppe näol on tegemist individuaalse keeleõppega vastavas keelekeskkonnas. Perevahetusprogrammi raames elab muukeelne laps enamasti 2-4 nädala jooksul eesti peres, mis võimaldab omandada ja praktiseerida eesti keelt igapäevases suhtluses.

Keelesaagrite ja pereõppevahetusprogramme on käsitletud seega kooli- ja õppekavavälise eesti keele õppe võimalustena, mis peaks toetama muukeelsete õpilaste riigikeeleoskuse omandamist ning ettevalmistust tasemeeksami sooritamiseks. Lisaks eesti keele õppele ja praktikale toetavad keelesaagrite ja perevahetusprogrammid ootuspäraselt eesti- ja venekeelsete noorte ning perede omavahelist suhtlust ja koostgevusi, eesti kultuuri ja elu-olu tutvustamist muukeelsetele lastele ja noortele ning samuti võimalust õppida tundma muukeelse elanikkonna kultuuri ja kombeid.

Eesti keele laagrite ja pereõppeprojekte on Mitme-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse koordineerimisel viidud ellu alates 1998.aastast. Hinnanguliselt on vastavates projektides osalenud kokku üle 14 000 lapse ja noore.⁴⁶ Keelesaagrite ja pereõppeprojektide elluviimist on sealjuures toetanud nii Eesti riik kui erinevad välisabiorganisatsioonid.

⁴⁶ Vt Mitme-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus www.meis.ee

Keelelaagrite ja pereõppeprojektide läbiviimist on rahastatud ka varasemate EL Phare programmide raames:

- EL Phare "Eesti keele õppe programmi 1998-2000" (projekt nr ES 9622.03)
- EL Phare programm "Eesti sotsiaalne integratsioon ja keeleõppe programm rahvusvähemustele Eestis 2001-2003" (projekt nr ES0003.01)

Eelnevate Phare programmi vahelhinnangute kohaselt on keelelaagrite ja perevahetusprogrammide näol tegemist *silmapaistvate pikaajaliste investeeringutega integratsiooniprotsessi*.⁴⁷

Projekti teostus ja tulemused

Projekti tegevuste elluvijateks on keelelaagrite ja perevahetusprogrammide korraldamisega tegelevad füüsilistest isikutest ettevõtjad ning samuti mitte-tulundusühendused, kes on välja valitud avaliku konkursiga. Mitte-tulundusühenduste ja füüsilistest isikutest ettevõtjate kõrval tuleks keelelaagri korraldajate seast kindlasti esile tõsta vene õppekeele koole, kes pakuvad keelelaagrite kaudu oma kooli õpilastele toetust eesti keele õppimiseks.⁴⁸

Keelelaagrite ja perevahetusprojekti viidi läbi nii 2004.a kui 2005.a suvel ning keelelaagrite ja perevahetusprogrammide läbiviimiseks on Phare 2003 programmi raames 2004.a suvel sõlmitud kokku 8 toetuslepingut ning 2005.a suvel 33 lepingut.⁴⁹ Lisaks on 2005.a sügiseks kavandatud veel täiendav koolivälise keeleõppevõimaluste projektikonkurss, mille tulemused pole vahelhinnangu koostamise ajaks veel lõplikult selgunud.

Projekti eesmärk ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
2200 eesti- ja muukeelset lapse ja noore osalemine keelelaagrites	2004.a osales keelelaagrites ja pereõppeprojektides kokku 234 last ja noort
1000 lapse ja noore osalemine perevahetusprogrammides	2005.a on keelelaagrites osalenud kokku ca 1500 ning perevahetusprojektides ca 500 last ja noort.
	* 2005.a sügisel on planeeritud välja kuulutada veel täiendav koolivälise keeleõppeprojektide taotluste konkurss.

⁴⁷ Michael Hopkings, Tiit Elenurm, Greg Feldman. *Eesti sotsiaalse integratsiooni projektide vahelhinnang. 2000 (originaalaruanne inglise keeles)*; Phare projekti "Eesti rahvusvähemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppeprogramm" vahelhinnang. Pricewaterhouse Coopers, 2003 (tõlge inglisekeelsest originaalaruandest).

⁴⁸ Vt Kristi Tamm. *Kokkuvõtte keelelaagrite monitoringu 2005.a suvel. 2005.*

⁴⁹ *Integratsiooni programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a.* Tallinn 2005; EL Phare 2003 programmi juhtkomitee kvartali aruanne nr.8 seisuga 31.10.2005.a.

<p>Õppekavavälise keeleõppevõimaluste teemalise 1-päevase koolituse läbiviimine 100 keelesaagri õpetaja seas</p> <p>Projekti finantseerimise ja juhtimise teemalise 1-päevase koolituse läbiviimine 100 keelesaagri/ perevahetusprogrammi korraldajate seas</p>	<p>150 laagriõpetajat ja –juhti on läbinud koolituse, mis sisaldab turvalisust puudutavaid norme ja regulatsioone, esmaabi, lapse arengut, multikultuurilise keskkonna metodoloogilisi aspekte jms.</p> <p>Täiendavalt on 30 projektjuhile pakutud koolitust finantsjuhtimise oskuste parandamiseks (sh projekti aruandluse, raamatupidamise jms osas).</p>
<p>Keeleõppe läbiviimist toetavate töölehtede väljatöötamine keelesaagrite õpetajate jaoks, nende testimine ja avaldamine, sh levitamine veebilehel ja avalike tutvustavate ürituste kaudu</p>	<p>Koostatud on 40 töölehte koos tutvustusega. Töölehed on läbinud testimise ning on üle antud keelesaagrite projektjuhtidele. Samuti on töölehed tehtud kättesaadavaks ka veebipõhiselt lehel ning läbi on viidud vastav teavitust avalike ürituste raames.</p>
<p>Sallivuse ja multikultuurilisuse teemalise 1-päevase koolituse läbiviimine 100 eesti- ja muukeelse keelesaagris osalenud lapse seas</p>	<p>Vastav koolitus on planeeritud oktoobrisse 2005.a.</p>

Keelesaagrite ja perevahetusprogrammide mitmeaastase läbiviimise tulemusena on kujunenud välja üle-eestiline kogemustega keelesaagrite ja pereõppevahetusprogrammide korraldajate ja läbiviijate võrgustik, mis on antud keeleõppeprojektide jätkumise üheks oluliseks eelduseks ning tugiteguriks. Nii on näiteks 2005.a suvel perevahetusprogrammides osalenud kokku 134 eesti peret 13 Eesti maakonnast. Pereõppeprojektides osalenud eesti perede seas 2005.a läbi viidud küsitluse andmetel plaanib küsitlusele vastanud 128 eesti perest 91% osaleda perevahetusprogrammis ka tulevikus.⁵⁰

Kokku on 2004.a ja 2005.a Phare 2003 programmi toetusel toimunud keelesaagrites ja pereõppeprojektides osalenud kokku ca 2 235 last.⁵¹ Käesoleva Phare programmi raames on keelesaagrite ja perevahetuste vormis toimuvat eesti keele õpet korraldatud muuhulgas riskirühma kuuluvatele lastele (üksikvanemaga perede lapsed, lastekodulapsed, probleemse käitumisega lapsed), samuti hiliskeelekümbluskoolide õpilastele.

Keelesaagrite puhul on toimunud ka antud õppevormi pidev sisuline ja metoodiline täiustamine, sh näiteks töölehtede väljatöötamine käesoleva Phare programmi raames, eesmärgiga tõhustada laagrites toimuvat teadlikku ja suunatud eesti keele õpet, mis toetaks muukeelsete koolide õpilaste eesti keele oskuste omandamist ning tasemeeksamiteks ettevalmistumist. Teadliku keeleõppe suunast tulenevalt on soovitatav töötada välja ka keelesaagrites toimuva eesti keele õppe tulemuslikkuse (omandatud eesti keele teadmiste ja oskuste) hindamiseks sobivaid viise ja aluseid.

Traditsiooniliselt on eesti keele õppe kõrval tutvustatud 2004.a ja 2005.a laagrites osalejatele eesti kultuuri, kombeid ja paiku. Samuti on tegeldud keelesaagris osalevate laste ja noorte teadlikkuse tõstmisega sallivusest ja multikultuurilisusest, viies keelesaagriprojektide raames läbi eraldi vastavateemalise koolituse. Kuna keelesaagrites viibivad samaaegselt koos nii eesti- kui muukeelsed lapsed ja noored, võib see paljude jaoks olla esimene kokkupuude teise rahvuse ja kultuuri esindajaga ning tekitada muuhulgas küsimusi ning kultuurieristustest tingitud võõristust. Samas hõlmab käesoleva Phare programmi raames läbi viidav sallivuse

⁵⁰ Ermo Voole, Lembi Tigane. 2005.a suvel pereõppeprojektides osalenud eesti perede monitooringu aruanne. 2005.

⁵¹ Integratsiooni programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a. Tallinn 2005; EL Phare 2003 programmi juhtkomitee kvartali aruanne nr.8 seisuga 31.10.2005.a.

koolitus vaid suhteliselt väikest osa (kokku ca 100 laagris osalenud eesti- ja muukeelset last ja noort) kõigist keelelaagris osalenud lastest ja noortest. Seetõttu oleks vastavateemalisi koolitusi soovituslik käsitleda mitte keelelaagrist eraldiseisva tegevusena, vaid pigem ühe selle osisena, mis hõlmaks kõiki keelelaagrites osalenud lapsi ja noori. See eeldaks omakorda sallivuse ja multikultuurilisuse teemaliste koolituste läbiviimist esmalt projektijuhtide ja õpetajate seas, kes töötavad erineva keele ja kultuuritaustaga õpilastega ning kellel tuleb muuhulgas lahendada ka kultuurierisuste pinnalt tekkivaid probleeme.

Kui keelelaagrite kohta on kogutud süstemaatilist tagasisidet ja informatsiooni kohapealsete külaskäikude ja vaatluste vormis, siis pereõppeprojektide puhul on antud laadi infokogumine seni puudunud. Esimene põhjalikum pereõppe monitooring viidi projektis osalevates eesti peredes läbi 2005.a suvel, mille tulemustes on tähelepanu juhitud ka reale puudustele ning täiendavatele vajadustele.⁵²

Mainitud monitooringu tulemused osutavad eeskätt vajadusele parandada ja tõhustada kõigi osapoolte, sh eesti ja muukeelsete perede, perevahetusprogrammi projektijuhtide ning Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse kui Phare programmi põhikoordinaatori vahelist infovahetust projekti tingimuste, korralduse ning selles osalevate laste ja perede osas. Pereõppeprojektide puhul on Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse kui Phare programmi koordinaatori otsene koostöö ja infovahetus piirdunud peamiselt perevahetusprogramme korraldavate projektijuhtidega. Nagu mainitud monitooringu tulemustest ilmnes, ei ole perevahetusprogrammides osalevatele eesti ja muukeelsetele peredele suunatud teavitus ja asjakohase informatsiooni vahendus olnud aga piisav. Seetõttu on vajalik ühelt poolt tõhustada Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse ja pereõppevahetust korraldavate projektijuhtide vahelist infovahetust ja koostööd kui leida ka täiendavaid võimalusi projekti lõppkasusaajate teavitamiseks perevahetusprogrammide eesmärkidest, korraldusest ja selle tingimustest. Osapoolte vahelise infovahetuse ja koostöö parandamiseks oleks vajalik luua ka süsteemne tagasiside kogumine projekti erinevatelt sihtrühmadelt – nii pereõpet korraldavatel projektijuhtidel kui ka programmis osalevatelt eesti ja vene peredelt ja lastelt.

Pereõppeprojektide puhul on kogutud tagasisidet peamiselt muukeelseid lapsi võõrustavatelt eesti peredelt ning pereõppeprojektides osalenud lastelt. Samas ei ole piisavalt kaardistatud muukeelsete laste vanemate kui projekti olulise sihtrühma ootusi ja tagasisidet perevahetusprogrammide kohta. Perevahetusprogrammide kui koolivälise eesti keele õpet toetavate tegevuste tulemuslikkuse hindamiseks oleks seega soovituslik töötada välja tagasiside lehed ka muukeelsete laste vanemate jaoks. Riskirühmadesse kuuluvate laste puhul, nt lastekodulaste puhul on vajalik tihedam koostöö lasteasutuse töötajatega.

Pereõppe monitooringu tulemustest hakkab ka silma, et perevahetusprogrammis osalenud eesti perede toodud põhjendustes programmis osalemise kohta on sageli mainitud vene keele õppimise ja praktiseerimise võimalust, samas kui projekti tegevuste esmane eesmärk on eesti keele praktikavõimaluse pakkumine muukeelsetele lastele.⁵³ Seetõttu oleks keelelaagrite kui eesti keele õppevormi arendamise kõrval vajalik pöörata täiendavat tähelepanu ka pereõppe sisulisele ja metoodilisele arendamisele, sh teadliku ja sihipärase keeleõppe toetamisele perevahetuste käigus. Nii on pereõppeprojektide läbiviijate tagasisides muuhulgas osutatud vajadusele olla teadlik vene õppekeelega koolide eesti keele programmist vastavaealistele lastele, et seda pereõppe puhul paremini arvesse võtta.

Pereõppeprojektide laiematele positiivsetele mõjudele osutavad mainitud 2005.a monitooringu tulemused, mille kohaselt on 95% pereõppeprojektis osalenud eesti perede naabrid, sugulased ja tuttavad suhtunud muukeelse lapse pereõppele võtmisesse heatahtlikult ja

⁵² Ermo Voole, Lembi Tigane. *2005.a suvel pereõppeprojektides osalenud eesti perede monitooringu aruanne*. 2005.

⁵³ Ibid.

huviga. Ligi 60% perede puhul on kontaktid muukeelse lapse ja tema perega perevahetuse lõppemise järel jätkunud.⁵⁴

Keelelaagrite ja pereõppeprojektide kajastus avalikkuses on toetanud ka rahvussuhete ja integratsiooniprotsesside positiivse fooni loomist ühiskonnas, nagu näitavad muuhulgas integratsiooni meediamonitoringu tulemused.⁵⁵

Projekti tegevusi võib tervikuna hinnata jätkusuutlikeks:

- Välja on kujunenud üle-eestiline keelelaagrite ja perevahetusprogrammide korraldajate võrgustik, kes on motiveeritud tegevusi jätkama.
- Keelelaagrite ja perevahetusprogrammide korraldajatele on läbi viidud koolitusi projektide tulemuslikumaks läbiviimiseks ja juhtimiseks;
- Keelelaagrite ja perevahetusprogrammide raames toimuva eesti keele õppe jaoks on välja töötatud õppematerjale, toimub keelelaagrite kui õppekavavälise eesti keele õppe võimaluste sisuline ja meetodiline arendamine;
- Muukeelsete laste ja nende vanemate huvi keelelaagrites ja pereõppevahetusprogrammides osalemise vastu püsib.

Keelelaagrite kui õppekavavälise eesti keele õppe võimaluste rahastamine jätkub tulevikus Eesti riigi eelarvest, seda küll varasema keelelaagrite toetuseks suunatud kogueelarvega võrreldes väiksemas mahus. Arvestades aga keelelaagrite ja perevahetusprogrammide korralduse kallinemist, eeldab sihtrühma senise huvi ja vajaduse püsimine keelelaagrite ja perevahetusprogrammide läbiviimiseks täiendavate toetusallikate leidmist.

2005.a pereõppe monitoringu andmetel varieerub pereõppe päevane tasu ehk kompensatsioon muukeelse lapsega seotud kulude katteks perede lõikes ligi kahekordses ulatuses. Seetõttu tuleks perede kulutusi perevahetuseprogrammi raames täpsemalt analüüsida ning töötada välja optimaalne kulude hinnang, mis arvestaks pereõppepäeva maksumuse hindamisel ka elukalliduseindeksi muutustega.⁵⁶

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti lõppeesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Keelelaagrid ja perevahetusprogrammid on õppekavavälise eesti keele õppe võimalustena end põhjendanud ja õigustanud, mida näitab ka erinevate osapoolte, sh laagrite ja pereõppe

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Vt täpsemalt Integratsiooni meediamonitoringu aruanded. www.meis.ee

⁵⁶ Vt Ermo Voole, Lembi Tigane. *2005.a suvel pereõppeprojektides osalenud eesti perede monitoringu aruanne*. 2005.

projektijuhtide, eesti perede ning muukeelsete laste ja nende vanemate huvi projekti tegevuste jätkumise vastu ning ka Eesti riigi poolne valmidus antud tegevusi ka edaspidi rahastada.

Konkreetsemad ettepanekud ja soovitused keelelaagrite ja pereõppeprojektide läbiviimise kohta on toodud eespool.

Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes lasteaedades

Projekti eesmärgid ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 5) üldine eesmärk eesti keele õppe kvaliteedi parandamine vene õppekeelelaagrite lasteaedades.

Projekti konkreetseks eesmärgiks on eesti kui teise keele õpetamise metodoloogia alase täiendkoolituskava koostamine ja läbiviimine lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajate seas ning vastavateemaliste õppematerjalide väljatöötamine ja levitamine.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- Täiendkoolituse õppekava väljatöötamine eesti keele kui teise keele õpetamiseks lasteaedades;
- Vastava täiendkoolituse läbiviimine 150 eesti keele kui teise keele lasteajaõpetaja seas;
- Täiendkoolituse kursuse jaoks ja raames välja töötatud eesti keele õppe metodoloogiat puudutavate õppematerjalide toimetamine, trükkimine ja levitamine.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Sarnaselt koolidega võib Eestist tegutsevaid koolieelseid lasteasutusi jagada õppekeele alusel kolme rühma: eesti õppekeelelaagrite lasteaiad, vene õppekeelelaagrite lasteaiad ning kakskeelsed lasteaiad, kus tegutsevad nii eesti kui vene õppekeelelaagrite lasteaiarühmad.

Eesti Statistikaameti andmetel tegutses 2004. a Eestis 595 lasteaeda, millest eesti õppekeelelaagrite lasteaiad moodustasid 78% (467), vene õppekeelelaagrite lasteaiad 13% (78) ning kakskeelsed, eesti ja vene õpperühmadega lasteaiad 8% (50). Vene õppekeelelaagrite lasteaiarühmades õppis 2004. a ca 13 000 last, kes moodustasid neljandiku ehk 25% kõigist lasteasutustes õppivatest eelkooliealistest lastest (vt tabel 17).⁵⁷

---

⁵⁷ Eesti Statistika 8/ 2004. Eesti Statistikaamet 2004.

Tabel 17. Lasteasutused töökeele ja seal õppivate laste osakaalu alusel

Töökeel	Koguarv			Osakaal (%)		
Lasteasutused	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Eesti	493	469	467	79.0	78.7	78.4
Vene	81	79	78	13.0	13.3	13.1
Eesti/ Vene	48	46	50	7.7	7.7	8.4
Kokku	622	594	595	100%	100%	100%
Lapsed lasteasutustes	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Eesti keel töökeel	38 003	37 582	38 392	76.1	75.6	74.8
Vene keel töökeel	11 889	11 985	12 899	23.8	24.3	25.1
Kokku	49892	49567	51291	100%	100%	100%

Eesti töökeele rühmades õppivaid vene emakeelega lapsi oli 2004.a andmetel 7%. Antud näitaja kajastab pigem muukeelsete vanemate eelistusi lasteaia valikul ning soovi oma lapsi paremini Eesti ühiskonda sulandada kui venekeelsete lasteaiakohtade puudumist.⁵⁸ Sealjuures on vene emakeelega laste osakaal eestikeelsetes lasteaedades pidevalt kasvanud.

Riikliku integratsiooniprogrammi haridusvaldkonna eesmärki, mille kohaselt põhikooli lõpetanu on ühiskonnapädev ja valdab eesti keelt kesktasemel, toetavate ülesannete ja tegevuste seas on välja toodud ka *eesti keele õppe sihipärase arengu tagamine alushariduses, mida toetaksid lasteasutuste kui piirkondlike keeleõppe keskuste väljaarendamine, eesti keele õppe keskkonna arendamine ja õppemetoodikate väljatöötamine.*

Vastavalt koolieelse lasteasutuse seadusele rakendus eesti keele õpetamise kohustus vene õppekeelelasteasutustes alates 2000.a sügisest.

Varajane keelekümbelprogrammi laiendamine venekeelsetesse lasteaedadesse 2004.a, kui programmiga liitus 9 esimest lasteaeda. Käesolevaks 2005.aastaks on varajane keelekümbelprogrammi laiendatud kokku 17 vene töökeelelasteaeda. Riiklikus integratsiooniprogrammi tegevuskavad näevad sealjuures ette varajase keelekümbelprogrammi laiendamise 2007.aastaks 20 venekeelsesse lasteaeda.

2002.a vene lasteaedade eesti keele õpetajate seas läbi viidud valikuuring juhtis tähelepanu mitmetele eesti keele õpetamisel esinevatele puudustele, sh eesti keele õpetajate ebapiisavale ettevalmistusele ja eesti keele oskusele ning hea alushariduse keeleõppevara puudumisele. Nagu uuringu tulemustest järeltulnud, vajati eesti keele õpetamisel enim abi just õppemetoodika ja –materjalide osas.⁵⁹

⁵⁸ Eesti Statistika 8/ 2004. Eesti Statistikaamet 2004.

⁵⁹ Aire Ranne. *Eesti keele kui teise keele õpetamine lasteaias 2002.a. 2002/2003.*

Projekti teostus ja saavutatud tulemused

Käesoleva projekti teostajaks on TÜ Narva Kolledž. Kuna projektiga seotud tegevused pole vahehinnangu koostamise ajaks lõppenud (projekti tegevuste kestvus on 23.august 2004.a – 31.detsember 2005.a), siis on hinnangu andmisel lähtunud vaid projekti vahetulemustest.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31. 08. 2005)
Eesti kui teise keele õpetamise metodoloogiat puudutava täiendkoolituse kava väljatöötamine lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajatele	Eesti keele kui teise keele täiendkoolituse kava on lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajatele on koostatud.
150 lasteaedade eesti keele kui teise keele õpetajat on läbinud eesti keele õppe täiendkoolituse ning saanud vastava tunnistuse	150 lasteaiaõpetajat on läbinud eesti keele õppe alase täiendkoolituse ning saanud vastava tunnistuse.
150 lasteaia õpetajat on eesti keele õppe täiendkoolituse raames välja töötanud eesti keele õpetamise metodoloogia materjalid; 5 materjalikogumiku avaldamine eesti keele kui teise keele õpetamise kohta vene õppekeelega lasteaedades	Vastavad õppematerjalid on välja töötatud ning avaldamiseks ettevalmistamisel.

Käesolevat projekti võib vaadelda õnnestunud jätkutegevusena Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse tellimisel TÜ Narva Kolledži poolt 2004.a läbi viidud projektile “Koolitustellimus koolieelsetes lasteasutustes eesti keele kui teise keele õppe aluse loomiseks ja koolitajate koolitamiseks”, mille eesmärgiks oli koolieelsete lasteasutuste eesti keele kui teise keele õppe aluste ja metodoloogia loomine ja koolitajate koolitamine, sh nii eesti keele õpetamisprogrammi ja eesti keele õpetaja koolituse õppekava väljatöötamine kui ka vastavate õppematerjalide koostamine.⁶⁰ Nii on käesoleva täiendkoolitusprojekti läbiviimisel olnud võimalik toetuda juba varasema projekti raames koolitatud koolitajatele ning väljatöötatud koolitusmaterjalidele, mis võimaldavad vastavale sihtrühmale suunatud koolitusi jätkata ka tulevikus.

Vajadust eesti keele õpetamise alase koolituse järele kajastab muuhulgas sihtrühma huvi käesoleva täiendkoolitusprogrammi vastu, mida näitas aktiivne koolitusele registreerumine Koolitusrühmad moodustati Narvas (2 rühma), Tallinnas (2 rühma) ja Tartus (1 rühm). Arvestades, et 2004.a andmetel oli Eestis kokku 128 lasteaeda, kus tegutsesid vene töökeele rühmad (vt eespool), hõlmas projekt teoreetiliselt vähemalt igast lasteaia ühte õpetajat (kokku läbis täiendkoolituse 150 lasteaiaõpetajat). Valdkonna ekspertide ja projekti läbiviija hinnangul on projekt suutnud katta suuremal määral Ida-Virumaa venekeelsete lasteaedade eesti keele õpetamisega seonduvaid vajadusi, vähemal määral aga Tallinna lasteaedade vastavaid vajadusi. Käesolevast täiendkoolitusprogrammist jäid valdavalt kõrvale Eesti muude piirkondade venekeelsete lasteaedade õpetajad, kuna nende vähearvulisuse tõttu ei olnud põhjendatud eraldi koolitusrühmade moodustamine.

Projekti tegevuste elluviimisel ja täiendkoolitusgruppide komplekteerimisel on seega edukalt suudetud toime tulla riskidega, mis on seotud sihtrühma esindajate vajaliku osalusmäära tagamisega. Sihtrühma esindajate osalust on aidanud kindlustada koostöö ja siduvate kokkulepete sõlmimine lasteaedade juhatajatega.

⁶⁰ Vt täpsemalt <http://www.meis.ee/est/haridus>

Lähtuvalt sihtrühma ootustest on käesoleva täiendkoolituse rõhk olnud praktiliste oskuste ja teadmiste omandamisel. Muuhulgas on koolitusprogrammis sisaldunud eesti keele näidistunni ja vaatluspraktika läbiviimine, mis toetaksid omandatud teadmiste ja oskuste hilisemat rakendamist õppetöös. Projekti sisulise läbiviimise seisukohalt on oluline välja tuua ka koostööd lasteaedade varajase keelekümblusprogrammiga.

Projekti läbiviija hinnangul on raskendanud koolituse läbiviimist sihtrühma esindajate erinev eesti keele oskuse tase ning kogemus eesti keele õppe läbiviimisel. Sarnaste täiendkoolitusprogrammide edasisel korraldamisel on koolitusrühmade moodustamisel seetõttu vajalik arvestada nii osalejate eesti keele oskuse kui ka eesti keele õpetamise kogemusega, et kindlustada samaväärse tasemega ja ettevalmistusega osalejate rühmad. Samuti on antud koolitus osutanud eesti keele täiendõppe vajadustele lasteaiakasvatajate seas.

Projekti raames avaldatavate eesti keele õppematerjalide kasutuselevõttu soodustab oletatavalt venekeelsete lasteaedade eesti keele õpetajate kui õppematerjalide potentsiaalsete kasutajate otsene kaasamine vastavate õppematerjalide väljatöötamisse.

Teguriks, mis võib aga kahandada käesoleva projekti tegevuste tulemuslikkust, s.o. eesti keele õppe kvaliteedi paranemist venekeelsetes lasteaedades, on eri piirkondade lasteaedade (nt Ida-Virumaa vs Tallinn) erinevad ressursid ja vahendid ehk tingimused omandatud teadmiste ja oskuste praktikas rakendamiseks. Seetõttu on täiendkoolituse ettevalmistusel oluline arvestada lasteaedade olemasolevate tingimuste ja võimalustega ning vajadusel toetada lasteaedade keeleõppevõimaluste ja -tingimuste ühtlustamist.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti eesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Arvestades ühelt poolt sihtrühma huvi käesoleva eesti keele õppe täiendkoolituse vastu ning teiselt poolt koolitatud koolitajate, koolitusprogrammide ja õppematerjalide olemasolu, oleks vastava täiendkoolituse kordamine põhjendatud.

Projekti tulemuslikkuse, sh täiendkoolituse käigus omandatud teadmiste ja oskuste ning väljatöötatud õppematerjalide rakendamise hindamiseks oleks soovituslik viia koolituse järgselt lasteaedades läbi eesti keele tundide vaatlusi.

Arvestades suure osa muukeelsete lasteaedade õpetajate puudulikku eesti keele oskust, mis muuhulgas ilmnes ka käesoleva koolitusprojekti käigus, on eesti keele kui teise keele õpetamise täiendkoolituse kõrval vajalik kindlustada ka võimalused ja tingimused õpetajate eesti keele oskuste täiendamiseks, mis on esmaseks eelduseks eesti keele kui teise keele õpetamisele.

Olukorras, kus venekeelsed lapsevanemad eelistavad võimalusel panna oma lapse eestikeelsesse lasteaeda, mille tulemusel kasvab eestikeelsetes lasteaiarühmades vene emakeelega laste osakaal, tuleks venekeelsete lasteaedade õpetajate kõrval pöörata enam tähelepanu ka eesti lasteaedade õpetajatele, kellel tuleb oma töös tegeleda erineva emakeele ja kultuuritaustaga lastega ning multikultuurilises lasteaiarühmas tekkivate probleemidega. Sellest tulenevalt ilmneb eestikeelsete lasteaedade õpetajate puhul sarnaselt koolidega

vajadus multikultuurilise õpetuse alase täiendkoolituse järele. Seetõttu oleks Phare projektide ühe võimaliku jätkutegevusena mõttekas laiendada üldhariduskoolide õpetajate jaoks välja töötatud multikultuurilise õppe täiendkoolitusprogrammi (komponent 2) ka lasteaedade õpetajatele, kes töötavad multikultuurilistes lasteaiarühmades, kus õpib teise emakeele ja kultuuritaustaga lapsi.

Kokkuvõtteks

Käesoleva Phare programmi raames on erinevate sihtrühmade eesti keele õpet ja eesti keele õpetamist toetatud mitmete tegevuste kaudu, mille puhul pole küsimus aga üksnes läbi viidud tegevuste mahus ja otseses väljundis, st kui paljudele inimestele kui suures ulatuses eesti keele õpet ja/ või eesti keele õppe alast koolitust võimaldati, vaid antud tegevuste laiemast tulemuslikkuses ja mõjus, sh omandatud keeleoskuste ja teadmiste kvaliteedis, edasises rakendamises ning püsivuses, samuti mõjus muukeelsete inimeste toimetulekule ning haridus- ja tööalastele väljavaadetele.

Antud küsimus tõstatub just täiskasvanud muukeelse elanikkonna seas, kus keelekursustel toimuvat eesti keele õpet ei toeta sageli muud eesti keele õppimisega ja/ või kasutamisega seotud tegevused, mistõttu omandatud teadmised kipuvad praktika puudumisel ununema. Erinevalt töö valdkonnast ja ametist kui ka piirkonnast (nt valdavalt venekeelne Ida-Virumaa olmekeskond vs muud Eesti piirkonnad) võib ka töötavate mitte-eestlaste tööalane kokkupuude eesti keelega olla väga erinev. Seetõttu on paralleelselt eesti keele õppe võimaluste pakkumisega oluline tegeleda eelduste ja tingimuste loomisega, mis toetaksid ja soodustaksid eesti keele kasutusvaldkonna laienemist ja praktikavõimalusi ning seeläbi ka riigikeeleoskuse püsivust.

Eestikeelse aineõppe toetuseks suunatud tegevused

Taust ja vajadused

Phare 2003 programmi raames eestikeelse aineõppe toetuseks suunatud tegevuste üldiseks lähtealuseks on riikliku integratsiooniprogrammi "Hariduse" alamprogrammi üldeesmärgid, mille kohaselt tuleb kindlustada, et muukeelse *põhikooli lõpetanud on ühiskonnapädevad ja valdavad eesti keelt kesktasemel ning keskhariduse omandanud noored valdavad olme- ja tööalaseks suhtluseks vajalikul määral keelt ja suudavad õppida eesti keeles.*

Konkreetsemalt toetavad Phare programmi tegevused "Hariduse" alamprogrammi 2004-2007.a tegevuskavades ette nähtud *vajalike tingimuste loomist selleks, et vene õppekeelega koolides oleks võimalik 2007.a alustada üleminekut eestikeelsele aineõppele seaduses sätestatud ulatuses.*

Varasemates Phare toetusprogrammides sisaldunud eesti keele kui teise keele õppe toetuseks suunatud tegevuste asendumine Phare 2003 programmis eestikeelset aineõpet toetavate tegevustega on eeskätt põhjendatav kavandatava üleminekuga osalisele eestikeelsele aineõppele vene õppekeelega gümnaasiumides alates 2007.a, mis tõstatab küsimuse vene õppekeelega koolide, sh õpilaste ja õpetajate valmisolekust ja ettevalmistusest eestikeelseks aineõppeks.

Otseselt eestikeelset aineõpet toetavate tegevuste all sisalduvad Phare 2003 programmis:

- üldhariduskoolide aineõpetajate ainealane ümberõpe (komp. 2);
- eestikeelset aineõpet toetavate õppematerjalide väljatöötamine põhikooliastmele (komp. 3);
- kutsekoolide õpetajate ja õpilaste erialast eesti keele õpet ja praktikavõimalusi toetavad vahetusprogrammid eestikeelsetesse kutsekoolidesse (komp. 4).

Lähtudes olukorras, kus õpetajatel tuleb koolides viia õppetööd läbi klassides, kus õpib erineva keele- ja kultuuritaustaga õpilasi, toetatakse teise n-õ tegevusliinina antud valdkonna tegevuste all multikultuurilise õppe alaseid koolitusi, sh:

- Multikultuurilise aineõppe õpetajakoolitusprogrammide väljatöötamine (komp. 1.1);
- Õpetajate täiendkoolitusprogrammi "Õpetamine multikultuurilises klassiruumis" väljatöötamine ja läbiviimine (komp. 2).

Eestikeelset aineõpet viiakse ühes või teises mahus läbi enamikes Eesti muukeelsetes koolides ning seda erinevates kooliastmetes. Eestikeelse aineõppe rakendamist vene õppekeelega koolides on sealjuures toetanud ka keelekümbelprogrammi ulatuslik laienemine ning hilise keelekümbelprogrammi käivitumine.

Kooli tasandil peab valdav osa muukeelsete koolide juhtidest eestikeelse aineõppe rakendamist põhimõtteliselt vajalikuks. TNS Emori poolt 2004.a läbi viidud uuringu kohaselt hindas eestikeelse aineõppe läbiviimist vene õppekeelega koolides väga vajalikuks 35% kõigist muukeelsete koolide juhtidest, pigem vajalikuks 48% ning pigem või üldse mitte vajalikuks 17% koolijuhtidest. Sealjuures ilmnes hinnangutes märkimisväärne lahknevus selle alusel, kas konkreetses koolis viidi läbi eestikeelset aineõpet või mitte, kusjuures eestikeelse aineõppe vajalikkust tunnistasid just eestikeelse aineõppe kogemusega koolijuhid.⁶¹

⁶¹ *Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega koolides: hetkeolukord ja vajadused.* TNS Emor, 2004.

Samas kavandatavasse venekeelse gümnaasiumi reformi suhtus optimistlikult ning pidas seda vajalikuks pidas vaid 8% küsitletud koolijuhtidest, ligi kaks kolmandikku (63%) suhtus reformikavadesse murelikult, ehkki pidas planeeritavat üleminekut põhimõtteliselt vajalikuks ja 29% suhtus sellesse eitavalt. Hästi ettevalmistunuks hindas oma kooli eelseisva eestikeelsele aineõppele ülemineku osas 14% küsitletud venekeelsete gümnaasiumide juhtidest, osaliselt ettevalmistunuks 55% ning üldse mitte valmistunuks 31% gümnaasiumiastme koolijuhtidest. Sealjuures hindasid oma kooli ettevalmistust võrreldes teiste piirkondadega kriitilisemalt just Ida-Virumaa koolijuhid. Sealjuures enam kui pooled gümnaasiumidest on teinud eestikeelsele aineõppele üleminekuks mitmesuguseid ettevalmistusi, sealjuures kõige enam on toetatud eeskätt õpilaste eesti keele õppe võimalusi.

Olemasolevatest vajadustest toodi uuringu tulemuste põhjal kõige enam välja aineõpetajate täiendavaid eesti keele õppe võimalusi, samuti täiendava eestikeelse aineõppe metoodika ja õppematerjali olemasolu ning kättesaadavust, mida pidas oma kooli näitel väga vajalikuks ca kaks-kolmandikku vene õppekeele gümnaasiumide juhtidest.⁶²

Kui vene õppekeele gümnaasiumide koolide juhtkonna hoiakud ja vaated on eestikeelse aineõppe üldise rakendamise, st mitte konkreetsete reformikavade, osas üldiselt pooldavad, siis elanikkonnatasandil on mitte-eestlaste enamuse suhtumine eestikeelse aineõpetuse läbiviimisesse vene õppekeele gümnaasiumides kriitiline või pigem eitav, ehkki vene õppekeele gümnaasiumide õpilaste eesti keele oskust peetakse üldjuhul vajalikuks. 2004. a läbi viidud avaliku arvamuse küsitluse tulemuste kohaselt peab 95% mitte-eestlastest (vanuses 15-74) vajalikuks, et kõik venekeelse kooli lõpetajad valdaksid eesti keelt. Samas osade ainetest õpetamist eesti keeles hindavad vajalikuks vähem kui pooled ehk 48% mitte-eestlastest (vt tabel 18).⁶³

Tabel 18. Hinnangud eesti keele valdamise ja eestikeelse aineõppe vajalikkusele

Kui vajalikuks Te peate seda, et ...	Hinnang	Eestlased	Mitte-eestlased
... kõik õpilased, kes lõpetavad venekeelse kooli, valdaksid eesti keelt	<i>Väga vajalikuks</i>	60%	47%
	<i>Pigem vajalikuks</i>	35%	48%
	<i>Pigem või üldse mitte vajalikuks</i>	4%	4%
... osade õppeainete õpetamine vene koolis hakkaks toimuma eesti keeles	<i>Väga vajalikuks</i>	36%	18%
	<i>Pigem vajalikuks</i>	43%	30%
	<i>Pigem või üldse mitte vajalikuks</i>	17%	48%

Ka integratsiooni monitooringu tulemuste põhjal ei peeta hoiakute tasandil eestikeelse aineõppe rakendamist eesti keele omandamise eelistatuimaks meetmeks. Ette antud muukeelse kooli eesti keele ja eestikeelse aineõppe võimalikest variantidest pooldab 61% mitte-eestlastest (vanuses 15-74) eesti keele õpetamise laiendamist vene õppekeele gümnaasiumides, kuid venekeelse aineõppe jätkumist. Eestikeelset aineõpet toetab erinevas ulatuses kokku ligi kolmandik (32%) mitte-eestlastest (vt tabel 19).⁶⁴ Eestikeelse aineõppe vähest toetust muukeelses elanikkonnas seletab muuhulgas arusaam, et eesti keele omandamiseks piisab ka eesti keele kui teise keele õppest, kusjuures lastevanemate ja õpilaste hinnangud

⁶² *Eestikeelne aineõpe vene õppekeele gümnaasiumides: hetkeolukord ja vajadused*. TNS Emor, 2004.

⁶³ *Avalik arvamus septembris*. Faktum, 2004.

⁶⁴ *Integratsiooni monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005.

eesti keele õpetamise kvaliteedile muukeelsetes koolides on võrreldes varasema perioodiga tõusnud.⁶⁵

Tabel 19. Mitte-eestlaste hinnangud eesti keele ja eestikeelse aineõppe võimalikele variantidele (%)

Võimalikud variandid muukeelse kooli eestikeelsele õppele ülemineku kohta	Kõik mitte-eestlased	15-29-a mitte-eestlased
Tuleks suurendada eesti keele tundide arvu, kuid õpetada aineid vene keeles	61%	64%
Õpetada osa aineid eesti keeles	24%	24%
Õpetada enam kui pooli aineid eesti keeles	8%	8%
Ei oska hinnata	7%	4%
Kokku	100%	100%

Seega iseloomustab muukeelse elanikkonna sihtrühmade hoiakuid ja suhtumisi vene õppekeelega koolide eesti keele ja eestikeelse aineõppe osas teatud ambivalentsus, mida võib seostada kahtlustega eestikeelse aineõppe tulemuslikkuse ja rakendatavuse osas vene õppekeelega koolides.

Õpetajakoolituse arendamine kõrgkoolides

Projekti eesmärgid ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti üldiseks eesmärgiks parandada kõrgkoolide õpetajakoolituse programmide tulemuslikkust ja kvaliteeti, selleks et toetada eestikeelset aineõpet mitmekultuurilise kooslusega klassides ning klassides, kus õpib õpilasi, kes ei valda vabalt eesti keelt.

Projekti konkreetseks eesmärgiks on välja töötada õpetajakoolituse moodulid 10 õppeaines, mida õpetatakse põhikooli 6.-9.klassis.

Projekt hõlmab järgmisi tegevusi:

- Õpetajakoolituse metodoloogiate ja materjalide analüüs ning arendamine, õpetajakoolituse moodulite väljatöötamine 10 põhikoolis (6.-9.klass) õpetatavas õppeaines;
- Õpetajakoolitusmoodulite piloottestimine ja hindamine.

Projekti sihtrühmadeks on õpetajakoolitusprogrammide kujundamisesse ja väljatöötamisse kaasatud akadeemilised eksperdid, põhikoolide (aine)õpetajad, kes õpetavad eesti keeles õpilasi, kellel on erinev kultuuritaust, ülikoolide pedagoogiliste erialade üliõpilased, kellest saavad põhikoolide (aine)õpetajad ning erineva keeleoskuse tasemega põhikoolide õpilased.

⁶⁵ Integratsiooni monitooring 2005. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005;

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Riikliku integratsiooniprogrammi kohaselt on Eesti kooli ülesanne *teha ühiskonna arengu eesmärgid ja kultuuriline keskkond mõistetavaks kõigist rahvustest õppureile, avardada indiviidide arusaamu teistest kultuuridest, leida ja laiendada eri rahvusrühmade kultuurilise läbikäimise vorme ja viise.*

Riikliku integratsiooniprogrammi "Hariduse" alamprogrammi eesmärgi all, mille kohaselt peaks põhikooli lõpetanu olema ühiskonnapädev ja valdama eesti keelt kesktasemel, on muuhulgas välja toodud järgmised tegevusülesanded:

- *Mitmekultuurilise ühiskonna liikme kasvatamine, mille tulemusena põhikooli lõpetaja väärtustab oma kultuuri ja tunneb huvi teiste kultuuride vastu ning kus õpilased ja õpetajad suudavad lahendada kultuuridevahelise suhtlemise probleeme.*
- *Õpetajate ja koolijuhtide koolitamine, mille tulemusena kujunevad mitmekultuurilises koolis tegutsemise oskused õpetajakoolituse oluliseks osaks*

Poliitikauuringute keskuse Praxis poolt läbi viidud uuringust "Üldhariduskoolide võrgu korraldamine" tulemustest ilmneb, et eesti õppekeelega õpilasi on pidevalt keskmiselt 850 – 1100 võrra rohkem kui eesti emakeelega õpilasi ning vene õppekeelega õpilasi on pidevalt keskmiselt 750 – 1000 võrra vähem kui vene emakeelega õpilasi. Need erinevused on igal aastal suurenenud, mis viitab tendentsile, kus vene emakeelega lapsed suunduvad üha enam õppima eesti õppekeelega koolidesse.⁶⁶ Nagu näitab õpilaste arvu võrdlus emakeele ja õppekeele alusel erinevates kooliastmetes 2003-2004 õ-a, on Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel vene emakeelega õpilaste osakaal eesti õppekeelega koolides suurim just algkooliastmes (15%) ning väheneb edasistes kooliastmetes, mis näitab samuti eelmainitud tendentsi süvenemist (vt tabel 20).⁶⁷

Tabel 20. Vene emakeelega õpilaste osakaal eesti õppekeelega klassides 2003-2004 õ-a

Kooliaste	Vene emakeelega õpilasi eesti õppekeelega klassides	% vene emakeelega lastest eesti õppekeelega õpilaste seas
I kooliaste	1317	15%
II kooliaste	1201	11%
III kooliaste	1016	6%
IV kooliaste	483	5%

Samas võib Euroopa Liidu liikmesriigi kontekstis prognoosida vene emakeelega õpilaste kõrval ka muu emakeelega laste arvu kasvu eesti õppekeelega koolides. Antud trende arvestades on oluline, et õpetajad oleksid ette valmistatud tööks mitmekeelse ja -kultuurilise õpilaskonnaga.

⁶⁶ Üldhariduskoolide võrgu korraldamine. Praxis, 2005.

⁶⁷ Allikas: Üldhariduskoolide võrgu korraldamine. Praxis, 2005; Haridus- ja Teadusministeerium.

Projekti teostus ja tulemused

Käesoleva projekti teostajateks on Tallinna Ülikool (TLÜ) ja Tartu Ülikool (TÜ). Kõik projektiga seotud tegevused on vahehindangu koostamise ajaks lõpetatud (projekti tegevuste kestvus 20.02.2004 –19.08.2005.a).

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
10 tava ja avatud õppe formaadis (sh veebipõhise) eestikeelse koolitusmooduli väljatöötamine põhikooli 6.-9.klassis õpetavates ainetes	Välja on töötatud 10 veebipõhist õpetajakoolituse moodulit järgmistest õppeainetes: multikultuuriline haridus, matemaatika, geograafia, kirjandus, bioloogia, informaatika, muusikaõpetus, kodundus ja käsitöö, ajalugu, ühiskonnaõpetus, mis on kättesaadavad TÜ ja TLÜ veebikeskkondades.
Vähemalt 10 ainevaldkonna eksperdist koosnev kahe ülikooli juures tegutseva projekti meeskonna loomine, kes on spetsialiseerunud multikultuurilist õpet käsitlevate õpetajakoolitusematerjalide väljatöötamisele	Moodustatud on ülikoolidevaheline aineekspertide meeskond. Koostöö ja kogemustevahetus kahe ülikooli töötajate vahel on tänu projekti tegevustele intensiivistunud ja paranenud.
Sihtrühma kuuluvad õpetajad ja õpilased on võtnud osa 10 ainemooduli testimisest	Kursuste testimine koolitusmoodulite sihtrühmas on läbi viidud. Testimise tulemusi on võetud arvesse ainekursuste väljatöötamisel.
Kõrgkoolide suutlikkus välja töötada ja pakkuda interaktiivseid õpetajakoolitusprogramme on paranenud	Projekti tegevuste raames on toimunud kogemuste vahetus kahe ülikooli aineekspertide vahel. Projekti on kaasatud tehnilised eksperdid, kes on nõustanud ja toetanud veebilahenduste väljatöötamist ja rakendamist õpetajakoolitusprogrammides.
Õpetajate seas on kasvanud teadlikkus koolitusvajadusest multikultuurilises keskkonnas õpetamiseks vajalike oskuste osas ning kahe ülikooli poolt pakutavatest vastavatest koolituskursustest	Väljatöötatud õpetajakoolitusprogrammidest teavitamiseks on kasutatud erinevaid ülikoolide siseseid ja väliseid infokanaleid, sh massimeediat ning erialast ajakirjandust.

Projekti tulemina on loodud 10 veebipõhist 2-ainepunktilist koolituskursust eesti keeles õpetavatele aineõpetajatele/ pedagoogikatudengitele, kes õpetavad klassides, kus õpib erineva keele- ja kultuuritaustaga õpilasi.

Kursuste seeria "Aineõpetus multikultuurilises klassis" sisaldab järgmisi kursusi:

- 1) Multikultuuriline haridus (2AP, TÜ)
- 2) Ajaloo õpetamine multikultuurilises keskkonnas (2AP, TÜ)
- 3) Bioloogia õpetamine multikultuurilises keskkonnas (2 AP, TÜ)
- 4) Geograafia õpetamine multikultuurilises keskkonnas (2 AP, TÜ)
- 5) Matemaatika õpetamine multikultuurilises keskkonnas (2 AP, TÜ)
- 6) Informaatika õpetamine põhikooli mitmekultuurilises klassis (2 AP, TLÜ)
- 7) Kirjanduse õpetamine põhikooli mitmekultuurilises klassis (2 AP, TLÜ)

- 8) Rahvastemuusika õpetamine põhikooli mitmekultuurilises klassis (2 AP, TLÜ)
- 9) Kodunduse ja käsitöö õpetamine põhikooli mitmekultuurilises klassis (2 AP, TLÜ)
- 10) Ühiskonnaõpetus põhikooli mitmekultuurilises klassis (2 AP, TLÜ)

Väljatöötatud kursused kuuluvad õpetajatasemekoolituse õppeainete valikainete plokki, st neid saavad valikainena võtta kõik üliõpilased, kes õpivad kas TLÜ või TÜ päevases õppes, TLÜ kaugõppes või TÜ avatud ülikoolis ning õpetajad, kes tahavad läbida vastavaid kursusi. Lisaks hakkavad ülikoolid kursusi pakkuma täiendkoolitusena õpetajale ja haridustöötajatele. Multikultuurilise hariduse kursus on lülitatud kohustusliku ainena ka TÜ koolikorralduse kutsemagistri õppekavasse. Kuigi ainekursuste väljatöötamisel on lähtunud põhikooli vastavate ainete ainekavade, on loodud ainekursuste moodulid on (vähemalt osaliselt) rakendatavad ka teistes kooliastmetes, sh gümnaasiumiastme aineõpetajate koolituses. Kuna ainekursused on suunatud erinevatele haridusvaldkonna töötajatele ja pedagoogidele, toetab see ainekursuste raames pakutavate teadmiste ja oskuste laiemat levikut koolides ning tõstab seeläbi ka projekti tegevuste tulemuslikkust ja mõju.

Kõik kursused on välja töötatud veebipõhistena ning sisaldavad kursuse tutvustust, õppematerjale, foorumit suhtlemiseks ja kodutööde esitamiseks ning juhendit veebipõhise õpikeskkonna kasutamiseks. Ainekursuste ühe autori hinnangul aitab multikultuurilise aineõppe koolitusmoodulite väljatöötamine virtuaalses õpikeskkonnas harjutada õpetajaid "mitte ainult kultuuride, vaid ka didaktiliste nägemuste paljususega."⁶⁸ Õppematerjalid on tekstilised ja illustreeritud ning sisaldavad pilte jooniseid ja videoklippe, mis teevad materjalid tervikuna atraktiivseks ja informatiivseks. Väljatöötatud õpetajakoolituse kursustes on rakendatud mitmesuguseid innovatiivseid ja interaktiivseid õppemeetodeid (arutelud, rollimängud, erinevad aktiivõppemeetodid), mis rikastavad aineõpetust ja aitavad aineõpetuse läbiviimist ka õpilaste jaoks huvitavamaks muuta, mis peaks toetama ka vastavate teadmiste omandamist.

Multikultuurilisuse mõistet on kursuste raames käsitletud avaramalt kui vaid etnilis-keelelisest või rassilisest aspektist lähtudes, hõlmates ka usulisi, soolisi või seksuaalseid kultuurierinevusi. Lisaks sellele toetab multikultuurilisuse temaatika käsitlemine integreeritult erinevate ainete temaatika võimalikult laia käsitluslaadi ja probleemistiku terviklikku mõistmist nii õpetajate kui õpilaste seas, aidates muuhulgas kaasa hoiakute teadvustamisele ning nende muutumisele.

Kõik kursused on läbinud piloottestimise, mille käigus on kursusi hinnanud praktilise töökogemuse ja multikultuurilises klassis töötamise kogemust omavate Eesti eri piirkondade aineõpetajatega. Ainekursuste testijate esmane tagasiside kursustele valdavalt positiivne.

Valik projekti vahearuanetes toodud testijate-poolseid kommentaare ainekursustele:

- *Huvitavad ülesanded, mis panid kaasa mõtlema. Materjal oli huvitav, läbipõimitud praktiliste näidetega. [Multikultuurilise hariduse ainekursus]*
- *Meeldis, kui erinevatel inimestel oli erinevaid arvamusi. See andis võimaluse elava diskussiooni tekkimiseks. Meeldis ka lugeda laia silmaringiga inimeste asjatundlikke käsitlusi, see oli vägagi arendav. [Bioloogia ainekursus]*
- *Uus lähenemisviis ehk siis kogu see e-õpe võimaldab ainega tegelemise aega valida. Ülesannete diferentseeritus hea ja mõtlemapanevad, mitte et loed teksti läbi ja tead õigeid vastuseid. Ja arvan, et väga valesid vastuseid on selliste teemade juures raske anda. [Geograafia ainekursus]*

⁶⁸ Loone Ots "Multikultuuriline klassiruum – virtuaalse õpikeskkonna võimalused." *Õpetajate Leht* 10.06.2005.

Projekti tegevuste ja ainekursuste väljatöötamise ajastusest tulenevalt langes kursuste testimiseks mõeldud periood aga kevade lõppu ja suve algusesse (mai-juuni 2005) ehk õppeaasta lõppu, kui töötavad õpetajad on väga hõivatud. Sellest tulenevalt ei kujunenud kursuste testimine ja kursustele antav tagasiside niivõrd põhjalikuks ja igakülgseks, kui kursuste väljatöötajad oleksid oodanud ja vajalikuks pidanud. Projekti tegevuste ja ajastuse planeerimisel ei ole seega arvestatud piisavalt riskidega, mis on seotud õpetajate kui projekti otsese sihtrühma tööst tuleneva perioodilise hõivatusega.

Samuti on kõigi ainekursuste kohta koostatud eksperthinnangud, mille kohaselt on väljatöötatud ainekursused vastavuses projekti eesmärgi püstitusega. Sarnaselt ainekursuste testijate tagasisidele on ka eksperthinnangud kursustele valdavalt positiivsed.

Valik väljavõtteid ekspert-hinnangutest kursustele:

- *Meetodite varieeruvus on käesoleva kursuse väga tugev külge. Ka väärrib märkimist autorite psühholoogiliselt läbimõeldud ja kultuuritundlik lähenemine ... [...] Kokkuvõtlikult leian, et antud kursuse puhul tekkis hea sümbioos materjali teoreetilise esituse ja mitmekesise meetodika lõimimisel, mis võiks olla eeskujuks ka teistele Phare koolitusmoodulitele. ("Ajaloo õpetamine multikultuurilises klassiruumis")*
- *Kursuse teema on aktuaalne ja nõutud. Multikultuurilisus on mõiste, millega paljud õpetajad puutuvad kokku juba praegu (näiteks muukeelsed õpilased eesti koolis). Seoses Eesti astumisega Euroopa Liitu avarduvad multikultuuriliste teadmiste ja sellest käsitlusest tulenevate käitumise/õpetamisoskuste rakendusvõimalused oluliselt. Kaasaegses Eestis on olemas nõudlus teabe järgi, mis aitaks õpetajal edukalt toime tulla multikultuurilises klassiruumis. Retsensendi vaatenurgast annab antud kursus õpetajatele väga palju kasulikku infot. Esitatud õppematerjalid loovad ettekujutuse peamistest multikultuurilisusega seotud mõistetest, laiendavad arusaama sellest, mis on multikultuuriline haridus. ("Ajaloo õpetamine multikultuurilises klassiruumis")*

Kõrgkoolid on ainekursustest teavitamiseks kasutanud või planeerivad kasutada mitmeid sihtrühmale suunatud infokanaleid, sh ülikoolisisesid infokanaleid nagu õppeinfosüsteemid, meililistid, õppekavade tutvustused jms. Täiendkoolituste puhul toimub/ on toimunud kursustest teavitamine üleriigilistes ja sihtrühmale suunatud ajalehtedes, õpetajate meililistides, otsereklaamides, avatud ülikoolide kodulehtedel jm. Projekti raames on valminud ainekursusi tutvustav video ning avaldatud on projekti tegevusi tutvustav artikkel *Õpetajate Lehes*.⁶⁹ Lisaks on projekti tulemusi tutvustatud ka rahvusvahelistel hariduskonverentsidel. Kuna projekti tegevusi ja tulemusi ehk väljatöötatud ainekursusi puudutav põhiline teavitustöö jääb aga projekti tegevustest ja ajalistest raamidest välja, siis ei saa selle tulemuslikkust, sh sihtrühma esindajate teadlikkust vastavate ainekursuste ja koolitusmoodulite olemasolust käesolevas vahehindangus ka põhjalikumalt hinnata.

Projekti raames on loodud kahe ülikooli aineekspertidest koosnev meeskond, kuhu kuuluvad ka tehnilise toe eksperdid, kelle ülesandeks on kursuste veebilahenduste väljatöötamise ja rakendamise alane nõustamine. Projekti meeskonna loomisel on suudetud edukalt toime tulla vastavate aineekspertide piiratusest ja hõivatusest tulenevate riskidega.

⁶⁹ Loone Ots "Multikultuuriline klassiruum – virtuaalse õpikeskkonna võimalused." *Õpetajate Leht* 10.06.2005.

Projekti meeskonnaliikmete hinnangul on koostöö kujunenud vastastikku motiveerivaks ja innustavaks, mis on nii üks projekti tulemuslikkuse näitajatest kui ka oluline eeldus võimalikele jätkutegevustele antud valdkonnas, sh väljatöötatud ainekursuste täiendamisele ja edasiarendamisele.⁷⁰ Projekti tegevused hõlmasid aineekspertide ja meeskonnaliikmete vahelist koostööd ja kogemuste vahetust nii multikultuurilisuse temaatika käsitlemise, ainedidaktika kui veebipõhise õppe rakendamise osas. Mitmete projekti kaasatud aineekspertide jaoks on käesolev projekt olnud ka esmakordne võimalus e-õppe alaste kogemuste omandamiseks ning rakendamiseks. Ehkki projekti töökorraldus toetas mitmel viisil (kohtumised, meililistid, veebipõhine materjalide vahetus) ekspertide vahelist info- ja kogemustevahetust, oleks võinud tööprotsessi jooksul toimuda ka valmivate ainekursuste materjalide näitlik, seminari vormis vastastikune tutvustamine, mis oleks võimaldanud täiendavat kogemuste vahetust eri ainekursustel kasutatavate õppemeetodite ja –materjalide valikul.

Võimalike jätkutegevustena võib antud projekti puhul välja tuua väljatöötatud ainekursuste jätkuvat edasiarendamist ja täiendamist, sh laiendamist ka teistele kooliastmetele ja sihtrühmadele. Üheks võimalikuks sihtrühmaks võib edaspidi pidada ka eestikeelsete lasteaedade kasvatajaid, kellel tuleb samuti oma töös tegeleda erineva keele- ja kultuuritaustaga lastega, kes õpivad eestikeelsetes lasteaiarühmades. Projekti ühe jätkutegevustena on planeeritud ka õpetajajuhendi väljatöötamine edasiste täiendkoolituste läbiviimise jaoks.

Projekti tegevuste tulemuslikkuse hindamisel võib teatud riskina välja tuua veebipõhiste ja valdavalt kaugõppe vormis toimuvate ainekursuste läbimiseks vajalike tehniliste oskuste ja vahendite (arvuti ja interneti kasutamise oskused, infotehnoloogilised võimalused, internetiühenduse kättesaadavus ja kvaliteet jms) ebapiisavust. Seetõttu on oluline kindlustada ainekursuste läbimiseks vajaliku tehnilise toe kättesaadavus.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Projekti eesmärgid on ette nähtud tegevuste raames saavutatud.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Kuna käesoleva projekti tegevuste raames ei olnud ette nähtud täiendava teavitustöö läbiviimist loodud ainekursuste sihtrühma(de) seas ning sihtrühma(de)le suunatud teavitus jääb projekti otsestest tegevustest väljapoole, siis pole käesoleva projekti raames võimalik hinnata ka sihtrühma teadlikkuse tõusu multikultuurilise aineõppe olulisuse ja vastavate kursuse olemasolu osas. Kuna projekti edasine tulemuslikkus ehk ainekursuste läbimine on suures osas sõltuv sihtrühma teadlikkusest vastavatest kursustest, siis tuleks kaaluda ainekursuste tutvustamist sihtrühmale ka täiendavate seminaride ja infopäevade raames.

---

⁷⁰ EL Phare projekti "Õpetajakoolituse arendamine kõrgkoolides" lõpuseminar 19. augustil 2005.a Tartus.

Õpetajate ümberõpe ja täiendkoolitus

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti üldiseks eesmärgiks *koolitada eesti ja vene õppekeelega koolide õpetajaid eestikeelse aineõppe läbiviimiseks vene õppekeelega põhikooli klassides (1.-9.klass) ning eesti õppekeelega kooli klassides, kus õpib erineva kultuurilise taustaga õpilasi ja/ või kus õpib õpilasi, kes ei valda vabalt eesti keelt.*

Projektiga seotud alameesmärgid ja tegevused hõlmavad:

- Täiendkoolituse metodoloogia väljatöötamine õpetajate jaoks, kes töötavad multikultuurilises keskkonnas, kus õpilased ei valda vabalt õppekeelt;
- 35-ainepunktilise õppekava väljatöötamine aineõpetajate ümberõppeks vähemalt kahes olulises õppeaines ning vastava koolituse läbiviimine 50 aineõpetaja seas ning koolituse tulemuslikkuse hindamine;
- 4-ainepunktilise kursuse "Õpetamine multikultuurilises keskkonnas" väljatöötamine ning vastava koolituse läbiviimine 100 õpetaja seas ning koolituse tulemuslikkuse hindamine.

Käesoleva projekti sihtrühmaks on aineõpetajad ja eesti keele kui teise keele õpetajad, kes vajavad täiendkoolitust, sh eestikeelsete koolide klassiõpetajad ning eesti- ja venekeelsete koolide aineõpetajad.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Vastavalt riikliku integratsiooniprogrammi haridusvaldkonna tegevuskavadele aastateks 2004-2007 tuleks *tagada vajalikud tingimused, et oleks võimalik alustada aastal 2007 üleminekut koolides eestikeelsele õppeainete mahule seaduses sätestatud ulatuses ehk 60% õppekava mahus.*

Vene õppekeelega koolide õpetajaskonna professionaalne taust ja kvalifikatsioon toetub sageli väljaspool Eestit omandatud haridusele ning ei pruugi vastata Eesti haridussüsteemi nõuetele. Samuti vene õppekeelega koolide õpetajate puhul probleemiks puudulik eesti keele oskus, mis on üks peamistest eestikeelse aineõppe rakendamist piiravatest teguritest.

Üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele vene õppekeelega gümnaasiumides alates 2007.a ning üldine eestikeelse aineõppe levik vene õppekeelega koolides loob vältimatult vajaduse vastava ettevalmistusega aineõpetajate järele. TNS Emori poolt 2004.a sügisel vene õppekeelega koolides läbi viidud uuringu tulemuste põhjal ootavad venekeelsete gümnaasiumide juhid kõige enam toetust olemasolevate aineõpetajate ümber- ja täiendõppele, seda nii eesti keele kui ka õppemetoodika osas. Uuringus küsitletud vene koolide aineõpetajatest, kes õpetavad oma ainet või aineid hetkel vaid vene keeles, oli põhimõtteline valmisolek eesti keeles õpetamiseks ligi kolmandikul (31%). Isiklik valmidus eesti keeles õpetamiseks taandub sealjuures esmajärjekorras eesti keele oskusele ning teiseks psühholoogilisele valmisolekule ja motivatsioonile.⁷¹ Vene õppekeelega koolide õpetajate kõrval vajavad ümber- ja täiendõppe koolitust ka eestikeelsete koolide õpetajad, kes võiksid tulevikus töötada aineõpetajatena vene õppekeelega koolides.

Samuti kasvab eesti koolis vene emakeelega õpilaste arv, mis tähendab mitmekultuuriliste klasside teket ning vajadust täiendavate multikultuurilise õppega seonduvate teadmiste ja kutseoskuste olemasolu.

⁷¹ *Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega koolides: hetkeolukord ja vajadused.* TNS Emor, 2004.

Projekti teostus ja tulemused

Projekti läbiviijaks on TÜ Narva Kolledž. Kuna projektiga seotud tegevused pole vahehinnangu koostamise ajaks lõppenud (projekti tegevuste kestuseks on 23.august 2004.a – 31.detsember 2005.a.), siis lähtutakse hinnangu andmisel projekti vahetulemustest.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
35-ainepunktilise aineõpetajate ümberõppe õppekava väljatöötamine kahes ainevaldkonnas	Välja on töötatud 40-ainepunktilise ümberõppe kursuste kava kolmes põhikooli ainevaldkonnas: ajaloo ja kodanikuõpetuses, loodusõpetuses ja inimeseõpetuses ning loodusõpetuses ja geograafias.
Koolituse läbiviimine 50 eesti ja vene õppekeelega kooli aineõpetaja seas vastavalt väljatöötatud 35-ainepunktilisele õppekavale	Koolituse läbiviimine ca 50 aineõpetajale vastavalt väljatöötatud 40-ainepunktilisele kursuste kavale on käimas.
4-ainepunktilise kursuse "Õpetamine multikultuurilises keskkonnas" väljatöötamine	Välja on töötatud 4-ainepunktiline kursus "Õpetamine multikultuurilises keskkonnas"
Koolituse läbiviimine 100 õpetaja seas vastavalt väljatöötatud 4-ainepunktilisele kursusele	Väljatöötatud 4-ainepunktilise kursuse koolituse on läbinud 110 õpetajat.

Eestikeelse aineõppe ümberõppe koolitus

Kuna vastavalt Haridus- ja Teadusministeeriumi ettepanekule eeldab täiendava kvalifikatsiooni omandamine täiendkoolituse raames 40-ainepunktilise õppekava läbimist ning vastav nõue oleks rakendunud kavandatud kursuste lõppedes, siis asendati 35-ainepunktiline õppekava 40-ainepunktilise kavaga.

Ümberõppekoolituse raames on komplekteeritud kaks rühma vastavalt ainespetsiifikale:

- Ajalugu ja kodanikuõpetus põhikoolis;
- Loodusõpetus ja geograafia põhikoolis ning loodusõpetus ja inimeseõpetus põhikoolis.

Konkreetsete õppeainete valikul on püütud ette aimata aineid, mille õpetamine hakkaks alates 2007.a toimuma vene õppekeelega gümnaasiumides eesti keeles. Antud kaalutlusest lähtuvalt on antud ainete valik osutunud põhjendatuks.⁷²

Sihtrühma huvi ümberõppe kursuste vastu kujunes suuremaks kui oli ette nähtud osalejate arv ning täiendavat huvi kursuste vastu on ilmnenu kogu ümberõppekursuste toimumise vältel, mis peegeldab ühtlasi sihtrühma vajadust antud koolituse järele. Osaliselt on sihtrühma huvi ja osalusvalmidust vähendanud aga otsus viia vastav ümberõppekoolitus läbi Narvas, arvestades Ida-Virumaalt pärit kursustele registreerunute suurt osakaalu. Kuna projekti lähtetingimustes on sihtrühma seisukohalt rõhutatud koolituse asukoha sobivust, siis tuleks

⁷² Haridusministeeriumi kava kohaselt hakatakse gümnaasiumides eesti keeles õpetama viit ainet: eesti kirjandust, ühiskonnaõpetust, ajalugu, geograafiat ja muusikaõpetust.

analoogsete koolitusprojektide puhul kaaluda koolituste läbiviimist erinevates asukohtades, mis arvestaksid sobivust osalejate elukoha ja osalusvõimalustega.

Sihtrühma osalusmäära kindlustamiseks on antud projekti raames kõigi osapoolte – koolituse läbiviija, koolitusel osaleja ehk õpetaja ning osaleja tööandja ehk koolidirektori – kohustused määratletud lepinguliselt, sh kooli juhtkonna valmis- ja nõusolek võimaldada õpetaja koolitusel osalemist, vältimaks osalejate väljalangevust kursustelt koolituse käigus. Sarnaste lepinguliste kokkulepete sõlmimine koos osapoolte õiguse ja kohustustega oleks põhjendatud ka teistele Phare 2003 raames toetavates koolitusprojektides.

Ehkki kursustel osalemise tingimuseks on eesti keele valdamine kõrgtasemel, on kursuste praktika näidanud, et õpetajate tegelik eesti keele oskus ei pruugi olla nõuetekohane. Samuti on kursustel osalemiseks antud võimalus üksikutele kesktaseme oskusega aineõpetajatele, kes omandavad kõrgtaseme eesti keele oskuse kursuse lõpuks. Puudused aineõpetajate eesti keele oskustes osutavad täiendava eesti keele õppe vajadustele sihtrühmas.

Ümberõppe käigus omandatud teadmiste ja oskuste rakendamist toetavad koolitusprogrammis sisalduv vastava aine läbiviimise praktika ning samuti aine läbiviimise vaatluspraktika.

Kursustel osalejate senine tagasiside ümberõppekoolitusele on olnud tervikuna positiivne ning kinnitanud vajadust antud koolituse järele. Põhjalikum kokkuvõtte koolitusel osalejate tagasisidehindangutest koostatakse projekti tegevuste lõpparuande jaoks.

Kuna ümberõppekursuste läbiviimine on planeeritud suuremas mahus on nõudnud ka kavandatust rohkem aega, on taotletud projekti tegevuste elluviimise aja pikendamist 15. jaanuarini 2006.a.

Kursus "Õpetamine multikultuurilises keskkonnas"

Multikultuurilise täiendõppe koolitusrühmad moodustati Narvas (ca 50 osalejat), Tartus (ca 35 osalejat) ja Tallinnas (ca 35 osalejat). Lisaks õpetajatele osales koolituskursusel ka kooli juhtkonna esindajaid. Huvi käesoleva täiendõppe kursuse vastu kujunes samuti ette nähtud osalejate arvust suuremaks, mis osutab muuhulgas täiendavale vajadusele vastava koolituse osas. Kokku on täiendõppe kursuse läbinud 110 õpetajat/ kooli esindajat.

Kursustel osalejate tagasiside koolituse sisule on olnud valdavalt positiivne, enam oodatakse praktilisi näiteid ning lähtumist Eesti haridussituatsiooni kontekstist.

Kuna koostatud koolitus- ja õppematerjalid jäävad alles ka täiendõppe lõppu, on käesoleva koolituskursuse korduv läbiviimine sihtrühma huvi ja vajadust arvestades põhjendatud.

Käesoleva projekti jätkutegevusena on eestikeelse aineõppe toetuseks valmistatud ette projekti taotlus "Muukeelsete üldhariduskoolide toetamine: aineõpetajate ümberõpe õppematerjalide koostamine, ja koolide nõustamine" (2006-2008), mille rahastamine toimuks Euroopa Struktuurfondidest ning riigieelarvest. Antud projektitaotluses sisaldub ka detailsem muukeelsete koolide nõustamine ja teavituse eestikeelse aineõppe osas.. Taotlus näeb koolide nõustamiseks ette ka vastavate koolitajate-nõustajate koolitust.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti eesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Kuna vajadust aineõpetajate täiend- ja ümberõppe osas võib pidada püsivaks, on projekti tegevuste jätkusuutlikkuse seisukohalt oluline sarnaste koolitusprojektide jätkamine ning nende elluviimiseks vajalike rahaliste allikate leidmine.

Ühtlasi puudub eestikeelse aineõppe rakendamisele muukeelse elanikkonna hoiakuline toetus, mis rõhutab muuhulgas vajadust selgema ja süsteemsema erinevatele sihtrühmade suunatud teavituse järele.

Täiendavate eesti keele õppematerjalide väljatöötamine

Projekti eesmärgid ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (Komponent 3) eesmärgiks koostada vene õppekeelele koolide 7.-9.klasside jaoks 12 aine sõnastikud kohustuslikes õppeainetes (matemaatika, geograafia, bioloogia, keemia, füüsika, ajalugu, inimeseõpetus, kodanikuõpetus, muusikaõpetus, kunstiõpetus, kehaline kasvatus ja käsitöö).

Iga ainesõnastik peaks hõlmama vastava aine võtmetermineid, mille kohta on toodud eestikeelne definitsioon/ selgitus (vajadusel koos illustratiivse materjaliga) ning samuti termini venekeelne vaste. Seletavate ainesõnastike eesmärk on seega toetada eestikeelset aineõpet vene õppekeelele põhikoolides, aidates õpilastel ja õpetajatel omandada vastava ainega seotud eestikeelset sõnavara ning töötada ainekirjanduse ja -materjalidega.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- 12 ainesõnastiku ettevalmistust (sh põhiterminite kaardistus õppeainete kaupa lähtudes vastava aine õppematerjalidest ja õppekavast), koostamist, toimetamist ja trükkimist;
- iga ainesõnastiku 1000-2000 koopia levitamist vene õppekeelele põhikoolides;
- vähemalt kahe avaliku ürituse organiseerimist ja ühe ajaleheartikli publitseerimist informeerimaks aineõpetajaid ja avalikkust uute sõnastike kättesaadavusest.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Vastavalt riiklikule integratsiooniprogrammile peaks muukeelse põhikooli lõpetaja valdama eesti keelt kesktasemel, mis võimaldab tal jätkata õpinguid eesti keeles.

Samuti eeldab kavandatav üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele vene õppekeelele gümnaasiumides alates 2007.a muukeelse põhikooli lõpetajatelt vastavat ettevalmistust, sh piisavaid eesti keele teadmisi. Kuna käesolevad ainesõnastikud hõlmavad ka aineid, mida hakatakse venekeelsetes gümnaasiumides eesti keeles õpetama, siis toetab loodav õppematerjal otseselt ka õpilaste ettevalmistust üleminekul eestikeelsele aineõppele.

Vajadust vastava õppematerjali järele kinnitavad ka TNS Emori poolt 2004.a Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimusel läbi viidud eestikeelse aineõppe olukorda kaardistava ja vene õppekeele koolide vajadusi hindava uuringu tulemused, mille kohaselt ootavad koolid olemasolevate aineõpetajate täiend- ja ümberõppe kõrval toetust just spetsiaalse eestikeelse aineõppe metoodika ja õppematerjalide osas. Nagu uuringu tulemustest ilmnes, praktiseeritakse osades venekeelsetes koolides täismahus eestikeelse aineõppe asemel osalist eestikeelset õpet, kus õppeaine raames õpetatakse muuhulgas vastava aine eestikeelset põhiterminoloogiat, ehkki tunni üldine läbiviimine toimub vene keeles. Antud õppevormi nähakse muuhulgas ettevalmistusena või alternatiivina täismahus eestikeelsele aineõppele. Koolijuhtide ja õpetajate hinnangul loob sarnane õppevorm ja eestikeelse ainealase terminoloogia õpetamine vajaduse kakskeelsete õpikute järele, kus osa tekstist või aine põhitermid oleksid esitatud nii vene kui ka eesti keeles, et säästa sel viisil sõnavara tõlkimisele kuluvat aega ning täiendada õpilaste ja õpetajate ainealast eesti keele oskust ja sõnavara.⁷³ Koostatavad seletavad ainesõnastikud aitaksid ootuspäraselt just seda rolli täita.

Projekti teostus ja saavutatud tulemused

Käesoleva projekti teostajaks on Tartu Ülikool. Kuna vahehindangu koostamise ajaks ei olnud projekti tegevused veel lõppenud (projekti tegevuste kestus 30. august 2004 – 31. jaanuar 2006), siis saab hinnata vaid projekti vahetulemusi.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
12 ainesõnastiku ettevalmistamine, koostamine, toimetamine ja trükkimine	Koostatud ja toimetatud 12 aine sõnastikud on esitatud hindamiseks ja kinnitamiseks Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse juures tegutsevatele ainekomisjonidele. Sõnaraamatute trükkimine on planeeritud septembrisse–novembrisse 2005.a.
Ainesõnastike levitamine vene õppekeele põhikoolides	Vastavad tegevused on planeeritud detsembrisse 2005.a ja jaanuarisse 2006.a.
Vähemalt kahe avaliku ürituse organiseerimine ja ühe ajaleheartikli publitseerimine informeerimaks aineõpetajaid ja avalikkust uute sõnastike kättesaadavusest	Vastavad tegevused on planeeritud detsembrisse 2005.a ja jaanuarisse 2006.a.

Sõnastike ettevalmistamiseks ja koostamiseks on moodustatud 20-liikmeline õppekirjanduse koostamise kogemustega võtmeekspertidest ja ekspertidest koosnev meeskond. Meeskonna komplekteerimisel ja töö juhtimisel on suudetud edukalt toime tulla projekti lähteülesandes kirjeldatud riskidega, mis on seotud ekspertide piiratuse ja hõivatusega. Vältimaks võimalikku huvide konflikti välistati projekti käivitamise faasis aineekspertide valikul algselt Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse ainekomisjonide liikmed, kelle näol on samas tegemist tugevate ainevaldkonna ekspertidega. Vastavate ekspertide kaasamise projekti tegi siiski võimalikuks nende taandamine sõnastike ainekomisjonide poolt hindamisprotsessist.

Igas aines viidi lähtuvalt vastava aine õppekirjandusest ja õppekavast läbi võtmetermine kaardistus. Kokku sisaldub 12 ainesõnastikus ca 14 000 terminit, st iga aine kohta keskmiselt ca 1166 terminit.

⁷³ Eestikeelne aineõpe vene õppekeele koolides: hetkeolukord ja vajadused. November-detsember 2004. TNS Emor.

Sõnastike ettevalmistust ja koostamist on osades ainetes (nt kehaline kasvatus, käsitöö, muusikaõpetus) raskendanud asjaolu, et aines puudub vastav õppevara kui ka varasem sõnaraamatu koostamise kogemus, millele käesolevate sõnastike koostamisel toetuda.

Sõnastike koostamisel on kasutatud arvutianalüüsi, mis on võimaldanud muuhulgas läbi viia ristviidete kontrolli (nt lisada mäрге selgituses kasutatud terminite juurde, mille kohta sisaldub sõnastikus omakorda seletus), eestikeelsete sõnade põhikäänete lisamist jm.

Sõnastike ettevalmistuse ja koostamise etapis on projekti meeskonna tööd ja omavahelist infovahetust toetanud projekti teostaja algatusel läbi viidud ühisseminarid ja koolitused, samuti projekti veebilehe koostamine, kus kajastuvad kõik sõnastikega seotud materjalid.

Kõik sõnastikud läbivad nii toimetamise kui retsenseerimise. Sõnastike retsensentideks on valdavalt valitud vene koolide aineõpetajad, kellel on palutud hinnata ka sõnastike vastavust projekti ülesandepüstitusele. Retsensentide hinnangud sõnastikele on olnud valdavalt positiivsed ja tunnustavad, mis lubavad oletada, et väljatöötatav õppematerjal võetakse sihtrühma poolt hästi vastu.

Valik retsensentide hinnangutest:

- *On ära tehtud suur töö, mis on kasulik nii õpilastele kui ka õpetajatele, kes hakkavad geograafiat õppima või õpetama eesti keeles. Eriti vajalik on sõnastik nendele õpilastele, kes jätkavad oma õpinguid eestikeelses õppeasutuses. [Retensioon geograafia sõnastikule]*
- *Käesolev sõnastik soodustab eestikeelsete õpikute kasutamist ja aitab mõista füüsika tekste. Sõnastikud annavad vene õppekeelega koolide õpilastele ja õpetajatele praktilise vahendi ainete õppimiseks eesti keeles. [Retensioon füüsika ainesõnastikule]*
- *Antud bioloogia ainesõnastiku koostamisega venekeelsete põhikoolide õpilastele on tehtud suur ja tänuväärne töö. Ootame samalaadset õppematerjali ka venekeelsete koolide gümnaasiumiõpilastele. [Retensioon bioloogia ainesõnastikule]*

Positiivsetest aspektidest on retsensioonides esile tõstetud eestikeelsete terminite varustamist sõna põhikäänetega, samuti hästi läbimõeldud ja õpilaste jaoks arusaadavaid selgitusi. Metodoloogilisest küljest on sõnastike koostajad ja retsensendid toonud positiivse aspektina välja ka sõnastike lõppu lisatud vene-eesti terminiloendi, mis hõlbustab termini eesti vaste leidmist. Peamiste puudustena on samas välja toodud ebatäpsusi terminite vene keelde tõlkimisel.

Sõnastike ettevalmistuse ja koostamise seisukohalt võib aga puudusena välja tuua asjaolu, et sõnastike toimetamise ja retsenseerimise kõrval ei ole projekti lähteülesandes ette nähtud koostatavate õppematerjalide testimist õpetajate ja õpilaste seas. Seetõttu on sõnastike õppetöös kasutamist eelnevalt testitud vaid osaliselt ning seda autorite/ koostajate enda initsiatiivil. Samas oleks sarnaselt teistele Phare 2003-2006 raames ellu viidavatele projektidele, mis puudutavad õppematerjalide koostamist, olnud soovitatav planeerida projekti tegevustesse ka (vähemalt osaline) sõnastike piloot-testimine.

Teiseks puuduseks võib pidada sõnastike metodoloogilise juhendi puudumist ehk kuidas sõnastikke tuleks ja saaks õppetöös kasutada. Projekti lähteülesande kohaselt ei ole sõnastike koostajal vastava juhendi koostamise nõuet ning selle koostamine saab käesoleva projekti raames toimuda jällegi vaid sõnastike koostajate ja autorite enda initsiatiivil. Soovitatav oleks olnud vastava metodoloogilise juhendi koostamise nõude lisamine projekti tegevustesse.

Projekti tegevuste elluviimisel on ilmnenud vajadus projekti tegevuste kuuajaliseks pikendamiseks. Ühelt poolt on pikenduse taotlus ajendatud arvutianalüüsiga kaasnenud suuremast töömahust. Teiselt poolt on aga ajapikendus põhjendatud projekti tegevuste

ajastuse muutmise vajadusega. Vastavalt projekti lähteülesandes ette antud ajalisele raamile oli sõnastike levitamine ja sihtrühma teavitamine planeeritud detsembrisse 2005.a, mis on aga tulenevalt semestri lõpust ning jõulu- ja koolivaheajast sihtrühma seisukohalt vastavateks tegevusteks ebasobiv aeg. Seetõttu on sõnastike koolidesse toimetamine ja teavitamisüritused ning seega projekti tegevuste lõpetamine kavandatud valdavalt jaanuarisse 2006.a.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti eesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Huvi ja vajadust väljatöötatavate õppematerjalide järele võib hinnata suuremaks, kui sõnastike tiraaž ja jaotuspõhimõtted ette näevad. Vene õppekeelega põhikoolide kõrval võib sõnastike potentsiaalse kasutajaskonnana näha näiteks kutsekoole, kus põhikooli lõpetanud noored võivad õpinguid jätkata, samuti kõrgkoole, kes tegelevad õpetajakoolituse ning aineõpetajate täiendkoolitusega, mille raames saaks antud sõnastikke edukalt õppevahenditena kasutada. Seega on küsimus sõnastike tiraaži ja jaotusvõrgu suurendamise võimalustes. Vajadus analoogse õppematerjali ehk seletavate ainesõnastike järele on sõnastike autorite/ koostajate ja retsensentide hinnangul ka eesti õppekeelega koolides kui ka vene õppekeelega koolide gümnaasiumiastmes.

Projekti üheks võimalikuks jätkutegevuseks võiks olla ka vastavate sõnastike väljaandmine elektroonselt CD-ROM formaadis.

Võimalike jätkutegevuse planeerimist toetab asjaolu, et projekti raames on moodustatud kogemustega, hästitoimiv ja motiveeritud ekspertide meeskond, kelle kogemuse rakendamine võiks olla väärtuslik teiste vene õppekeelega koolidele mõeldud õppematerjalide väljatöötamisel.

Eesti keele oskuste arendamine muukeelsetes kutsekoolides

Projekti eesmärgid ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 4) üldiseks eesmärgiks parandada eesti keele õpetamist muukeelsetes kutsekoolides ning tõsta seeläbi kutsekoolide lõpetajate konkurentsivõimet Eesti tööturul.

Projekti konkreetseteks eesmärkideks on:

- Eesti ja vene õppekeelega kutsekoolide õpetajate ja õpilaste vahetus- ning koolitusprogrammi raamistiku formuleerimine/ väljatöötamine ning partnerlussuhete loomine eesti ja vene õppekeelega kutsekoolide vahel antud programmi läbiviimiseks.
- Eesti ja vene õppekeelega kutsekoolide õpetajate ja õpilaste vahetus- ja koolitusprogrammi elluviimine, mis toetaks õpetajate eesti keele õpetamise oskusi ning õpilaste igapäevast keeleoskust ja kutsealast eesti keele oskust.
- Õppematerjalide (2 ainesõnastiku) väljatöötamist, avaldamist ja jaotamist kutsekoolidele.

Käesoleva projektiga seotud tegevused hõlmavad seega kahte alamtegevust:

- Õpetajate ja õpilaste vahetusprogrammi läbiviimist vene- ja eesti kutsekoolide vahel, milles osaleks vähemalt 100 õpilast ja 30 õpetajat 5 vene õppekeelega kutsekoolist;
- Kahe eestikeelse õppematerjali/ sõnaraamatu väljatöötamist, avaldamist ja jaotamist kutsekoolidele.

Projekti sihtrühmadeks on eesti ja vene õppekeelega kutsekoolide õpilased ja (eesti keele) õpetajad Eesti erinevatest regioonidest (Tallinn ja Harjumaa, Kirde-Eesti, Kagu-Eesti).

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Riikliku integratsiooniprogrammi haridusvaldkonna eesmärki, mille kohaselt peaksid keskhariduse omandanud noored valdama olme ja tööalaseks suhtluseks vajalikul määral eesti keelt ja suutma õppida eesti keeles, toetavate ülesannete ja tegevuste seas on muuhulgas välja toodud järgmised kutsekoolidega seonduvad tegevused:

- eesti keele õppeks ja eesti keeles õppimiseks vajalike õppetingimuste loomine kutseõppeasutustes;
- kutseõppeasutuste vene õppekeelega rühmade üleminek eesti õppekeelele (sh eesti keele süvaõppeprogrammide väljatöötamine ja rakendamine populaarsetel erialadel, sh teeninduses, ning eesti ja venekeelsete õppurite koosõpetamine eestikeelsetes rühmades);
- õppeasutuste vaheliste koostöö arendamine (sh õppurite ja õpetajate vahetusprogrammide kavandamine ja elluviimine).

Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel oli 2004.a Eestis kokku 67 kutsekooli, sh 12 vene õppekeelega kutsekooli (18% kõigist kutsekoolidest) ja 18 kakskeelset, eesti ja vene õppekeelega kutsekooli (27%) (vt tabel 21). Sealjuures on kutsehariduse statistika kohaselt üksnes vene õppekeelega kutsekoolide arv viimastel aastatel vähenenud.⁷⁴ Antud tulemus peegeldab trendi, kus vene õppekeelega rühmades toimub osaline üleminek eestikeelsele õppele ja/ või liitumine eestikeelsete õpperühmadega.

Tabel 21. Kutsehariduskoolid õppekeele alusel 2004/2005 õ-a

Kutsehariduskoolide õppekeel	Koguarv	Osakaal %
Eesti keel	37	55
Vene keel	12	18
Eesti ja vene keel	18	27
Kokku	67	100%

Kutsekoolide vene õppekeelega rühmades õppis 2004/2005 õ-a ca 10 400 õpilast, kes moodustasid 35% kutsekoolide õpilaste koguarvust (vt tabel 22). Sealjuures pole kutsekoolides õppivate eesti ja vene õpilaste suhe võrreldes 1990.aastate algusega oluliselt muutunud.⁷⁵

⁷⁴ Kutsehariduse valdkonna statistika põhinäitajad seisuga 1. oktoober 2004. Haridus- ja teadusministeerium. www.hm.ee

⁷⁵ Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium. www.hm.ee

Tabel 22. Kutsekoolide õpilased õppekeele alusel 2004/ 2005 õ-a

Õpilased õppekeele alusel	Koguarv	Osakaal %
Eesti keel	19 523	65
Vene keel	10 392	35
Kokku	29 915	100%

Venekeelsete kutsekoolide lõpetajate riigikeeleoskust võib vaadelda ühe osana nende kutseoskustest. Antud vaatest lähtuvalt on venekeelsetes kutsekoolides ühendatud eesti keele õpe kutsealase eesti keele õppega, et täiendada õpilaste kutseoskusi ja -teadmisi ka vastavate eesti keele oskustega ning suurendada seeläbi muukeelsete kutsekoolide lõpetajate konkurentsivõimet tööturul – seda olukorras, kus töötuks jäämise risk on muukeelse elanikkonna, sh noorte seas tervikuna kõrgem (seda tingituna muuhulgas Ida-Virumaa regiooni kõrgematest tööpuuduse näitajatest). Nii on riikliku õppekava kohaselt põhihariduse baasil tegutsevates venekeelsetes kutsekoolides nähtud ette 4 nädalat eesti keele õpet, sh 1 nädal kutsealase eesti keele õpet.

Kutsekeskharidust omandavate muukeelsete kutsekoolide lõpetajate puhul on positiivne eesti keele riigikeele eksami sooritamine ka üheks kooli lõpetamise eelduseks. Samas, nagu näitab riigikeeleeksami statistika, on muukeelsete kutsekoolide lõpetajate riigikeeleeksami tulemused oluliselt madalamad, võrreldes näiteks muukeelsete gümnaasiumide lõpetajate riigikeeleeksami tulemustega (vt tabel 23).⁷⁶

Tabel 23. Keskmised riigikeeleeksami tulemused vene õppekeelega koolides 2002-2004.a

Koolitüüp	2002	2003	2004
Gümnaasium	69.18	73.69	73.89
Kutseõppeharidusasutus	38.32	42.08	50.65

Venekeelsete kutsekoolide seas 2004.a läbi viidud kutsehariduse arengut kaardistava uuringu⁷⁷ tulemuste kohaselt võib kutsekoolide õpilaste huvi eesti keele õppimise vastu hinnata samas suhteliselt suureks. Samuti peab valdav osa muukeelsete kutsekoolide õpilastest (83%) eesti keele õppimist vajalikuks.

Peamiseks probleemiks eesti keele õpetamisel võib venekeelsetes kutsekoolides pidada õpetajate ebapiisavat eesti keele oskust, seda eeskätt erialaaine õpetajate puhul, kellest enamik hindas oma eesti keele oskust pigem halvaks. Eesti keele alast täiendkoolitust peab vajalikuks ligi kolmveerand venekeelsete kutsekoolide eesti keele õpetajatest ja 90% aineõpetajatest. Samas, nagu uuringu tulemused näitavad, on neljandikul õpetajatest, kes uuringu läbiviimisel hetkel ei viinud ise läbi eestikeelset erialaõpet, põhimõtteline valmisolek selleks olemas.

Uuringu andmetel pärsib kutsekoolide õpetajate ja õpilaste hinnangul eesti keele omandamist kõige enam just eestikeelse suhtluskeskkonna puudumine.

⁷⁶ Allikas: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. www.rekk.ee; Riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" rakendamine 2004.a. Tallinn 2005.

⁷⁷ Kutsehariduse areng venekeelsetes kutseõppeasutustes. Faktum, 2004.

Projekti teostus ja saavutatud tulemused

Käesoleva projekti teostajaks on Kesk-Eesti Arenduskeskuse AS. Kuna projektiga seotud tegevused pole vahehinnangu koostamise ajaks veel lõppenud (projekti tegevuste kestvus 16. märts 2004.a – 31. detsember 2005.a), siis on hinnangu andmisel lähtutud vaid projekti vahetulemustest.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
Õpetajate ja õpilaste vahetusprogrammi läbiviimine vene- ja eesti kutsekoolide vahel, milles osaleks vähemalt 100 õpilast ja 30 õpetajat 5 vene õppekeelega kutsekoolist.	6 eestikeelse ja 6 venekeelse kutsekooli vahel on läbi viidud vahetus- ja koolitusprogramm, milles osales 99 õpilast ja 31 õpetajat.
Kahe eestikeelse õppematerjali/ sõnaraamatu väljatöötamine, trükkimine ja jaotamine kutsekoolidele.	Sõnaraamatute väljatöötamiseks on moodustatud ekspertide meeskonnad, kes on koostanud vene-eesti sõnastikud turismi/ rekreatsiooni ja tervishoiu/ meditsiini erialal. Koostatud sõnaraamatud on läbinud toimetamise ja retsenseerimise ning on trükkimiseks ettevalmistatud.

Kokku on kutsekoolide õpetajate ja õpilaste vahetusprogrammis osalenud 12 kooli, sh 6 eesti- ja 6 venekeelset kutsekooli. Projektis osalenud koolide suurem arv on tingitud eeskätt vene õppekeelega kutsekoolide huvist õppevahetusprogrammides osalemise vastu. Koolide valikul on arvestatud erialade kattuvust, mis võimaldaks just kutsealase eesti keele praktikat.

Muukeelsete kutsekoolide seas oli tegemist 5 Kirde-Eesti ja 1 Tallinna kutsekooliga. Ehkki koolide valikul ei lähtud regionaalsetest kriteeriumidest, olid projekti kaasatud seega valdavalt Kirde-Eesti kutsekoolid. Tallinna kutsekoolide huvi projektis osalemise vastu osutus tagasihoidlikuks, mida koolide esindajad põhjendasid omakorda õpilastepoolse huvi puudumisega. Kõik eestikeelsed kutsekoolid pärinesid väljapoolt Tallinna/Harjumaa ja Kirde-Eesti regiooni.

Sihtrühma esindajate kaasamisel on suudetud seega edukalt toime tulla riskidega, mis on seotud vahetusprogrammist huvitatud koolide leidmisega. Projekti läbiviija hinnangul valmistas raskusi just eestikeelsete partner-kutsekoolide leidmine, kes oleksid motiveeritud vene õppekeelega kutsekoolide õpetajate ja õpilaste vahetusprogrammi omapoolsest toetamisest.

Käesoleva projekti tugevuseks võib kutsekoolide õpetajate ja õpilaste seisukohalt lugeda just eesti keele oskuste ja erialase praktika ühendamist. Käesoleva vahetusprogrammi ettevalmistusel ja läbiviimisel on sealjuures toetunud varasemate integratsiooniprojektide raames läbi viidud eesti- ja venekeelsete kutsekoolide õpilastevahetuse kogemusele, sh Phare toetussüsteemi III etapis sisaldunud kutsekoolide õpetajate ja õpilaste vahetusprojektile.

Programmis osalejate keeleoskuse paranemise hindamiseks on vahetusprogrammi eel ja järel viidud läbi spetsiaalsed keeletestid nii üldkeeleoskuse kui erialase eesti keele oskuse osas, mille tulemuste põhjal saab hinnata projekti eesmärkide saavutamist ja tulemuslikkust.

Muukeelsete kutsekoolide õpetajate sihtrühma puhul oli vahetusprogrammi tulemuslikkuse suurendamiseks lülitatud programmi ka praktilise õppetöö läbiviimise tingimus, mis aitab kinnistada omandatavate teadmiste ja oskuste rakendamist.

Projekti raames on läbi viidud ka õpilaste ja õpetajate tagasiside kogumine, mille tulemused kajastuvad projekti tegevuste lõpparuandes.

Arvestades vastava keelepraktika lühiajalisust, on sarnaste ühekordsete keeleõppe projektide puhul oluline kindlustada projekti raames saavutatud tulemuste, s.o. omandatud keeleteadmiste/ paranenud keeleoskuse taseme säilitamiseks vajalikud tingimused ja võimalused. Käesoleva projekti puhul on muukeelsete kutsekoolide õpetajate ja õpilaste näol tegemist valdavalt Kirde-Eesti piirkonna elanikega, kelle puhul on eesti keele oskuste säilitamine keerulisem ka eestikeelse suhtluskeskkonna piiratuse tõttu regioonis. Seetõttu aitaksid käesoleva projekti raames saavutatud tulemuste säilitamisele muuhulgas kaasa sarnaste vahetusprogrammide kordamine ning koolidevahelise kontaktide ja suhtluse jätkumise toetamine-soodustamine.

Antud projekti tegevuste jätkusuutlikkust toetab ka Euroopa Sotsiaalfondi projekt "Eestikeelse õppe laiendamine venekeelsetesse kutseõppeasutustes" (2004-2007), mis hõlmab kutsekoolide varustamist mitmesuguste keeleõppeks mõeldud õppematerjalide ja – vahenditega, õpetajatele eestikeelses töökeskkonnas pakuvat praktikavõimalust ning täiendkoolitust erialakeele õpetamiseks.⁷⁸

Projekti otseste eesmärkide kõrval on täiendavate saavutustena oluline välja tuua järgmisi momente. Nii on projekti tegevused aidanud eestikeelse sihtrühma puhul vabaneda muukeelse elanikkonnaga seotud eelarvamustest ja negatiivsetest stereotüüpidest ning soodustanud eesti ja muukeelsete noorte vahelist suhtlust ja koostööd, mis on jätkunud ka vahetusprogrammi lõppedes.

Vahetusprogrammis osalenud muukeelsete kutsekoolide õpilaste puhul, kelle näol oli valdavalt tegemist Kirde-Eesti koolide õpilastega, on samavõrd oluline välja tuua hariduse ja tööalase mobiilsuse võimaluste teadvustamist, samuti õpingute jätkamiseks vajaliku motivatsiooni ja enesekindluste tõstmist.

Teise tegevusliinina hõlmab käesolev komponent ainesõnastike väljatöötamist vene õppekeelele kutsekoolide jaoks. Ainesõnastike väljatöötamiseks on loodud ekspertide meeskonnad, kes on koostanud vene-eesti terminoloogia sõnastikud kahel erialal: turismi- ja puhkemajandus ning tervishoid ja sotsiaaltöö. Erialade valikul on lähtutud kutsekoolide vajadustest ning varasemate sõnastike puudumisest antud valdkondades.

Mõlema aine sõnastikud sisaldavad vähemalt 3000 erialast terminit tõlkega vene keelest eesti keelde koos eestikeelsete terminite registriga. Koostatud sõnaraamatud on läbinud ka toimetamise ja retsenseerimise. Eestikeelse aineõppe toetamise eesmärgil oleks võinud käesolevate sõnastike puhul samas eelistada eestikeelsete seletavate sõnastike koostamist – seda näiteks sarnaselt venekeelsetele põhikoolide jaoks käesoleva Phare projekti raames väljatöötavate seletavate ainesõnastikega (vt komponent 3). Käesoleval juhul on sõnastike baaskeelena kasutatud ikkagi vene keelt.

Sarnaselt teiste Phare programmi tegevustega, mille eesmärgiks on õppematerjalide väljatöötamine, võib projekti teostust raskendavaks teguriks pidada piiratud ajalist ressursi.

Sõnastike planeeritud tiraažiks on 500 koopiat mõlema sõnastiku kohta, mida levitatakse venekeelsetes kutsekoolides. Venekeelsete kutsekoolide kõrval võib sõnastike potentsiaalsete kasutajatena näha ka muid antud valdkonna õpet pakkuvaid haridusasutusi-koole, samuti antud valdkonnas tegutsevaid ettevõtteid ja organisatsioone (nt turismiga

⁷⁸ Vt projekti kohta täpsemalt www.meis.ee

tegelevad ettevõtted), millest tulenevalt võib kaaluda sõnastike tiraaži ja jaotusvõrgu suurendamist jätkuprojektides või riigi tellimusel.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on üldjoontes vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti eesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Projekti jätkutegevustena võib välja tuua sarnaste vahetusprogrammide ning koolidevahelise kontaktide ja suhtluse jätkumise toetamise. Käsitledes keeleoskusi kutseoskuste osana, võib sarnaste vahetusprogrammide läbiviimist kaaluda ka eesti kutsekoolide õpilastele vene keele praktika võimaluste loomiseks ja keeleoskuse toetamiseks.

Kokkuvõtteks

Üleminek eesti keele kui teise keele õppe toetamiselt eestikeelse aineõppe toetamisele märgib sisulist muutust Phare programmide haridusvaldkonna toetuseks suunatud tegevustes. Antud muutuse sissetoomisel aluseks on kavandatud üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele vene õppekeelega koolides alates 2007.aastast, mille osas puudusid käesoleva Phare 2003 programmi koostamisel veel detailsemad tegevuskavad. Seega on antud tegevussuuna valikul püütud hinnata eestikeelsele aineõppele üleminekuga kaasnevaid prioriteetsemaid vajadusi ning nendest lähtuvalt vastavaid lahendusi pakkuda.

Ehkki Phare 2003 programmi tegevused, sh aineõpetajate ümber- ja täiendõpe ning õppematerjalide väljatöötamine on suunatud eestikeelse aineõppe toetamiseks eeskätt põhikooliastmes, eesmärgiga valmistada põhikooli lõpetajaid ette eestikeelsele aineõppele üleminekuks, toetavad need osaliselt või kaudselt ka eestikeelse aineõppe läbiviimist gümnaasiumiastmes. Samas võib eestikeelse aineõppega seonduvaid vajadusi, eeskätt õpetajate ettevalmistust ja koolitust hinnata jätkuvalt püsivaks. Paralleelselt eestikeelse aineõppe alase koolitusega on jätkuvalt vajalik luua võimalusi ja tingimusi ka vene õppekeelega koolide aineõpetajate eesti keele õppeks. Seetõttu on oluline, et Phare 2003 programmi algatusi antud valdkonnas jätkaksid edasised jätkutegevused.

Täiendavad vajadused, millele käesoleva Phare 2003 programmi tegevuste raames on puudunud kate, seonduvad eestikeelse aineõppe alase teavitustööga, mis hõlmaks lisaks vene õppekeelega koolide juhtkonnale ja õpetajatele ka õpilasi ja lapsevanemaid, ning olulisemate sidusrühmade hoiakulise toetuse kujundamisega ülemineku protsessile. Teiseks võib välja tuua eestikeelse aineõppe tulemusi puudutavaid uuringuid, mis aitaksid muuhulgas välja tuua kakskeelse õppega seotud riske ja neid tulemuslikult juhtida.

Keelekümblusprogrammi toetuseks suunatud tegevused

Taust ja vajadused

Keelekümblusmetoodika rakendamist eesti keele õpetamiseks Eesti vene õppekeelegra koolides hakati ette valmistama 1999-2000.a Eesti Haridusministeeriumi, Soome Koolivalitsuse ja Kanada Valitsuse koostöös. Esimesed varajase keelekümbluse (1.-5. klass) klassid avati vene õppekeelegra koolides 2000.a. Hiline keelekümblusprogramm (6.-9. klass) käivitus vene koolides 2003. a ning samal aastal laienes varajane keelekümblus ka muukeelsetesse lasteaedadesse.

Keelekümblusprogrammi elluviimist ja arengut juhib Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse struktuuriüksusena Keelekümbluskeskus, mis loodi Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse vahelise koostöölepinguga 16. jaanuaril 2001.a. Keelekümbluskeskuse funktsioonid hõlmavad:

- õpetajate, õppejõudude, lasteaedade ja koolide juhtkondade ning haridusametnike koolitust ja nõustamist;
- koolitusmaterjalide koostamist ja väljaandmist;
- õppematerjalide koostamist ja väljaandmist;
- teadusuuringute koordineerimist;
- kogemuste vahetamist kodu- ja välismaiste partneritega;
- avalikkuse informeerimist.

Seega on Keelekümbluskeskusel keskne roll ja vastutus kogu keelekümblusprogrammi juhtimise, rakendamise, seire ja arengu eest.

Keelekümblusprogrammi elluviimist ja arengut on seni toetatud nii Eesti riigi eelarvest kui erinevatest välisabi programmidest, sh Kanada Rahvusvahelise Arengu Agentuuri ja Toronto Koolivalitsuse, Soome Kooliameti ja Vaasa Ülikooli, Euroopa Nõukogu, Hollandi saatkonna Matra-KAP fondi ja Euroopa Liidu poolt.

Riiklikul tasandil on keelekümblusmetoodikat tunnustatud ühe eesti keele õppe võimalusena. Keelekümblusprogrammi arengu eesmärgid on määratletud ka aastateks 2000-2007 koostatud riikliku integratsiooniprogrammi tegevuskavades, mille kohaselt on haridusvaldkonna üks eesmärkidest *keelekümblusprogrammiga haaratud lasteaedade ja koolide võrgu laiendamine kogu riigi ulatuses, nii et 2007.a oleks varane keelekümblus 20 lasteaias ja 7 koolis ning hiline keelekümblus 19 koolis.*⁷⁹

Eelmainitud eesmärgid on 2005.a sügiseks osaliselt juba saavutatud ning seatud ulatuselt ka ületatud: varajase keelekümblusprogrammiga on liitunud 11 kooli ja 17 lasteaeda ning hilise keelekümblusega 20 kooli (2 koolis avatakse keelekümblusklassid teadaolevalt 2006.a sügisel).⁸⁰ Sealjuures on keelekümblusprogrammi ulatuslik laienemine toimunud just aastatel

⁷⁹ Riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" alamprogrammide tegevuskavad aastateks 2004-2007 (Muudetud redaktsioon). Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse istungil 14. aprillil 2005.a.

⁸⁰ Allikas: Keelekümbluskeskus. www.kke.ee

2003-2005, sh varajase keelekümbusmetoodika sisseviimine lasteaedadesse ning hiliskeelekümbusprogrammi käivitumine käesoleva Phare 2003 programmi toel (vt tabel 24).

Tabel 24. Keelekümbusprogrammiga liitunud koolide ja lasteaedade arv 2000-2005

Keelekümbusprogramm	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Kokku
Varajane keelekümbus	4	3				4		11
Hiline keelekümbus				4	8	6	2	20
Keelekümbus lasteaedades				9		8		17
Kokku	4	3		13	8	18	2	48

Keelekümbusprogrammi edasise arengu osas võib välja tuua rea tegureid, mis on eelduseks ja/ või ajendiks programmi laienemisele tulevikus, sh lastevanemate ja õpilaste eelistused haridusvõimaluste valikul ja huvi keelekümbusmetoodika vastu; koolide vajadus leida endale konkurentsieeliseid õpilaste arvu kindlustamiseks olukorras, kus muukeelsete õpilaste arv tervikuna väheneb; samuti eelseisev üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele vene õppekeelele gümnaasiumides alates 2007.a.⁸¹

TNS Emori poolt 2004.a sügisel eestikeelse aineõppe olukorda kaardistava ja vajadusi hindava uuringu tulemuste kohaselt kavatses enamus keelekümbusprogrammiga liitunud koolidest keelekümbusmetoodika rakendamist oma koolis laiendada. Ligi kolmandik vene õppekeelele koolidest, kes ei olnud uuringu läbiviimise hetkel programmiga liitunud, väljendas kavatsust seda teha. Sealjuures omakorda kolmandik neist plaanis liituda varajase keelekümbusprogrammiga ning kaks kolmandikku hilise keelekümbusprogrammiga. Antud tulemus näitab üldistavalt, et vene õppekeelele koolide juhid hindavad keelekümbusmetoodikat õpilaste keele- ja aineõppe seisukohalt tulemuslikuks ning senine keelekümbusprogrammide rakendamise kogemus julgustab programmiga liituma või seda kooli tasandil laiendama.⁸²

Nagu ilmneb 2004.a läbi viidud varajase keelekümbusprogrammi jätkusuutlikkuse uuringu tulemustest, eelistab ülekaalukas osa varajase keelekümbusprogrammiga liitunud koolide õpilaste vanematest, et nende laps jätkaks varajase keelekümbusprogrammi lõppedes õppimist keelekümbusmetoodika alusel. Nii eelistas oma lapse õpingute jätkumist keelekümbusklassis põhikooli vanemas astmes 94% ja gümnaasiumiklassides 67% küsitletud lapsevanematest, kusjuures gümnaasiumiastmes nähti peamise alternatiivina keelekümbusklassile õpingute jätkumist eesti õppekeelele koolis. Sarnased eelistused ilmnevad ka varajase ja hilise keelekümbusprogrammi õpilaste õpitulemuste ja lapsevanemate hinnangute uuringust.⁸³ Antud tulemus viitab omakorda vajadusele luua ka gümnaasiumiastmes keelekümbusõpilaste vajadusele vastav õpi- ja keelekeskkond.⁸⁴

⁸¹ Vt. Hiie Asser. "Tendentsid ja tingimused muukeelse kooli arenguks Eestis." 2003. www.hm.ee; Hiie Asser, Maire Küppar, Peeter Kolk. *Keelekümbusõpilaste õpitulemuste ja lapsevanemate hinnangute uuring*. 2004/2005.

⁸² *Eestikeelne aineõpe vene õppekeelele koolides: hetkeolukord ja vajadused*. TNS Emor, 2004.

⁸³ Peeter Mehisto, Hiie Asser. *Varajase keelekümbusprogrammi jätkusuutlikkuse uuring*. 2004/2005. Vt ka Hiie Asser, Maire Küppar, Peeter Kolk. *Keelekümbusõpilaste õpitulemuste ja lapsevanemate hinnangute uuring*. 2004/2005.

⁸⁴ Peeter Mehisto, Hiie Asser. *Varajase keelekümbusprogrammi jätkusuutlikkuse uuring*. 2004/2005.

Ehkki keelekümblusprogrammi otseste sidusrühmade tagasisides väljendub otseselt või kaudselt ootus programmi edasise laienemise suhtes, pole riiklikul tasandil programmi edasist arengut peale 2007.a konkreetset eesmärgistatud. Samuti lõpeb koos käesoleva Phare 2003 programmi lõppemisega 2006.a senine välisabi toetus keelekümblusprogrammidele ning programmi edasine rahastamine jätkub Eesti riigi eelarvest.

Käesoleva Phare 2003 programmi raames keelekümblusprogrammi toetuseks suunatud tegevuste eelarve moodustab kogu programmi algsest eelarvest ca kolmandiku. Keelekümblusprogrammi toetatakse nelja tegevusliini kaudu, millest kolm on suunatud otseselt hiliskeelekümblusprogrammi käivitumise ja rakendumise toetuseks ning üks kogu keelekümblusprogrammi edasise arengu toetuseks:

- Komponent 6: koolitusprogrammi ja õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbluse koolide jaoks.
- Komponent 7: hiliskeelekümbluse koolide varustamine infotehnoloogia vahenditega (arvutite ja printeritega) ning raamatukogumaterjalidega.
- Komponent 8: tehniline abi keelekümblusprogrammidele, mis hõlmab endas:
  - a. Konsultatiivne tugi keelekümblusprogrammi juhtimiseks ja arendamiseks, sh Keelekümbluskeskuse uue juhtimismudeli väljatöötamine;
  - b. Psühholoogilise toetuse oskuste ja teadmiste arendamine hiliskeelekümbluse koolides.

Vajadust eelmainitud tegevuste järele põhjendavad mitmed, osaliselt ka eelnevalt välja toodud asjaolud ja tegurid, mida on detailsemalt käsitletud iga komponendi tegevuste juures.

Eelmainitud komponentidest käsitletakse käesolevas vahehindangus põhjalikumalt komponent 6 ja 8 seotud tegevusi ning nende senist tulemuslikkust.

Komponent 7 raames on varustatud 20 keelekümbluskooli tehniliste vahenditega (arvutid, printerid) ja raamatukogumaterjalidega, lähtudes sealjuures koolides eelnevalt läbi viidud vajaduste kaardistusest. Käesoleva vahehindangu koostamise hetkeks olid kõik antud komponendiga seotud tegevused lõpetatud.

Koolitusprogrammi ja õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbluskoolidele

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 6) üldiseks eesmärgiks töötada välja ja viia ellu hiliskeelekümblusprogrammi operatsioonaalne mudel, mis oleks efektiivne, (ressursiliselt) võimaldatav ning ka edasi laiendatav. Antud mudel peaks vastama Eesti muukeelse elanikkonna vajadustele, toetades nende integratsiooni riigi poliitilisse, sotsiaalsesse ja majanduslikku ellu.

Projekti konkreetseteks eesmärkideks on:

- hiliskeelekümbluse koolitusstrateegia, -plaani ja -programmi väljatöötamine hiliskeelekümbluse koolide jaoks;

- hiliskeelekümbuse koolituse läbiviimine ja rakendamine hiliskeelekümbuse koolides;
- õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbuse koolide jaoks;
- hiliskeelekümbusprogrammi tõhus juhtimine kooli, kohaliku omavalitsuse ja riigi tasandil;
- hiliskeelekümbusprogrammiga seotud teadmiste tõhus juhtimine ja kättesaadavaks tegemine.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- hiliskeelekümbuse koolitusstrateegia, -plaani ja –programmi väljatöötamine hiliskeelekümbuse koolide jaoks, mis lähtuks 15 uue hiliskeelekümbuskooli personali koolitusvajaduste hindamise tulemustest;
- hiliskeelekümbuskoolituse läbiviimine ja rakendamine hiliskeelekümbuse koolides, sh hiliskeelekümbuse metodoloogia 40-päevane koolitus 80 aineõpetajale, klassivaatluse läbiviimine ja tagasiside andmine 80 aineõpetajale;
- 8-10 ainevaldkonna töölehtede ja nende metodoloogiliste juhendite väljatöötamine 7.-8.klassi jaoks, vastavate materjalide testimine koolides ja trükkimiseks ettevalmistamine;
- hiliskeelekümbusmetoodika ja –programmi juhtimist puudutava koolituse läbiviimine koolidirektorite, õppealajuhatajate, koolide meeskondade ning kohaliku omavalitsuse ja Haridus- ja Teadusministeeriumi esindajate seas, sh
  - hiliskeelekümbusmetoodika võtmelemente käsitleva 10-päevase koolituse läbiviimine 15 õppealajuhataja ja 10 kooliinspektori seas;
  - hiliskeelekümbusprogrammi juhtimist käsitleva 10-päevase koolituse läbiviimine 15 koolidirektori, 10 kohaliku omavalitsuse esindaja ja 5 Haridus- ja Teadusministeeriumi esindaja seas;
  - keelekümbuse strateegilist planeerimist käsitleva 20-päevase koolituse läbiviimine 15 koolimeeskonna seas.
- Eelmainitud koolituste, planeerimise ja juhtimisega seotud tegevustest koguneva teadmise kogumine ja säilitamine viisil, mis on tulevikus kergesti kättesaadav ja kasutatav.

Seega on projekti tegevustega hõlmatud erinevad, nii koolisisesed (kooli juhtkond, õpetajad) kui ka koolivälised (kooliinspektorid, kohaliku omavalitsuse ja riigiametnikud) sihtrühmad.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Riikliku programmi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007” aastateks 2004-2007 seatud tegevuskavades on seatud eesmärgiks hiliskeelekümbusprogrammi laienemine 2007.aastaks 19 kooli. 2005.a sügiseks oli hiliskeelekümbusprogrammiga liitunud kokku 18 kooli ning 2 koolis avatakse keelekümbusklassid teadaolevalt 2006.a sügisel.

Vajadust käesoleva projekti tegevuste järele põhjendabki hiliskeelekümblusprogrammi käivitamine 2003.a ning programmiga liitunud koolide arvu mitmekordistumine 2004-2005.a, mis loob vajaduse erinevate, nii koolisest kui kooliväliste sidusrühmade aktiivseks ja tõhusaks kaasamiseks programmi elluviimisega seotud protsessidesse.

Vajadust käesoleva projekti tegevuste järele kinnitavad kaudsel ka varajase keelekümblusprogrammi rakendamise kogemused. Nagu näitasid 2004.a läbi viidud varajase keelekümbluse jätkusuutlikkuse uuringu tulemused, pole õpetajate hinnangul nende ettevalmistus tööks keelekümblusõpetajana olnud sugugi piisav. Samas peavad õpetajad vastavat koolitust keelekümblusprogrammi rakendamisel kõige olulisemaks eduteguriks.⁸⁵ Vastavate õppematerjalide olemasolu peetakse Keelekümbluskeskuse toetuse järel oluliselt kolmandaks eduteguriks. Sellest lähtuvalt võib ka hiliskeelekümblusprogrammi rakendamisel pidada õpetajate kui ka muu koolipersonali koolitust ja ettevalmistust kui ka õppematerjalide väljatöötamist prioriteetseteks vajadusteks.

N-õ koolivälistest teguritest tuuakse mainitud uurimuses keelekümblusprogrammi edutegurite all välja kohaliku omavalitsuse toetust programmi rakendamisele, mille eelduseks on omakorda keelekümblusmetoodika põhimõtete tundmine ning tunnustamine kohaliku omavalitsuse tasandil.⁸⁶

Samas nähtub uuringu tulemustest, et varajase keelekümblusprogrammiga liitunud koolide juhid ei taju täiel määral kohaliku omavalitsuse ning Haridus- ja Teadusministeeriumi osalust ja mõju keelekümblusprogrammi arendamisel ning koolide teadlikkust selles osas tuleks tõsta.⁸⁷

Projekti teostus ja tulemused

Kuna antud projektiga seotud tegevused pole vahehindangu koostamise ajaks veel lõppenud (projekti tegevuste kestvuseks on 5.mai 2004.a – 31.detsember 2005.a), on hinnangu andmisel lähtunud projekti vahetulemustest.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.10.2005)
Hiliskeelekümbluse koolitusstrateegia, -plaani ja -programmi väljatöötamine hiliskeelekümbluse koolide jaoks	Läbi on viidud 16 uue hiliskeelekümbluse kooli personali koolitusvajaduste hindamine, mille põhjal on koostatud ja kinnitatud koolitusstrateegia, -plaan ja -programm. Koolitusstrateegia, -plaani ja -programmi täiendamine jätkub vastavalt tuvastatud vajadustele. Lõpetatud on koolide inimressursside arenguplaani koostamine.
Hiliskeelekümbluse koolituste läbiviimine erinevates sihtrühmades: Hiliskeelekümbluse koolituse läbiviimine ja rakendamine hiliskeelekümbluse koolides, sh hiliskeelekümbluse metodoloogia 40-päevane	Koolitussessioonide läbiviimine on toimunud vastavalt kinnitatud koolitusplaanile: Koolide õpetajate seas on läbi viidud 28-päevane koolitus. Samuti on toimunud 80 aineõpetaja õppetöö vaatlused ning

⁸⁵ Peeter Mehisto, Hiie Asser. *Varajase keelekümblusprogrammi jätkusuutlikkuse uuring*. 2004/2005.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

<p>koolitus 80 aineõpetajale, klassivaatluse läbiviimine ja tagasiside andmine 80 aineõpetajale</p> <p>Hiliskeelekümbelse meetoodika ja –programmi juhtimist puudutava koolituse läbiviimine koolidirektorite, õppealajuhatajate, koolide meeskondade ning kohaliku omavalitsuse ja Haridus- ja Teadusministeeriumi esindajate seas</p>	<p>sellekohase tagasiside andmine.</p> <p>Õppealajuhatajate ja kooliinspektorite seas on läbi viidud 10-päevane koolitus.</p> <p>Koolidirektorite, kohaliku omavalitsuse ning Haridus- ja Teadusministeeriumi ametnike seas on läbi viidud 8-päevane koolitus.</p> <p>Koolide meeskondade seas on läbi viidud 18-päevane koolitus.</p> <p>Koolituste raames on läbi viidud ka tagasiside kogumine osalejatelt.</p> <p>Koolitussessioonide läbiviimine jätkub vastavalt kinnitatud koolitusplaanile.</p> <p>Koolitussessioonide raames on korraldatud esimene hiliskeelekümbelse konverents ning alustatud on teise hiliskeelekümbelse konverentsi ettevalmistusi.</p>
<p>Õppematerjalide väljatöötamine hiliskeelekümbelse koolide jaoks</p>	<p>Moodustatud on töörühmad 10 õppeaine töölehtede väljatöötamiseks 7.-8.klassi jaoks. 10 õppeaines koostatud töölehed (1000 tk) on testitud, toimetatud ja trükkimiseks ette valmistatud.</p>
<p>Hiliskeelekümbelseprogramm on hästi juhitud nii kooli, kohalikul kui riiklikul tasandil</p>	<p>Läbi on viidud koolitussessioonid koolidirektoritele, kohaliku omavalitsuse ja haridus- ja teadusministeeriumi ametnikele (vt eespool). Vastavate koolitussessioonide läbiviimine jätkub.</p>
<p>Hiliskeelekümbelseprogrammi alased teadmised on hästi juhitud ja kättesaadavad.</p>	<p>Koostatud ja heaks kiidetud on teadmiste juhtimise plaan, mis toetub muuhulgas koolitussessioonidest ja juhtimistegevustest kogutud teadmistele.</p>

Käesoleva projekti näol on tegemist ühe komplekssema ja tegevusmahukama projektiga Phare 2003 programmis, mida on oluline arvestada ka seni saavutatud tulemuste hindamisel.

Lähtudes tegelikkuses aset leidnud hiliskeelekümbelseprogrammi laienemisest, on lähteülesandes ette nähtud 15 kooli asemel laiendatud projekti tegevusi 16 uuele hiliskeelekümbelseprogrammiga liitunud koolile. Koolitusprogrammi kaasatud 16 koolist 7 on avanud hiliskeelekümbelse klassid 2004.a sügisel, ülejäänud 9 koolis on vastavate klasside avamine toimunud aga alles 2005.a sügisel.⁸⁸ Seega on koolitusprogrammi koostamisel ja rakendamisel tulnud arvestada asjaoluga, et enam kui poolel koolitusprogrammis osalevatel koolidel puudub varasem või olemasolev kogemus hiliskeelekümbelseprogrammi praktilise rakendamise osas.

Projektiga hõlmatud sihtrühmade seisukohast on oluline, et koolitusprogrammiga on kaasatud nii koolisiseseid (õpetajad, kooli juhtkond) kui ka kooliväliseid sidusrühmi (kohaliku omavalitsuse ja Haridus- ja Teadusministeeriumi ametnikud). See on eelduseks, et

⁸⁸ Siinjuures tuleb andmetes eristada kooli keelekümbelseprogrammiga liitumist ning konkreetselt keelekümbelseklassi avamist koolis. Vormiliselt võib kool liituda programmiga varem ning avada vastava keeleõppeklassi alles järgmisel õppeaastal.

hiliskeelekümblusprogrammi rakendumine toimuks edukalt programmi juhtimisega seotud erinevatel tasanditel.

Sarnaselt teiste Phare 2003 programmi koolitusprojektidega on ka käesoleva projekti üks riskidest seotud sihtrühma esindajate kaasamisega projekti tegevustesse. Kuna korraldatavatel koolitustel osalemine on pigem vabatahtlik, sõltub koolide ja nende esindajate osalus koolitustel sageli kooli juhtkonna otsusest ja valikutest. Käesoleva projekti raames läbi viidava õpetajate koolituse ettevalmistusel kogeti probleeme Narva koolide õpetajate kaasamisega, mis küll suudeti lahendada koostöös Narva linnavalitsuse ja hiliskeelekümblusprogrammiga liitunud koolide ja Keelekümbluskeskuse esindajatega. Ehkki mainitud riske on suudetud edukalt juhtida ning projekti läbiviija on suutnud tagada koolitusrühmade suuruse ette nähtud mahtudes, hõlbustaks sarnaste koolitusprojektide läbiviimist see, kui keelekümblusprogrammiga liitunud koolide kohustused programmi elluviimise osas oleksid täpsemalt määratletud ning hõlmaksid ka programmiga seotud koolitusi. Sama tõdemus kehtib ka komponent 8 raames hiliskeelekümbluskeskustele pakutava psühholoogilise toe koolituse kohta.

Koolituste raames on läbi viidud ka tagasiside kogumine koolitustel osalenud sihtrühmade esindajatelt. Vastavad tagasiside kokkuvõtted ei olnud vahehindangu koostamise ajaks kahjuks veel kättesaadavad. Projekti läbiviijate sõnul on osalejate tagasiside olnud koolitustele tervikuna positiivne.

Koolitustulemuste ehk edasi antud teadmiste ja oskuste rakendamise hindamiseks on läbi viidud koolitustel osalenud õpetajate õppetöö vaatlused ning vaatlustele tuginev tagasisidestamine.

Projekti tegevuste tulemuslikkust kui ka jätkusuutlikkust toetab projekti raames koostatud teadmiste juhtimise plaan, mis toetub muuhulgas erinevatest koolitussessioonidest ja juhtimistegevustest kogutud ja kokku koondatud teadmistele.

Lisaks hiliskeelekümblusprogrammi erinevate sihtrühmade koolitustele hõlmab käesolev komponent ka õppematerjalide ehk hiliskeelekümbluskeskustele 7.-8.klassidele mõeldud ainealaste töölehtede väljatöötamist.

Arvestades olemasolevate ekspertide vähesusest tulenevat õppematerjalide koostajate hõivatust, on esiteks oluline hinnata, et projekti raames on suudetud komplekteerida vajalikud meeskonnad (koostajad, sisulis-keelelised toimetajad, kunstnikud, küljendajad jt) kõigi 10 aine töölehtede väljatöötamiseks ning koordineerida tulemuslikult kõigi meeskondade tööd. Loodud meeskondadele on projekti raames läbi viidud ka vastav koolitus, mis on projekti teostajate hinnangul andnud positiivseid tulemusi nii õppe eesmärgistamise ja mõtestamise, õppetekstide koostamise ja meetoodiliste lahenduste leidmise osas.

Õppematerjalide väljatöötamise protsessis on läbi viidud töölehtede testimine koolides, mis on õppematerjalide koostajatele andnud esmast tagasisidet kasutatajatelt ning võimaldanud õpetajate ootusi loodavate õppematerjalide osas paremini arvesse võtta.

Kuna käesoleva projekti järgne töölehtede (edasi)arendus on Keelekümbluskeskuse ülesanne, jääb vastutus koolitatud õppematerjalide koostajate ja väljatöötajate ning loodud meeskondade edasiarendamise ja rakendamise eest suures osas keskusele. Antud projekti tegevuste jätkusuutlikkuse seisukohalt on seetõttu oluline välja tuua, et osa praeguste õppematerjalide meeskondade liikmetest jätkavad Keelekümbluskeskuse juures tööd 9.klassi jaoks mõeldud töölehtede väljatöötamisel.

Tervikuna on projekti tegevuste elluviimist raskendatud teatud määral kasutatav piiratud ajaline ressurss, mille osas on täiendavaid piiranguid seadnud ka sihtrühma spetsiifikast tingitud ajalised kitsendused mitmesuguste tegevuste läbiviimiseks, st vajadus arvestada koolipersonali ja õpetajate töökoormusega ning kogu õppeaasta ajalise loogikaga. Projekti käigus on tehtud muutusi ka tegevuste üldises ajastuses, mis aga on tähendanud osalist loobumist projekti tegevuste loogilisest järgnevusest (nt koolitusvajaduste hindamine ei ole eelnenud, vaid toimunud paralleelselt tegevuste käivitamisega). See viitab, et projekti läbiviija ei ole projekti koostamisel ning tegevuste käivitamisel suutnud mainitud ajaliste piirangutega piisavalt arvestada. Samas on oluline välja tuua, et vaatamata muudatustele tegevuste ajastuses pole käesoleva projekti puhul tekkinud vajadust projekti tegevuste kestuse pikendamiseks, st tegevuste elluviimine on kokkuvõttes toimunud vastavalt ette antud ajaliste raamidele.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti eesmärgid saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Projekti eesmärkide saavutamise hindamisel tuleb samas tõdeda, et osa projekti alameesmärkide püstitusi ei ole lähtuvalt projekti tegevustest ja lähteülesandes toodud tulemuslikkuse indikaatoritest korrektsed. Nii on hiliskeelekümblusprogrammi juhtimise tulemuslikkuse indikaatoritena välja pakutud tegevuste otsesed väljundid (nt vastavale sihtrühma mõeldud koolitusprogrammi läbiviimine, sihtrühma esindajate arv, kes koolitusel osales jms), mille põhjal ei ole aga otseselt võimalik hinnata hiliskeelekümblusprogrammi juhtimise kvaliteeti erinevatel, eesmärgipüstituses välja toodud tasanditel (kooli, kohaliku omavalitsuse ja riigi tasand). Seetõttu tuleks projekti alameesmärkide sõnastusel lähtuda pigem projekti väljundi-indikaatoritest, mitte projekti tegevuste ootuspärastest mõjudest (st koolituse mõju programmi juhtimise kvaliteedile), mille tõestamine eeldab eraldi hinnangu aluseid ja kriteeriume ning mis võiksid olla sõnastatud pigem projekti (pikemaajaliste) üldeesmärkidena.

Konsultatsioon keelekümblusprogrammi juhtimiseks ja arendamiseks

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (Komponent 8, tegevus 1) üldiseks eesmärgiks konsultatsiooniteenuse osutamine Haridus- ja Teadusministeeriumile, Mitteeestlaste Integratsiooni Sihtasutusele ja Keelekümbluskeskusele toetamaks keelekümblusprogrammide juhtimist ja arendamist.

Projekti konkreetseteks eesmärkideks on:

- Analüüsida keelekümblusprogrammide juhtimise hetkeolukorda ning tuginedes senistele edufaktoritele ning väljakutsetele pakkuda välja lahendus keelekümblusprogrammide juhtimiseks tulevikus, et tagada programmide jätkusuutlikkus ning rakendumiseks vajalikud tugistruktuurid.

- Suurendada Keelekümbuskeskuse suutlikkust keelekümbusprogrammi juhtimisel ning arendamisel.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- Keelekümbusprogrammide juhtimise hetkeolukorra kaardistust koos ettepanekute tegemisega tulevikuks;
- Keelekümbusprogrammide juhtimismudeli koostamist koos tegevuskavaga vastava juhtimismudeli elluviimiseks, mis hõlmaks tegevusi muudatuste väljatöötamiseks ja ellurakendamiseks kui ka rakendamise järelvalveks ja tulemuslikkuse hindamiseks;
- Keelekümbuskeskuse rolli, vastutusala ja strateegilise plaani täpsustamist.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Vajadust keelekümbusprogrammide juhtimisalase konsultatsiooni järele põhjendavad mitmed tegurid:

- Esiteks on viimastel aastatel toimunud keelekümbusprogrammi ulatuslik laienemine, mis on kaasa toonud keskuse poolt koordineeritavate tegevuste mahu olulise kasvu (vt täpsemalt eespool ptk 3.3.1).
- Teiseks lõpeb 2005.a lõpus senine koostööleping Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Mitme-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse vahel, millega on sätestatud keelekümbusprogrammide senine koordineerimine ja Keelekümbuskeskuse juhtimine.
- Mainitud koostöölepingu osapooltel puudub konkreetne ja läbimõeldud visioon keelekümbusprogrammide koordineerimisest ning Keelekümbuskeskuse rollist ja vastutusest peale käesoleva riikliku integratsiooniprogrammi lõppu 2007.a.
- Koos EL Phare 2003 programmi lõppemisega 2006.a lõpeb senine välisabi keelekümbusprogrammidele, mis on seni olnud oluliseks toeks programmide käivitamisel, rakendamisel ja arendamisel. Programmi edasine rahastamine jätkub Eesti riigi eelarvest, mis ka keelekümbusprogrammidele eraldatava eelarve kogumahu vähenemist võrreldes senisega.

Antud vajadused kajastuvad ka Keelekümbuskeskuse arengustrateegias aastateks 2004-2008, mis muuhulgas näeb ette rahastamiskeemi väljatöötamise keelekümbusprogrammide rakendamiseks; sidusrühmade kaasamise programmi juhtimisse, arendamisesse ja elluviimisesse; tugisüsteemide loomise programmi sujuvaks toimimiseks; keskuse tegevuste ja töökorralduse kava väljatöötamise alates 2008.a, mis määratleks keskuse rolli ja funktsioonid haridusasutuste süsteemis ning hõlmaks ka üleminekustrateegiat välistoetuseta toimetulekuks.⁸⁹

Varajase keelekümbusprogrammi jätkusuutlikkuse uuringu tulemuste kohaselt on nii keelekümbuskoolide juhtide kui õpetajate hinnangul keelekümbusprogrammi üheks peamisteks ja olulisemateks eduteguriteks programmi senine juhtimine Keelekümbuskeskuse

⁸⁹ Vt täpsemalt *Keelekümbuskeskuse arengustrateegia 2004-2008*. www.kke.ee

poolt ning viimase toetus koolidele, mis on aidanud kindlustada programmi edukat arengut.⁹⁰ Seetõttu on oluline, et Keelekümbaluskeskus suudaks oma olulise partneri rolli koolide toetamisel jätkata.

Samas toob uuring välja, et koolijuhid ei taju täiel määral kohaliku omavalitsuse ja Haridus-ja Teadusministeeriumi osalust ja mõju keelekümbalusprogrammi arendamisel ning riigi investeeringuid programmi ei teadvustata piisavalt.⁹¹ Antud tulemus viitab vajadusele täpsustada osapoolte rolle programmi juhtimisel ja arendamisel kui ka tõhustada osapoolte vahelist koostööd keelekümbalusprogrammide rakendamisel. Arvestades programmi arenguga kaasnevat töökoormust ja lahendustvajavate probleemide ringi kasvu, soovivad uuringu autorid Keelekümbaluskeskusel koos koolide ja partneritega välja töötada vastutuse jagamise kava, mis laiendaks viimaste rolli programmi rakendamisel, ning standardid keelekümbalusprogrammi akrediteerimiseks.⁹²

Projekti teostus ja tulemused

Kuna käesoleva projektiga seotud tegevused pole vahehinnangu koostamise ajaks veel lõppenud (projekti tegevuste kestvuseks on 2. mai 2005 – 1.märts 2006.a), on hinnangu andmisel lähtunud projekti vahetulemustest.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.10.2005)
Keelekümbalusprogrammide juhtimise hetkeolukorra kaardistamine	Vastav analüüs on teostatud ning tulemused on vormistatud aruandena.
Keelekümbalusprogrammide juhtimismudeli väljatöötamine, mis tagab programmide jätkusuutlikkuse ning rakendumiseks vajalikud tugistruktuurid	Strateegia ja muudatuste protsesside juhtimiseks vajalikud tingimused on määratletud. Projekti teostaja hinnangul on eesmärk projekti lõpuks saavutatav.
Keelekümbaluskeskuse strateegia ja rolli täpsustamine	Analüüsitud on keskuse rolle ja tegevusi keelekümbalusprogrammide juhtimisel. Ettepanekud rollide muutmiseks on tehtud. Projektiläbiviija hinnangul on eesmärk projekti lõpuks saavutatav.
Keelekümbaluskeskuse suutlikkuse tõstmine Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt keskusele määratud eesmärkide edukal saavutamisel	Projekti läbiviija hinnangul on eesmärk saavutatav läbi rollide ja vastutuse täpsema defineerimise ja muudatuste elluviimiseks vajalike tegevuskavade koostamise.

Käesoleva projekti näol on tegemist otseselt keelekümbalusprogrammide jätkusuutlikkust kindlustavate tegevustega, mille kavandamisel on Phare 2003 programmi raames osatud ette näha keelekümbalusprogrammide juhtimise ja arenguga seotud strateegilisi vajadusi.

Põhimõtteline muutus, mille vajalikkust keelekümbalusprogrammi ja Keelekümbaluskeskuse uute juhtimisaluste väljatöötamisel rõhutatakse, on see, et kui seni on keelekümbalusprogrammi juhitud projektjuhtimise ja projektipõhise finantseerimise põhimõttel, toetudes sealjuures suures osas välisabile, siis arvestades programmi mahu kasvu ja

⁹⁰ Peeter Mehisto, Hiie Asser. *Varajase keelekümbalusprogrammi jätkusuutlikkuse uuring*. 2004/2005.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

Keelekümbuskeskuse strateegiat aastateks 2004-2008, mis lähtub muuhulgas eeldusest, et keelekümbus on Eesti haridussüsteemi lahutamatu osa, tuleks keelekümbusprogrammi ka juhtida kui Eesti haridussüsteemi integreeritud osa. See omakorda eeldab rollide ja vastutuse jagamist erinevate programmi juhtimise ja rakendamise seotud osaliste ehk Haridus- ja Teadusministeeriumi, Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse ja Keelekümbuskeskuse vahel.

Üheks olulisemaks probleemiks keelekümbusprogrammide uue juhtimismudeli väljatöötamisel võib pidada regulatiivse raamistiku puudumist riiklikul tasandil, milles oleks määratletud keelekümbusprogrammi riiklikud eesmärgid ning millest vastava juhtimismudeli koostamisel ja/ või rakendamisel saaks lähtuda. Siinjuures ei ole piisav näiteks keelekümbuskeskuse arengustrateegiast lähtumine, mis ei ole vaadeldav keelekümbusprogrammide strateegiana riiklikul tasandil ning mida ei toeta otseselt ka riiklikult rahastatav tegevuskava. Praeguse sisalduvad riikliku integratsiooniprogrammi 2004-2007.a tegevuskavades eesmärgid keelekümbusprogrammi laienemiseks ja arenguks kuni 2007.a.⁹³ Keelekümbusprogrammi tegevuste riikliku eesmärgistamise puudumist võib käesoleva projekti tegevuste ja nende tulemuste rakendamise seisukohalt pidada seetõttu ka üheks riskiteguriks.

Järeldused ja ettepanekud

Tervikuna on projekti senine elluviimine toimunud vastavalt lähteülesandele ning projekti vahetulemustele toetudes võib projekti eesmärgi hinnata lähteülesandes kirjeldatud tegevuste ulatuses saavutatavateks. Samas ei saa projekti ühe alameesmärgi püstitust pidada projekti tegevustest lähtuvalt korrektseks ega põhjendatuks. Nii võib pidada problemaatiliseks hinnangu andmist sellele, kuivõrd on käesoleva projekti tegevuste tulemusel *tõusnud Keelekümbuskeskuse suutlikkus saavutada Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt keskusele määratud eesmärgid*. Esiteks kätkeb eesmärgipüstituses eeldus, et Keelekümbuskeskuse eesmärgid on Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt määratletud. Teiseks on kaheldav, kas antud eesmärgi saavutamist on võimalik hinnata käesoleva projekti tegevuste ning laiemalt kogu Phare 2003 programmi kestvuse vältel. Samuti pole projekti lähteülesandes esitatud konkreetseid näitajaid ega aluseid, millest lähtuvalt antud eesmärgi saavutamist hinnata. Käesoleva projekti alameesmärgina võiks seega mõista pigem *eelduste ja tingimuste loomist Keelekümbuskeskuse tegevussuutlikkuse tõstmiseks*.

Psühholoogilise toetuse oskuste ja teadmiste arendamine hiliskeelekümbuskoolides

Projekti eesmärk ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (Komponent 8, tegevus 2) üldiseks eesmärgiks tõsta programmi juhtimise ja rakendamise suutlikkust psühholoogialase koolituse läbiviimise toel hiliskeelekümbusprogrammi koolides.

Projekti konkreetseteks eesmärkideks on:

⁹³ Vastavalt riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" aastateks 2004-2007 seatud tegevuskavadele on haridusvaldkonna üks eesmärkidest keelekümbusprogrammiga haaratud lasteaedade ja koolide võrgu laiendamine kogu riigi ulatuses, nii et 2007.a oleks varane keelekümbus 20 lasteaia ja 7 koolis ning hiline keelekümbus 19 koolis.

- Selgitada välja hiliskeelekümbelusprogrammiga liitunud koolide personaliküsimused hiliskeelekümbelusprogrammi rakendamisel, mille lahendamiseks on vajalik psühholoogiline tugi.
- Töötada välja koolitusprogramm, mis tagaks psühholoogilise toetuse tulemuslikkuse.

Projekti ülesandeks on arendada muudatuste protsessis osalevate võtmeisikute teadmisi ja praktilisi oskusi psühholoogilise nõustamise valdkonnas. Võtmeisikutena on projekti lähtedokumendis määratletud isikuid, kes pakuvad või on võimelised pakkuma psühholoogilise nõustamise teenust koolis. Psühholoogilise nõustamise oskuste all on välja toodud näiteks:

- juhtkonna psühholoogilist nõustamist meeskonnatöö kujundamisel ja juhtimisel;
- õpetajate psühholoogilist nõustamist meeskonnatöö kujundamisel ja juhtimisel;
- õpetajate psühholoogilist nõustamist kool-lapsevanem suhte juhtimisel;
- psühholoogilise nõustamise võtete kasutamist õpilaste nõustamisel.

Projektiga seotud tegevused hõlmavad:

- koolitusvajaduse väljaselgitamist ning koolitusprogrammi ja -materjalide väljatöötamist;
- koolituste ettevalmistust, sh osalejate teavitamist ja registreerimist, gruppide komplekteerimist;
- koolituste läbiviimist, sh tagasiside kogumist osalejatelt.

Projekti vajadust põhjendavad tegurid

Kõige üldisemalt on vajadus käesoleva tegevuse ehk psühholoogilise nõustamise ja koolituse järele ajendatud hiliskeelekümbelusprogrammi ellurakendamisest ja sellega kaasnevatest muudatuste protsessidest.

Vajadust psühholoogilise nõustamise oskuste järele keelekümbelusprogrammiga liitunud koolides näitavad muuhulgas varajase keelekümbeluse jätkusuutlikkuse uuringu tulemused, mille kohaselt võib varajase keelekümbeluse programmi rakendamisel pidada olulisteks eduteguriteks kooli tasandil head koostöökultuuri juurutava õpetajate ja juhtkonna meeskonna kujunemist, samuti programmi juurutamise ja arendamisega seotud riskide maandamist. Välja selgitatud eduteguritest lähtuvalt on uuringu soovitude hulgas mainitud ka muutuste juhtimist ning õpilaste erivajaduste arvestamist toetavate koolituste läbiviimist koolides.⁹⁴

Projekti teostus ja tulemused

Kuna projektiga seotud tegevused pole vahetulemuse koostamiseks veel lõppenud (projekti tegevuste kestvuseks on 2. mai 2005 – 1. märts 2006.a), on hinnangu andmisel lähtutud vaid projekti vahetulemustest.

⁹⁴ Peeter Mehisto, Hiie Asser. *Varajase keelekümbelusprogrammi jätkusuutlikkuse uuring*. 2004/2005.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.10.2005)
Koolitusprogrammi koostamine hiliskeelekümblusprogrammi juurutamisel osalevatele võtmeisikutele lähtuvalt eelnevalt läbi viidud koolitusvajaduse hindamisest	Hiliskeelekümbluse koolides on läbi viidud psühholoogia-alase koolitusvajaduse hindamine, millest lähtuvalt on koostatud vastavad koolitusprogrammid- ja materjalid.
Kuni 40 võtmeisikut hiliskeelekümbluskoolist on läbinud kaks 2-päevast koolitust.	Ühes koolitusgrupis on läbi viidud kaks 2-päevast ehk I ja II tsükli koolitus ning teises koolitusgrupis üks 2-päevane ehk I tsükli koolitus. Kahes koolitusgrupis kokku (eestikeelne grupp ja venekeelne grupp) on koolitusel osalenud 30 õpetajat või psühholoogi-sotsiaaltöötajat hiliskeelekümblusega liitunud koolidest. Osalejatelt on kogutud tagasiside hinnangud.
Võtmeisikute oskused ja teadmised psühholoogilise toetuse osas on omaks võetud ja rakendatud.	Osalejatele on teadmiste rakendamiseks antud koduülesanne, mille põhjal tulemushindamist läbi viia. Projekti teostaja hinnangul on tulemus saavutatav II koolitustsükli lõppedes planeeritava järel- ja jätkutegevuste kaudu.
Koolide suutlikkus juhtida hiliskeelekümblusprogrammi juurutamisega kaasnevate muudatuste elluviimist on tõusnud.	Koolituses osalejatele on antud teadmised ja oskused muudatuste elluviimiseks ja juhtimiseks. Projekti teostaja hinnangul on tulemus osaliselt saavutatav. Tulemuse täielik saavutamine eeldaks järel- ja jätkutegevusi, kuna koolide teadmised ja suhtumine muudatuste juhtimise ja psühholoogilise toetuse rolli osas ei ole kõikides koolides veel tasemel, mis võimaldaks vajalikke muudatusi hinnata ja neid edukalt juhtida.

Sarnaselt komponent 6 raames teostatavate hiliskeelekümbluskoolide koolitustega on ka käesoleva koolitusprojekti üks riskidest olnud seotud sihtrühma esindajate kaasamisega ning nõutava osalusmäära tagamisega. Kavandatud kuni 40 osalejast on kahte esimesse koolitusgruppi registreeritud 30 inimest hiliskeelekümblusprogrammiga liitunud koolidest. Kuna koolitustel osalemine toimub põhimõtteliselt vabatahtlikkuse alusel, võiks koolituste läbiviimist ning seeläbi ka keelekümblusprogrammide tulemuslikku juhtimist ning rakendamist toetada hiliskeelekümblusprogrammiga liitunud koolide kohustuste detailsem määratlemine, sh keelekümblusprogrammiga seonduvate koolituste osas.

Käesoleva koolituse korralduse ja selle sisu osas on vastavalt projekti lähtetingimustele läbi viidud nii vajaduste hindamine kui ka tagasiside kogumine koolitusel osalenud koolide esindajatelt. Projekti vahearuanandes toodud kahe esimese grupi esimese koolitustsükli tagasiside kokkuvõttest ilmneb, et ehkki osalejate rahulolu koolituse korralduse, lektori ja koolitusmaterjalidega oli valdavalt väga positiivne, kujunesid keskmised hinnangud sellele, kuivõrd koolitusel pakutu vastas osaleja ootustele ning kuivõrd saadud teadmised ja ideed on rakendatavad igapäevatoos, suhteliselt madalamaks.

Osalejate kommentaaride põhjal oodati koolituselt enam seotust Eesti haridussüsteemi kontekstiga ja hiliskeelekümblusprogrammiga (*rohkem puudutada teemasid seoses*

hetkeprobleemidega; hetkeolukord hariduselus ja koolide tulevik, sh üleminek eestikeelsele haridusele), ning enam praktilisi näiteid ja konkreetseid juhiseid kooli, klassi ning lapsevanemate tasandil toimimiseks (*õpilastel tekkivad probleemid; vastused, kuidas konkreetset aidata lapsi ja lapsevanemaid; rohkem näiteid praktikast; tahaksin rohkem praktilist tööd; kindlad lahendused ja mõtted, kuidas toetada lapsi; külastada kooli, keelekümbusklassi*). Samuti sooviti koolitust probleemkäitumisega õpilaste osas ning suhtlemisel lapsevanematega. Kuna projekti sihtrühma näol on tegemist koolidega, kelle olemasolev kogemus hiliskeelekümbusprogrammi rakendamisega on suhteliselt lühiajaline või puudub üldse (nt 2005.a hiliskeelekümbusklassid avanud koolid), on mõistetav, et osalejate ootused on seotud väga praktiliste ja näitlike juhistega psühholoogilise toe pakkumise osas.

Arvestades, et koolitusmaterjalid olid koostatud lähtuvalt eelnevalt koolides läbi viidud koolitusvajaduse hindamisest, võib oletada, et sihtrühma esindajate ootused erinevad osaliselt tuvastatud vajadustest või pole koolitusmaterjalide koostamisel siiski piisavalt arvestatud vajaduste hindamise tulemustega või sihtrühma ootustega. Võimalusel tuleks esimese koolitustsükli põhjal kogutud tagasisidega arvestada teise koolitustsükli läbiviimisel ning viia koolitusmaterjalidesse sisse ka vastavaid täiendusi. Samuti on võimalik, et sihtrühma ootused koolituse ja selle teemade osas ongi kavandatult kaetud koolitustsükli järgnevate osadega.

Kuna projekti üks alameesmärke on seotud koolitusel omandatud oskuste ja teadmiste omaksvõtuga ning rakendamisega, on antud eesmärgi saavutamiseks lülitatud koolitusprogrammi iseseisvaid ülesandeid, mille põhjal saab hinnata koolitusprogrammis sisalduvate teadmiste ja oskuste omandamist. Samas pole käesoleva projekti ülesannetes kirjeldatud aluseid või eeldatud tegevusi, millest lähtuvalt saaks hinnata vastavate teadmiste ja oskuste hilisemat, koolituse järgset rakendamist. Koolituse tulemuslikkuse hindamine omandatud teadmiste ja oskuste osas eeldaks täiendavate koolitusjärgsete tegevuste, nt vaatluste ja tagasiside kogumise läbiviimist koolitusel osalenud hiliskeelekümbuskoolides. Seetõttu ei saa antud eesmärgipüstistust pidada kirjeldatud tegevustest ja ülesannetest lähtuvalt pidada korrektseks.

Sarnaselt tekitab tulemuste hindamise seisukohalt küsitavusi projekti eesmärk tõsta koolide suutlikkust hiliskeelekümbusprogrammi rakendamisega seotud muudatuste elluviimisel ja juhtimisel. Antud eesmärgi saavutamise üheks eelduseks või mõjuteguriks võib pidada käesoleva koolituse raames edasi antud teadmiste ja oskuste rakendamist praktikas, mille hindamist pole aga käesoleva projekti tegevuste raames ette nähtud. Lisaks eeldaks vastava muutuse ehk suutlikkuse kasvu hindamine võrdluse ajalise raami ning aluste fikseerimist, st milliste näitajate põhjal ning millise ajasituatsiooniga võrreldes tulemuse saavutamist mõõta.

Seega ei ole antud eesmärgi saavutamist võimalik käesoleva projekti raames üheselt hinnata ning see eeldaks täiendavate järele- ja/ või jätkutegevuste planeerimist, sh koolitusel omandatud teadmiste ja oskuste rakendamise jälgimist ja hindamist.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.

- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele. Saavutatud vahetulemuste põhjal on projekti eesmärgid ette nähtud tegevuste ulatuses saavutatavad.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Ehkki projekti sihtrühmana on määratletud koolide võtmeisikuid, kes pakuvad või on võimelised pakkuma psühholoogilise nõustamise teenust koolis, võib oletada, et psühholoogilist nõustamist puudutav rollijaotus pole hiliskeelekümblusprogrammiga liitunud koolides veel tingimata välja kujunenud. Seetõttu võib nn psühholoogilise nõustamise võtmeisiku tähendus ja valik olla kooliti suhteliselt erinev.

Arvestades psühholoogilise nõustamise vajaduse erinevaid tasandeid – sh juhtkonna, õpetajate, õpilaste ja lapsevanemate nõustamine – oleks käesoleva tegevuse puhul põhjendatud hiliskeelekümbluskoolide meeskondade käsitlemine sihtrühmana – seda näiteks võrdlevalt komponent 6 raames teostatava hiliskeelekümbluskoolide koolitusprojektiga.

Projekti jätkutegevusteks võiks olla olemasoleva koolitusprogrammi täiendamine lähtuvalt koolitusel osalejate tagasisidest ning koolituse sihtrühma laiendamine, hõlmates ühe kooli tasandilt suuremal hulgal esindajaid.

Samuti on projekti tegevuste tulemuslikkuse ja mõjude hindamiseks soovitatav planeerida võimalikke järel- või jätkutegevusi, sh vastavate vaatluste ja tagasiside kogumise läbiviimist vastavates koolides ning antud aspektide lülitamist keelekümblusprogrammi rakendamise monitooringutesse.

Kokkuvõtteks

Phare 2003 programmis sisalduvad tegevused tähendavad *mitmekülgset toetust* kogu keelekümblusprogrammile, sh kitsamalt ka hiliskeelekümblusprogrammile. Programmi tegevustega on hõlmatud keelekümblusprogrammi juhtimise, rakendamise kui arendamisega seotud olulisemad sidusrühmad nii kooli, kohaliku omavalituse kui riigi tasandil. Erinevate tegevuste koondamine keelekümblusprogrammide toetuseks ning erinevate sidusrühmade kaasatus aitab sealjuures suurendada Phare programmi positiivset kogumõju valdkonnale.

Konkreetsete tegevusliinide valikul on Phare 2003 programmi koostamisel osatud ette näha keelekümblusprogrammi juhtimise ja rakendamisega kaasnevat kriitilise tähtsusega muutuseid ning nendest lähtuvalt pakkuda *strateegilist tuge* programmi edasisele arengule, toetades uue algatusena nii hiliskeelekümblusprogrammi käivitamist ja rakendamist kui ka keelekümblusprogrammi jätkusuutlikkuseks vajalike eelduste ja tingimuste loomist.

Mittetulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste integratsioonialaste projektide toetamine

Taust ja vajadused

Käesoleva Phare programmi komponendi tegevused toetavad riikliku integratsiooniprogrammi alamprogrammi "Ühiskonnapädevus" eesmärkide saavutamist, sh *Eesti elanike osalemist kodanikuühiskonna arendamisel sõltumata nende rahvusest ja emakeelest ning mitte-eestlaste integratsioonialase koostöö arendamist kolmanda sektori ja riigi institutsioonide vahel* (sh ühiskonnas eestlaste ja mitte-eestlaste vahelist dialoogi edendavate mittetulundusühenduste toetamine).

Nii mittetulundusühendused kui kohalikud omavalitsused on riikliku integratsiooniprogrammi eesmärkide saavutamisel ja Eesti ühiskonna integratsiooniprotsesside, sh Phare 2003 programmi tegevuste elluviimisel võtmetähtsusega partneriteks.

Samas, nagu selgus uuringufirma Faktum poolt 2004.a kohalike omavalitsuste seas läbi viidud uuringu tulemustest, teadvustatakse integratsiooniteema olulisust ning sellega tegeldakse eraldi peamiselt neis omavalitsustes, kus muukeelne elanikkond moodustab suure osa kogu kohalikust elanikkonnast. Uuringu tulemustest järeldus ka, et integratsiooniga seotud küsimused ei kujuta enamikus Eesti omavalitsustes iseseisvat töövaldkonda ning nendega tegeldakse peamiselt omavalitsuse juhtimisega seotud muude funktsioonide raames.⁹⁵

Ehkki mitmete Phare programmis rahastatavate tegevuste elluviijateks või partneriteks on olnud mitte-tulundusühendused ja/ või kohalikud omavalitsused, eristub käesolev komponent eeskätt toetuste vormi poolest, rahastades mitte-tulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste enda algatusi integratsiooni valdkonnas.

Projektiga seotud eesmärgid, tegevused ja saavutatud tulemused

Projekti eesmärgid ja tegevused

Vastavalt lähteülesandele on käesoleva projekti (komponent 10) üldiseks eesmärgiks mittetulundusühenduste, kohalike omavalitsuste ja riiklike institutsioonide vahelise koostöö tugevdamine integratsiooni vallas ning integratsiooniprotsesside soodustamine rohujuuresandil.

Projekti konkreetseks eesmärgiks on kuni 20 mittetulundusühenduse ja/ või kohaliku omavalitsuse poolt elluviidava integratsioonialase projekti rahastamine kogusummas 100 000 EUR.

Vastavalt konkursitingimustele võisid mittetulundusühendused ja kohalikud omavalitsused taotleda toetust järgmistele tegevustele:

- Kultuurilise koostöö edendamine Eestis elavate eestlaste ja mitte-eestlaste vahel (noorte kohtumised ja –vahetus, loominguuline ja toetav tegevus, temaatilised ja traditsioonilised üritused jt);

⁹⁵ *Kohaliku omavalitsuse muukeelse elanikkonna integratsiooni meetmed ja mõõdikud*. Eesti Avaliku Halduse Instituut, 2005.

- Riigi tundmise edendamine (ekskursioonid, koolitused, infomaterjalide koostamine, haridusliku suunitlusega tegevused jt);
- Huvihariduse edendamine Eestis elavate mitte-eestlaste seas (koolitused, võistlused jt);
- Ühiskonna riskigruppide (kodutud/ hüljatud lapsed) toetamine (tegevused lastekodudes, koolitused jne) eestlaste ja mitte-eestlaste seas.

Projekti teostus ja tulemused

Projektide vahetuteks läbiviijateks olid erinevad mittetulundusühendused ja kohalikud omavalitsused Eesti eri piirkondadest. Projektide tegevuste kestvuseks oli ette nähtud maksimaalselt 8 kuud ning projektidega seotud tegevuste lõpptähtajaks oli aprill 2005.a. Vahehindangu koostamise ajaks on kõik projektidega seotud tegevused lõpetatud.

Projekti eesmärgid ja oodatud tulemused	Saavutatud tulemused (31.08.2005)
Kuni 20 mittetulundusühenduse või kohaliku omavalitsuse integratsioonialase projekti rahastamine	Kokku on rahastatud 11 mittetulundusühenduse või kohaliku omavalitsuse integratsioonialast projekti. Kõik rahastatud projektidega seotud tegevused on elluviidud ja lõpetatud.

Lähteülesandes püstitatud kuni 20 projektist rahastati käesoleva Phare komponendi raames kokku 11 mitte-tulundusühenduse ja kohaliku omavalitsuse integratsiooni-alast projekti (vt projektide kirjeldus täpsemalt aruande lisas).

Lõplik rahastatud projektide arv kujunes keskmise toetustaotluse summa põhjal, mis osutus suuremaks lähteülesandeks prognoositust.⁹⁶ Kuna projektitaotluste rahastamine väiksemas ulatuses, mis oleks võimaldanud toetuse eraldamist suuremale arvule projektidele, oleks tähendanud riske projektitaotlustes kavandatud tegevuste elluviimiseks ning püstitatud eesmärkide saavutamiseks, otsustati antud komponendi raames toetada vähemal arvul projekte, kuid taotletud summa ulatuses. Seega võib projektide rahastamist taotletud summa ulatuses pidada põhjendatuks, kuna see on eelduseks, et toetatud projektid viiakse ellu ettekavandatud mahus ja ajalistes raamidest.

Rahastatud projektide teostajateks olid valdavalt mitte-tulundusühendused (9 projekti) ning oluliselt vähemal määral kohalikud omavalitsused (2 projekti). Samas on oluline arvestada, et kohalikud omavalitsused olid kaasatud mitmetesse mittetulundusühenduste projektidesse kaasrahastajatena, mis on samuti mitte-tulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste partnerluse ja koostöö kujunemise otseseks näiteks integratsioonivallas. Kohalike omavalitsuste kaasamine mainitud integratsiooniprojektidesse on oluline eeldus ka vastavate projektide jätkusuutlikkusele, kuna mittetulundusühenduste jaoks on kohalikud omavalitsused oma tegevuste elluviimisel ja rahastamisel samuti võtmetähtsusega partneriteks. Käesoleva Phare programmi raames toetatud integratsioonialased projektid aitasid seega luua ja

⁹⁶ Projekti toetust võis taotleda summas 3000 kuni 10 000 EUR, kusjuures taotletav toetus ei tohtinud ületada 90% projekti kogueelarvest ehk projektitoetuse taotlejalt eeldati projekti tegevuste elluviimiseks kaasfinantseerimist 10% eelarve ulatuses. Lähteülesande eesmärgipüstituse aluseks olnud prognoos, mille kohaselt eeldati, et keskmiseks rahataotluseks kujuneb ca 5 000 EUR, võimaldanuks kogueelarvest (100 000 EUR) rahastada ca 20 integratsiooniprojekti. Kuna keskmiseks rahataotluseks kujunes aga ca 9 000 EUR, suudeti rahastada vaid 11 integratsiooniprojekti, mis valiti välja taotluste paremusjärjestuse alusel.

tugevdada mitte-tulundusühenduste ja kohalike omavalitsuste vahelisi koostöösidemeid, mis võimaldavad mittetulundusühendustel ka edaspidi oma tegevusteks kohalike omavalitsuste toetust taotleda. Projektide kaasrahastajatena kaasati kohalikke omavalitsusi omakorda mitmesugustesse integratsioonivaldkonnaga seotud küsimuste ja probleemide, nt noorteküsimuste lahendamisesse.

Suure osa rahastatud projektide sihtrühmadeks olid lapsed ja noored, sh laste ja noorte riskirühmad (lastekodulapsed, probleemse käitumisega noored). Sealjuures oli mitmete projektide tegevustesse kaasatud samaaegselt nii eesti- kui venekeelseid lapsi ja noori. Nagu kinnitavad integratsiooni monitooringu 2005.a tulemused, on integratsioonialastes tegevustes oluline pöörata vene noorte kõrval tähelepanu ka eesti noortele ning nende hoiakute kujunemisele.⁹⁷ Eesti- ja venekeelsete noorte ühistegevused aitavad kaasa vastastikuste hoiakute ja suhtumise muutumisele ning rahvusrühmade vahelise sallivuse ja koostöövalmiduse kasvatamisele, mida näitavad ka käesoleva Phare programmi komponendi raames elluviidud projektid, kus eesti ja vene noorte vahelised kontaktid ja suhtlus on jätkunud ka pärast projektitegevuste lõppu. Seda kinnitavad nii projektide tegevusaruanded kui projekti teostaja vahetu tagaside.

Samuti olid mitmete projektide otseseks või kaudseks sihtrühmaks ka koolide õpetajad, mis aitab suurendada projekti tegevuste mõju õpilaste ja koolinoorte seas. Õpetajate koolitamine ja erinevate kompetentside pakkumine on eelduseks, et projekti tegevusi viiakse ka edaspidi ellu või jätkatakse, kaasates tegevustesse juba suuremal arvul õpilasi. Näiteks pakuti ühe projekti käigus õpetajatele koolitust selle kohta, kuidas kasutada tundides karjääriplaneerimist ja ettevõtlust käsitlevaid materjale. Teiselt poolt eeldab mitte-tulundusühenduste töö laste ja noorte sihtrühmadega sageli head koostööd koolide ja nende juhtkondadega, kelle kaudu toimub info edastamine ja kontaktide loomine noortega. Käesoleva Phare programmi tegevused aitasid mitte-tulundusühendustel muuhulgas luua koostöösidemeid koolide esindajatega, mis toetavad võimalikke noorteprojektide algatusi ka tulevikus.

Projektide tegevuste otseseks või kaudseks eesmärgiks oli mitmesuguste sotsiaalsete kompetentside ja oskuste arendamine, sh näiteks noorte algatusvõime ja ettevõtlikkuse toetamine, noorte ja täiskasvanute koostöövõrgustike loomine, projektide koostamiseks ja elluviimiseks vajalike teadmiste ja oskuste pakkumine, osalusvõimaluste tutvustamine kooli ja ühiskonna tasandil. Samuti pakuti ühe projekti raames venekeelsetele noortele infot haridus- ja karjäärivõimaluste kohta (haridusmessi "Teeviit" ja "Orientiir" külastamine), mis on eelduseks ja toetab vene noorte mobiilsust ning võrdseid võimalusi eesti noortega.

Projektide tegevuste kaudu tutvustati nii muukeelsetele lastele ja noortele kui ka täiskasvanutele eesti kultuuri, rahvakombeid ja tavasid, kohalikku loodust ja keskkonda, kohaliku omavalitsuse ja riigikorralduse toimimispõhimõtteid. Mitmed projektid andsid Ida-Virumaa piirkonna täiskasvanutele ja noortele võimaluse külastada ja tutvuda Eesti teiste piirkondadega. Samuti oli rahastatud taotluste seas projekte, mis pakkusid eestlastel võimalust õppida tundma vene kultuuri, tavasid ja kombeid.

Ehkki toetatud projektide põhieesmärgina ei nähtud ette eesti keele õpet, oli see integreeritud suure osa projektide tegevustesse ning ühendatud näiteks muude teadmiste ja oskuste arendamisega (nt eesti keele oskuste arendamine keskkonna-alaste teadmiste omandamise, eesti rahvakommete ja traditsioonide õppimise, noorteprojektide käivitamise jm tegevuste kaudu). Seeläbi pakuti projekti tegevuste raames venekeelsetele lastele, noortele ja õpetajatele mitmesuguseid võimalusi kooliväliseks eesti keele õppeks ja praktikaks.

Ehkki suuremal osal projektide elluviijatest olid varasemad kogemused projektide elluviimisega, oli toetuste saajate seas ka mittetulundusühendusi, kellel puudusid osaliselt

---

⁹⁷ *Integratsiooni Monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvahelise ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005.

vajalikud kompetentsid ja suutlikkus projekti tegevustele seatud tingimuste täitmiseks või projektitaotluses kavandatud tegevuste elluviimiseks. Seetõttu ei toimunud osa projektide elluviimine algselt projektitaotluses püstitatud eesmärkide ja tegevuste kohaselt (nt ei suudetud ühe projekti puhul erinevalt projektitaotluses kirjeldatud eesmärkidest kaasata projekti tegevustesse eestikeelset sihtrühma). Samas puudutasid kõrvalekalded algsest taotlusest siiski väikest osa projektidest ega muuda kokkuvõttes seega kogu komponendi tegevuste tulemuslikkust ja mõju.

Tervikuna võib elluviidud projekte ja tegevusi hinnata jätkusuutlikeks, mis on eelduseks ka saavutatud tulemuste püsivusele:

- Projektide raames on välja töötatud mitmesuguseid materjale (õppematerjalid, infomaterjalid) ja viidud läbi koolitusi ning toetatud mitmesuguste teadmiste ja oskuste omandamist, mis võimaldavad läbiviidud tegevusi jätkata ja korrata ka tulevikus.
- Õpetajatele pakutud koolitus ja edasiantud informatsioon või teadmised võimaldavad neil jätkata projekti tegevusi või levitada informatsiooni koolide tasandil ka iseseisvalt, hõlmates sel moel täiendaval arvul noori.
- Tekkinud koostöövõrgustikud, nt koolide ja noorterühmade vahel soodustavad uute projektide algatamist ja elluviimist. Mitmete rahastatud projektide näitel on lõpule viidud tegevustest kasvanud välja jätkuprojektid.
- Projektide elluvijate ning nendes osalenud sihtrühmade positiivne tagasiside ning kogemus loob omakorda eelduse ja valmiduse jätkuprojektide käivitamiseks ning nende tegevustes osalemiseks.
- Senine koostöökogemus ja kontaktid kohaliku omavalitsusega võimaldavad mittetulundusühendustel ka edaspidi taotleda toetust oma projektide elluviimisele ning kaasata kohalikke omavalitsusi aktiivsemalt integratsiooniküsimustega tegelemisesse.

Järeldused ja ettepanekud

- Projekti eesmärgid ja tegevused on vastavuses riiklikul integratsiooniprogrammi eesmärkidega ning tegevuskavadega. Vajadus antud projekti tegevuste järele on põhjendatud.
- Projekti tegevuste elluviimine on toimunud vastavalt lähteülesandele.
- Projekti tegevused on jätkusuutlikud.

Nii projektide tegevusaruannete kui ka läbiviijate vahetu tagasiside põhjal kujunes projektides, mis nägid ette eestlastest sihtrühma kaasamist, probleemiks kontaktide loomine eesti koolidega ja huvi äratamine eesti noorte seas. See näitab omakorda vajadust jätkata eestlastest sihtrühma kaasamist integratsioonitegevustesse ning eestlaste kui integratsiooniprotsesside ühe osapoole olulisuse teadvustamist. Selle olulisust rõhutatakse ka 2005.a integratsiooni monitooringu tulemuste järeldustes, arvestades trendi, mille kohaselt etniline häiritus ja distants eestikeelse elanikkonna, sh noorte seas on pigem süvenenud kui taandunud.⁹⁸

Toetatud projektide läbiviijatelt eeldati ka projektiga seotud teavitust ning tegevuste tutvustamist kas otsestele sihtrühmadele või ka laiemale avalikkusele. Samas nagu toodi välja

⁹⁸ *Integratsiooni monitooring 2005*. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005.

projekti tegevusaruannetes kui ka vahetus tagasisides, ei pruugi meedia huvi ja valmidus vastavate teemade ja ettevõtmiste kajastamiseks olla piisav. Seetõttu võiks sarnaste projektide puhul kaaluda teavitustöö ja kommunikatsioonialase toetuse pakkumist muuhulgas Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse kui Phare programmi koordinaatori poolt.

Projektide teostuse ja administreerimise seisukohalt on vajalik analoogsete toetusprojektide puhul arvestada ka sellega, et toetuste saajate seas võib olla ka mitte-tulundusühendusi või kohalikke omavalitsusi, kellel puudub varasem kogemus välisrahastusel toel läbiviidavate projektide osas. Seetõttu on oluline, et Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus koordineeriva üksusena suudaks tagada vajaliku toe ja õigeaegse informatsiooni projekti dokumentatsiooni ja sellele esitatavate nõuete kohta. Ehkki Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus korraldab samalaadsete konkursside puhul potentsiaalsetele toetuse taotlejatele infopäevi-koolitusi, võib antud projekti näitel tuua informeerimise ja juhiste andmise osas välja täiendavaid vajadusi.

Lisad

A Integratsiooniga seotud toetused mitte-tulundusühendustele ja kohalikele omavalitsustele

Toetust taotlenud organisatsioon	Projekti nimetus	Projekti tegevused ja sihtrühmad
SA Teaduskeskus AHHA	"AHHA - Teadus ratastel"	2004. aasta mais avatava AHHA näituse "Ühise Euroopa Muuseum" ja AHHA püsieksponaatide eesti- ja venekeelsete töölehtede koostamine; tutvustusürituste korraldamine õpetajatele; AHHA näitusepakettide korraldamine üle-eestiliselt. <u>Sihtrühm:</u> mudilased, kooliõpilased, täiskasvanud
MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus	"Ühine keel läbi ühise seikluse"	Seikluskoolituse läbiviimine õpilastele; organisatsiooni arendamise koolituse läbiviimine; koostöövõrgustike loomine ja alalhoidmine läbi kutsekoolide õpilasesinduste <u>Sihtrühm:</u> Tartu üldhariduskoolide 10. ja 11. klasside õpilased ja kutsekoolide õpilased
MTÜ Maria Lastekeskus	"A Clearer Sky 2"	Huvihariduse ringide tegevuste ning ühisürituste läbiviimine koostöös eestikeelsete lasteasutustega venekeelsetele riskirühmade lastele Tapal; haridus- ja teabemesside "Teeviit 2004" ning "Orientir 2005" külastamine <u>Sihtrühm:</u> Maria Lastekeskuse lastekodu kasvandikud
MTÜ Peipsi Koostöö Keskus	"Eestis elavate vene- ja eestikeelsete noorte integratsioonile kaasaaitamine"	Keskkonna- ja kultuurilaagri läbiviimine; Euroopa Liitu ja Eestit käsitleva arvutiklassi korraldamine; ekskursioonid kohalike vaatamisväärsuste ja loodusega tutvumiseks ning suhtlustreeningute kogumiku väljaandmine. <u>Sihtrühm:</u> Tartu Puškini gümnaasiumi ja Tartu Mart Reiniku gümnaasiumi 5.-10. klasside õpilased ja koolide õpetajad; kaudseks sihtrühmaks on kohalikud Peipsi järve äärsed elanikud.
MTÜ Jaan Tõnissoni Instituut	"Riigi tundmise edendamine vene õppekeele koolide gümnaasiumiastme õpilaste hulgas"	Õppekäigud riigiasutustesse pealinnas ning kohalikesse omavalitsustesse; seminarid; praktilise projektitöö sooritamise; õppematerjalide koostamine <u>Sihtrühm:</u> Ida-Virumaa vene õppekeele koolide vanema astme õpilased ja õpetajad
Mäetaguse Vallavalitsus	"Uinuv kaunitar"	Ida-Virumaa venekeelsetele erivajadustega ning lastekodulastele interaktiivse ja kakskeelse nukunäidendi esitamine klassikalise muinasjutu "Uinuv kaunitar" ainetel <u>Sihtrühm:</u> Ida-Virumaa lastekodude lapsed ja erivajadustega lapsed, õpetajad ja huvijuhid.
Lohusuu Vallavalitsus	"Kahekultuuriline Lohusuu"	Eesti ja muukeelsete vallaelanike ühised kultuurilised ettevõtmised – eesti rahvakultuuri kajastavate muuseumite külastamine, rahvakultuurilise loengu

		korraldamine, käsitööringi tööle rakendamine, rahvalaulu- ja rahvatantsuringi tööle rakendamine, ühiste mardipäeva ja lihavõttepühade tähistamine, ühise avaliku kontserdi korraldamine, näituse "Kahekultuuriline Lohusuu" korraldamine <u>Sihtrühm:</u> kohalikud eestlased ja mitte-eestlased
SA Tartu Keskkonnahariduse Keskus	"Avasta Eestimaad"	Kooli õppekava täiendavate programmide arendamine, sh kolme programmi materjalide tõlkimine vene keelde, programmide eesti- ja venekeelsete infovoldikute koostamine ja trükkimine, seminaride läbiviimine õpetajate seas ning programmidele tuginevate õppepäevade läbiviimine õpilastele <u>Sihtrühm:</u> eesti ja vene õppekeelega koolide alg- ja põhiaseme õpilased Tartu linnas ja maakonnas; Tartu õppekursioonidega külastavad lapsed Eestimaast teistest paikadest; algastme õpetajad ning põhikooli loodusainete õpetajad
SA Junior Achievement'i Arengufond	"Noored jalule!"	Hariduse-, praktika- ja töövõimalusi käsitleva koolituse läbiviimine noorte seas; EL struktuuride, institutsioonide ja programmide tutvustamine; Koolituse läbiviimine noortega töötavatele õpetajatele ja konsultantidele <u>Sihtrühm:</u> madala tööhõivega piirkondade noored või töötusriskiga noored
MTÜ Arheoloogiakeskus	"Ida-Virumaa kultuurilooline kaart"	Riigi tundmaõppimise edendamine ning kultuuriloolise suunitlusega infomaterjalide loomine Ida-Virumaa tutvustamiseks, sh Ida-Virumaa kultuuriloolise veebipõhise andmebaasi ja selle põhjal valmiva CD-l levitatava interaktiivse Ida-Virumaa kaardi koostamine <u>Sihtrühm:</u> Ida-Virumaa üldhariduskoolid, gümnaasiumid, muuseumid, noorsooringid ja kohalikud omavalitsused
MTÜ Tähe Noorteklubi	"Läbi Eesti pärimuskultuuri sõpruseni noorte vahel"	Pärimuskultuuriteemalise suvelaagri ja õppetsükli ning sotsiaalse toimetuleku õppetsükli läbiviimine Tartu ja Jõhvi Noortekeskuste noortele; osalejate lõputööna valmiva kogumiku "Tulin, tundsin, kogesin" koostamine <u>Sihtrühm:</u> Jõhvi ja Tartu noored

B Kasutatud materjalid

Dokumendid

1. Riiklik programm "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" . Kiidetud heaks EV Valitsuse poolt 14. märtsil 2000.a.
2. Riikliku programmi "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" alamprogrammide tegevuskavad aastateks 2004-2007 (Muudetud redaktsioon). Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse istungil 14. aprillil 2005.a.
3. Financing Memorandum
http://europa.eu.int/comm/enlargement/fiche_projet/document/2003-004-582%20Phare%20National%20programme%20for%20Estonia%20-%20First%20Part.pdf
4. "Estonian Language Training and Teaching in Estonian for Non-Estonian Speakers" (2003/004-582.03.04). Standard Summary Project Fiche.
http://europa.eu.int/comm/enlargement/fiche_projet/document/2003-004-582.03.04%20Estonian%20Language%20Training.pdf
5. Request for the endorsement of changes in Project Fiche. Project No 2003/004-582.03.04 "Estonian Language Training and Teaching in Estonian for Non-Estonian Speakers". Haridus- ja Teadusministeerium, 13. oktoober 2005.a.
6. Keelekümbluskeskuse tegevusstrateegia 2004-2008. www.kke.ee
7. EL Phare 2003 programmi komponentide lähteülesanded.
8. EL Phare 2003 programmi komponentide tegevuste vahe- ja lõpparuanded.
9. EL Phare 2003 programmi juhtkomitee kvartaliaruanded nr. 1-8.

Intervjuud

- 1) Marge Kõrvits –Tallinna Ülikool, 19. august 2005, Tartu
- 2) Maie Soll – Haridus- ja Teadusministeerium, 2. september 2005, Tartu
- 3) Jaan Mikk –Tartu Ülikool, 2. september 2005, Tartu
- 4) Jane Väli – MTÜ J. Mihkelsoni Keskus, 2. september 2005, Tartu
- 5) Anu Vaagen – Kesk-Eesti Arenduskeskus, 27. september 2005, Paide
- 6) Tiit Ruisu – Kesk-Eesti Arenduskeskus, 27. september 2005, Paide
- 7) Irene Käosaar – Keelekümbluskeskus, 12. oktoober 2005, Tallinn
- 8) Aivar Liivrand – Keelekümbluskeskus, 12. oktoober 2005, Tallinn
- 9) Kai Võlli – Keelekümbluskeskus, 12. oktoober 2005, Tallinn
- 10) Izabella Riitsaar – Pae Gümnaasium, 12. oktoober 2005, Tallinn
- 11) Rille Villems – Narva Kolledž, 13. oktoober 2005, Tallinn/Narva
- 12) Malle Nei – Multilingua Keelekeskus OÜ, 13. oktoober 2005, Tallinn
- 13) Auli Udde – Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 19. oktoober 2005, Tallinn
- 14) Karin Rätsep – Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2. november 2005, Tallinn
- 15) Ave Härsing – Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2. november 2005, Tallinn
- 16) Hille Hinsberg – Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2. november 2005, Tallinn
- 17) Tanel Mätlik – Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2. november 2005, Tallinn
- 18) Heidi Kakko – Pricewaterhouse Coopers, 4. november 2005, Tallinn
- 19) Katrin Tamme – Mitte-Eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 10. november 2005, Tallinn
- 20) Ivi Proos – Avatud Ühiskonna Instituut, 14. november 2005, Tallinn

Uuringud ja statistilised ülevaated

1. Aire Ranne. *Eesti keele kui teise keele õpetamine lasteaias 2002.a.* 2002/2003.
2. *Avalik arvamus septembris.* Faktum, 2004.
3. *Eesti Statistika 8/ 2004.* Eesti Statistikaamet, 2004.
4. *Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega koolides: hetkeolukord ja vajadused,* TNS Emor. 2004/2005.
5. Ermo Voole, Lembi Tigane. *2005.aasta suvel pereõppeprojektides osalenud eesti perede monitooringu aruanne.* 2005.
6. Hiie Asser. *Tendentsid ja tingimused muukeelse kooli arenguks Eestis.* 2003.
7. Hiie Asser, Maire Küppar, Peeter Kolk. *Keelekümbelusõpilaste õpitulemuste ja lapsevanemate hinnangute uuring.* 2004/2005.
8. *Integratsiooni monitooring 2005.* TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2005
9. *Kohaliku omavalitsuse muukeelse elanikkonna integratsiooni meetmed ja mõõdikud.* Eesti Avaliku Halduse Instituut, 2005.
10. Kristi Tamm. *Kokkuvõtte keelelaagrite monitooringust 2005.a suvel.* 2005.
11. *Kutsehariduse areng venekeelsetes kutseõppeasutustes.* Faktum. 2004.
12. *Kutsehariduse valdkonna statistika põhinäitajad seisuga 1. oktoober 2004.* Haridus- ja Teadusministeerium. 2004
13. Michael Hopkings, Tiit Elenurm, Greg Feldman. *Eesti sotsiaalse integratsiooni projektide vahehindang. 2000 (originaalaruanne inglise keeles).*
14. *Muukeelse elanikkonna eesti keele õppe vajadusuuring.* TNS Emor, 2002.
15. Peeter Mehisto, Hiie Asser. *Varajase keelekümbelusprogrammi jätkusuutlikkuse uuring.* 2004/2005
16. Phare projekti "Eesti rahvusvähemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppeprogramm" vahehindang. Pricewaterhouse Coopers, 2003.
17. *Phare projekti "Etniliste vähemuste sotsiaalse integratsiooni ja keeleõppeprogramm" (ES 0003.01) vahehindang nr. M/ES/EDU/ 02004.* Haridusministeerium, 2002 (originaalaruanne inglise keeles).
18. *Riigieksamite statistikaaruanne EG77-73/2005.* Eksami statistika (koolitüüp). Riiklik eksami- ja kvalifikatsioonikeskus, 2005.

19. Riikliku programmi "*Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007*" rakendamine 2004.aastal. Tallinn 2005
20. *Üldhariduskoolide võrgu korraldamine*. Praxis. 2005.
21. *Ülevaade tagasimakseprojektist Interest 31.08.2005 seisuga*. MEIS. 2005

Muud allikad

1. Loone Ots. Multikultuuriline klassiruum – virtuaalse õpikeskkonna võimalused." *Õpetajate Leht* 10.06.2005.
2. EL Phare projekti "Õpetajakoolituse arendamine kõrgkoolides" lõpuseminar 19. augustil 2005.a Tartus.
3. EL Phare projekti "Interest" lõpuüritus 18. oktoobril 2005.a Tallinnas.